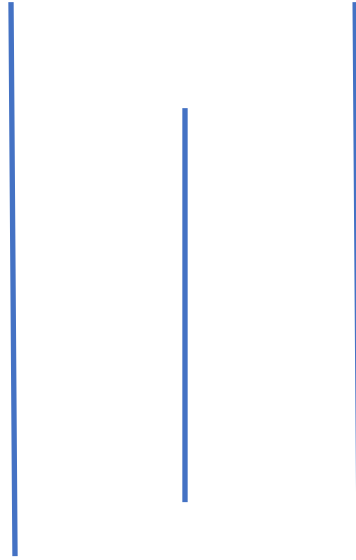

नेपाल सरकार

विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय रणनीतिक कार्ययोजना: २०१८-२०३०

(असार १५, २०७५)

विषयसूची

शब्द संक्षेप	३
कार्यकारी सारांश	५
अध्याय १: पृष्ठभूमि	८
१.१ विपद् जोखिमको अवस्था.....	८
१.१.१ सडक दुर्घटना	९
१.१.२ महामारी	९
१.१.३ भूकम्प	१०
१.१.४ पहिरो	११
१.१.५ बाढी	११
१.१.६ हिमपात तथा हिमपहिरो.....	१२
१.१.७ खडेरी	१२
अध्याय २: विपद् जोखिम व्यवस्थापन राष्ट्रिय रणनीति २०६६ कार्यान्वयनको समीक्षा र विद्यमान कानूनी तथा नीतिगत व्यवस्था.....	१४
२.१ विपद् जोखिम व्यवस्थापन राष्ट्रिय रणनीति २०६६ कार्यान्वयनको समीक्षा	१४
२.२ विद्यमान कानूनी तथा नीतिगत व्यवस्था.....	१५
२.३ रणनीतिक कार्ययोजना निर्माण प्रक्रिया	१९
अध्याय ३: विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि रणनीतिक कार्ययोजना	२२
३.१ परिचय.....	२२
३.२ मार्गदर्शक सिद्धान्त.....	२२
३.३ दीर्घकालीन सोंच, अपेक्षित परिणाम, उद्देश्य र लक्ष्य.....	२३
३.४ प्राथमिकताप्राप्त क्षेत्रहरू.....	२७
अध्याय ४: प्राथमिकताप्राप्त क्षेत्र १-विपद् जोखिम बारे बुझाई	३०
४.१ प्रकोप बमोजिम जोखिमको आँकलन	३१
४.२ बहु-प्रकोप जोखिम आँकलनको लागि अन्तर निकाय समन्वय	४६
४.३ प्रभावकारी विपद् व्यवस्थापन सूचना प्रणालीको विकास तथा सूचना प्रवाह	४७
४.४ विपद् जोखिम बारेको बुझाईका लागि क्षमता अभिवृद्धि	५०

अध्याय ५: प्राथमिकताप्राप्त क्षेत्र २-संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा विपद् जोखिम शासकीय पद्धतिको सुदृढीकरण	५५
५.१ संस्थागत संरचनाहरूको स्थापना एवं सुदृढीकरण	५७
५.२ कानूनी र नियामक संरचनाको निर्माण	६१
५.३ विपद् जोखिम सुशासनको लागि क्षमता अभिवृद्धि, सहकार्य र साभेदारी	७१
५.४ विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा समावेशीताको सुनिश्चितता	७३
अध्याय ६: प्राथमिकताप्राप्त क्षेत्र ३-विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि उत्थानशीलता वृद्धि गर्न बृहत्तर जोखिम जानकारीमा आधारित निजी तथा सार्वजनिक लगानी प्रवर्धन	७६
६.१ उत्थानशीलता बृद्धिमा लगानी प्रवर्धन	७७
६.२ विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा सार्वजनिक लगानी वृद्धि	८५
६.३ विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा निजी लगानी प्रवर्धन	८७
६.४ जोखिम हिस्सेदारी, बीमा तथा सामाजिक सुरक्षा मार्फत विपद् उत्थानशीलता अभिवृद्धि	९०
अध्याय ७: प्राथमिकताप्राप्त क्षेत्र ४-प्रभावकारी प्रतिकार्य र पुनर्लाभ, पुनर्स्थापना तथा पुनर्निर्माणमा “अभ्र राम्रो र बलियो निर्माण”का लागि विपद् पूर्वतयारीको सुदृढीकरण	९४
७.१ प्रभावकारी प्रतिकार्यका लागि विपद् पूर्वतयारीको सुदृढीकरण	९५
७.२ विपद् पूर्वतयारीको लागि बहु-प्रकोप पूर्व सूचना प्रणालीको विकास	१००
७.३ समुदायमा आधारित विपद् जोखिम न्यूनीकरण प्रवर्धन	१०८
७.४ विपद् पूर्वतयारीको लागि संचार तथा प्रसारण प्रणाली सुदृढीकरण	१११
७.५ खोज तथा उद्धारको क्षमता अभिवृद्धि	११३
७.६ पुनर्लाभ, पुनःस्थापना र पुनर्निर्माणमा “अभ्र राम्रो र बलियो निर्माण” अवधारणा प्रवर्धन	१२२
अध्याय ८: रणनीतिक कार्ययोजना कार्यान्वयनका लागि वित्तीय व्यवस्था	१२८
अध्याय ९: रणनीतिक कार्ययोजनाको कार्यान्वयन, अनुगमन, समीक्षा र संशोधन	१३०
सन्दर्भ सामग्री	१३२

शब्द संक्षेप

AD	ईस्वी संवत्	Anno Domini
AMCDRR	विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्बन्धी एशियाली मन्त्रीस्तरीय सम्मेलन	Asian Ministerial Conference on Disaster Risk Reduction
BCPR	सङ्कट निवारण तथा पुनर्लाभ ब्यूरो	Bureau for Crisis Prevention and Recovery
CBO	समुदायमा आधारित संगठन	Community Based Organization
CCA	जलवायु परिवर्तन अनुकूलन	Climate Change Adaptation
CDRRC	केन्द्रीय विपद् उद्धार तथा प्रतिकार्य समिति	Central Disaster Rescue and Response Committee
DDC	जिल्ला विकास समिति	District Development Committee
DDRC	जिल्ला दैवी प्रकोप उद्धारसमिति	District Disaster Relief Committee
DHM	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग	Department of Hydrology and Meteorology
DRR	विपद् जोखिम न्यूनीकरण	Disaster Risk Reduction
DRM	विपद् जोखिम व्यवस्थापन	Disaster Risk management
DOA	कृषि विभाग	Department of Agriculture
DOF	वन विभाग	Department of Forest
DOHS	स्वास्थ्य सेवा विभाग	Department of Health Services
DOMG	खानी तथा भूगर्भ विभाग	Department of Mines and Geology
DSCWM	भू तथा जलाधार संरक्षण विभाग	Department of Soil Conservation and Watershed Management
DUDBC	शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग	Department of Urban Development and Building Construction
DWIDM	जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन विभाग	Department of Water Induced Disaster Management
FAO	खाद्य तथा कृषि संगठन	Food and Agriculture Organization
FNCCI	नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ	Federation of Nepalese Chambers of Commerce and Industry
GDP	कूल ग्राह्यस्थ उत्पादन	Gross Domestic Product
GLOF	हिमताल विस्फोट बाढी	Glacial Lake Outburst Flood
GON	नेपाल सरकार	Government of Nepal
GPS	ग्लोबल पोजिशनिंग सिस्टम	Global Positioning System
HFA	ह्योगो कार्य संरचना	Hyogo Framework for Action
HFF	हिमालयन फ्रंटल फल्ट	Himalayan Frontal Fault
ICIMOD	अन्तर्राष्ट्रिय एकीकृत पर्वतीय विकास केन्द्र	International Centre for Integrated Mountain Development
INGO	अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्था	International Non-Governmental Organization
LAPA	जलवायु परिवर्तनका लागि स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना	Local Adaptation Plan of Actions to Climate Change

LRMP	भूमि स्रोत नक्शांकन परियोजना	Land Resource Mapping Project
LSGA	स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन	Local Self Governance Act
MBT	मेन बाउन्ड्री थ्रस्ट	Main Boundary Thrust
MCT	मेन सेन्ट्रल थ्रस्ट	Main Central Thrust
MOALM&C	कृषि, भूमि व्यवस्था तथा सहकारी मन्त्रालय	Ministry of Agriculture, Land Management and Cooperatives
MOFAGA	संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	Ministry of Federal Affairs and General Administration
MOHA	गृह मन्त्रालय	Ministry of Home Affairs
MOFE	वन तथा वातावरण मन्त्रालय	Ministry of Forest and Environment
MOUD	शहरी विकास मन्त्रालय	Ministry of Urban Development
NAPA	जलवायु परिवर्तनका लागि राष्ट्रिय अनुकूलन कार्यक्रम	National Adaption Programme of Action to Climate Change
NCA	दैवीप्रकोप (उद्धार) ऐन	Natural Calamities (Relief) Act
NEA	नेपाल विद्युत प्राधिकरण	Nepal Electricity Authority
NGO	गैर सरकारी संस्था	Non-governmental Organization
NPC	राष्ट्रिय योजना आयोग	National Planning Commission
NPR	नेपाली रुपियाँ	Nepalese Rupees
NRA	राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरण	National Reconstruction Authority
NSDRM	विपद् जोखिम व्यवस्थापन राष्ट्रिय रणनीति	National Strategy for Disaster Risk Management
DRR&MA	विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन	Disaster Risk Reduction & Management Act
LGOA	स्थानिय शासन संचालन ऐन	Local Government Operation Act
NUDS	राष्ट्रिय शहरी विकास रणनीति	National Urban Development Strategy
OPMCM	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्री परिषदको कार्यालय	Office of the Prime Minister and Council of Ministers
SAARC	दक्षिण एशियाली क्षेत्रीय सहयोग संगठन	South Asian Association for Regional Cooperation
UN	संयुक्त राष्ट्र संघ	United Nations
UNDP	संयुक्त राष्ट्र संघीय विकास कार्यक्रम	United Nations Development Programme
UNICEF	संयुक्त राष्ट्र संघीय बाल कोष	United Nations International Children's Emergency Fund
VDC	गाउँ विकास समिति	Village Development Committee
WECS	जल तथा ऊर्जा आयोगको सचिवालय	Water and Energy Commission Secretariat
WFP	विश्व खाद्य कार्यक्रम	World Food Programme
WHO	विश्व स्वास्थ्य संगठन	World Health Organization

कार्यकारी सारांश

नेपालको वर्तमान संविधानमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनको विषयलाई विभिन्न भाग, धारा र अनुसूचीमा उल्लेख गरीएको छ। संविधानको भाग ४ धारा ५१(छ) को प्राकृतिक साधन स्रोतको संरक्षण, संवर्द्धन र उपयोग सम्बन्धी नीति अन्तर्गत जलउत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण गर्ने तथा प्राकृतिक प्रकोपबाट हुने जोखिम न्यूनीकरण गर्नपूर्व सूचना, तयारी, उद्धार, राहत एवं पुनर्स्थापना गर्ने कुरा उल्लेख छ। त्यसरी नै संविधानको अनुसूची ७ ले प्राकृतिक तथा गैर प्राकृतिक विपद् पूर्व तयारी, उद्धार तथा राहत र पुनर्लाभ कार्यलाई संघ र प्रदेशको साभ्ना अधिकारको सूचीमा सूचीकृत गरेको छ। अनुसूची ८ मा विपद् व्यवस्थापनलाई स्थानीय तहको एकल अधिकारको सूचीमा सूचीकृत गरेको छ। त्यस्तै अनुसूची ९ ले संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको अधिकारको साभ्ना सूचीमा समेत विपद् व्यवस्थापनलाई समेटेको छ।

नेपालले विपद् जोखिम व्यवस्थापन सम्बन्धि अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा हुने प्रतिबद्धतामा सहभागी हुदै गर्दा सन् २००५-२०१५ को ह्योगो कार्यढाँचामा पनि प्रतिबद्धता जनाए अनुरूप विपद् जोखिम व्यवस्थापन राष्ट्रिय रणनीति, २००९ तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको हो। उक्त रणनीतिले ह्योगो कार्यढाँचामा अपेक्षा गरीएजस्तै विपद् उत्थानशील नेपालको परिकल्पना गरेता पनि हाम्रा क्रियाकलापहरू बढी प्रतिकार्य तथा राहत केन्द्रित रहे।

सन् २०१५ पछिका केही ऐतिहासिक अन्तर्राष्ट्रिय सम्झौताहरू र प्रतिबद्धताहरू मध्ये विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि सेन्डाइ कार्यढाँचा, दिगो विकास लक्ष्य २०१५-२०३० र जलवायु परिवर्तन सम्बन्धि पेरिस सम्झौता विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनको सन्दर्भमा महत्वपूर्ण हुन्।

विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि सेन्डाइ कार्यढाँचा २०१५-२०३० एउटा अन्तर्राष्ट्रिय मार्गदर्शन गर्ने विश्वव्यापी दस्तावेज हो भने विपद् जोखिम व्यवस्थापन राष्ट्रिय रणनीति, २००९ प्रमुख राष्ट्रिय मार्गदर्शन हो। सो को कार्यान्वयनबाट सिकेका कुराहरू र पहिचान गरीएका कमी कमजोरीहरू, सन् २०१५ को भूकम्प, सन् २०१४ र २०१७ को बाढीर हालैका अन्य विपद्हरूबाट सिकेका पाठहरू हाम्रा लागि व्यवहारिक मार्गदर्शन हुन्। यी विषयहरूलाई मार्गदर्शनको रूपमा लिई तयार गरीएको यो रणनीतिक कार्ययोजना सन् २०१८ देखि २०३० सम्मको अवधिलाई लक्षित गरी तयार गरीएको छ। यो रणनीतिक कार्ययोजनाको लागि निम्न बमोजिमका चार प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रहरू र अठार प्राथमिकता प्राप्त कार्यहरू तय गरीएका छन्।

प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्र १: विपद् जोखिम बारे बुझाई

प्राथमिकता प्राप्त कार्य १: प्रकोप बमोजिम जोखिम आँकलन

प्राथमिकताप्राप्त कार्य २: बहु-प्रकोप जोखिम आँकलनको लागि अन्तर निकाय समन्वय

प्राथमिकताप्राप्त कार्य ३: प्रभावकारी विपद् व्यवस्थापन सूचना प्रणालीको विकास तथा सूचना प्रवाह

प्राथमिकताप्राप्त कार्य ४: विपद् जोखिम बारेको बुझाईका लागि क्षमता अभिवृद्धि

प्राथमिकताप्राप्त क्षेत्र २: संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा विपद् जोखिम शासकीय पद्धतिको सुदृढीकरण

प्राथमिकताप्राप्त कार्य ५: संस्थागत संरचनाहरूको स्थापना एवं सुदृढीकरण

प्राथमिकताप्राप्त कार्य ६: कानूनी तथा नियामक संरचना निर्माण

प्राथमिकताप्राप्त कार्य ७: विपद् जोखिम सुशासनको लागि क्षमता अभिवृद्धि, सहकार्य र साभेदारी

प्राथमिकताप्राप्त कार्य ८: विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा समावेशिताको सुनिश्चितता

प्राथमिकताप्राप्त क्षेत्र ३: विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि उत्थानशीलता वृद्धि गर्न बृहत्तर जोखिम जानकारीमा आधारित निजी तथा सार्वजनिक लगानी प्रवर्धन

प्राथमिकताप्राप्त कार्य ९: उत्थानशीलता वृद्धिका लागि लगानी प्रवर्धन

प्राथमिकताप्राप्त कार्य १०: विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा सार्वजनिक लगानी वृद्धि

प्राथमिकताप्राप्त कार्य ११: विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा निजी लगानी वृद्धि

प्राथमिकताप्राप्त कार्य १२: जोखिम हिस्सेदारी, बीमा तथा सामाजिक सुरक्षा मार्फत विपद् उत्थानशीलता अभिवृद्धि

प्राथमिकताप्राप्त क्षेत्र ४: प्रभावकारी विपद्प्रतिकार्य र पुनर्लाभ, पुनः स्थापना तथा पुनः निर्माणमा “अभ्र राम्रो र बलियो निर्माण” का लागि विपद् पूर्वतयारीको सुदृढीकरण

प्राथमिकताप्राप्त कार्य १३: प्रभावकारी विपद् प्रतिकार्यका लागि विपद् पूर्वतयारीको सुदृढीकरण

प्राथमिकताप्राप्त कार्य १४: विपद् पूर्वतयारीको लागि बहु(प्रकोप पूर्व सूचना प्रणालीको विकास

प्राथमिकताप्राप्त कार्य १५: समुदायमा आधारित विपद् जोखिम न्यूनीकरण प्रवर्धन

प्राथमिकताप्राप्त कार्य १६: विपद् पूर्वतयारीको लागि संचार तथा प्रसारण प्रणाली सुदृढीकरण

प्राथमिकताप्राप्त कार्य १७: खोज तथा उद्धारको क्षमता अभिवृद्धि

प्राथमिकताप्राप्त कार्य १८: पुनर्लाभ, पुनःस्थापना र पुनर्निर्माणमा “अभ्र राम्रो र बलियो निर्माण” अवधारणा प्रवर्धन

हरेक प्राथमिकता प्राप्त कार्य अन्तर्गत रणनीतिक क्रियाकलापहरूसामान्यतया सन् २०१८ देखि २०२० सम्मको अवधिलाई अल्पकालिन, सन् २०१८ देखि २०२५ सम्मको अवधिलाई मध्यकालिन, सन् २०१८ देखि २०३० सम्मको अवधिलाई दीर्घकालिनर निरन्तर रूपमा गरिरहनुपर्ने क्रियाकलापहरूका लागि निरन्तर भनि प्रस्ताव गरीएका छन् । यस रणनीतिक कार्ययोजनालाई सरल र कार्यान्वयन योग्य बनाउन प्रयास गरीएको भएता पनि यसको अद्यावधिक र आवधिक सुधार निरन्तर रूपमा आवश्यक

हुनेछ। यस रणनीतिक कार्ययोजनाको आवधिक समीक्षा र अद्यावधिक गर्न गृह मन्त्रालयको पहलमा अन्य मन्त्रालयहरू, विभाग, निजी क्षेत्र र अन्य साभेदारको संयुक्त अनुभवको आधारमा लगातार प्रयास हुनेछ । यस विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय रणनीतिक कार्ययोजना २०१८-२०३० का नौ अध्यायहरू छन्। पहिलो अध्यायमा पृष्ठभूमिको रूपमा नेपालमा विपद् जोखिमको अवस्था बारे संक्षिप्त विवरण प्रस्तुत गरिएको छ। दोस्रो अध्यायमा विपद् जोखिम ब्यवस्थापन राष्ट्रिय रणनीति २०६६ कार्यान्वयनको समीक्षा, विद्यमान कानूनी तथा नितीगत ब्यवस्थार विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय रणनीतिक कार्ययोजना तयारी प्रक्रिया बारेमा आवश्यक जानकारी गराउने प्रयास गरिएको छ। तेस्रो अध्यायले विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि रणनीतिक कार्ययोजनाका प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रहरू प्रस्तुत गर्छ। चौथो अध्यायदेखि सातौं अध्यायमा कार्ययोजनाको निम्ति चार प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रहरूमा प्रत्येकका विस्तृत रणनीतिक क्रियाकलापहरू अलग अलग प्रस्तुत गरिएका छन्। आठौं अध्यायले रणनीतिक कार्ययोजना कार्यान्वयनका लागि वित्तीय विकल्पहरू प्रस्तुत गर्छ र नवौं अध्यायमा रणनीतिक कार्य योजनाको अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा पुनरावलोकनको विधि समावेश गरिएको छ।

अध्याय १:पृष्ठभूमि

१.१ विपद् जोखिमको अवस्था

नेपालको उत्तरमा विशाल हिमालय पर्वत श्रृंखलादेखि दक्षिणमा समथरतराई सम्म सरदर १७०किलोमिटरदूरी रहेको छ। यस्तो कम दूरी भित्र पनि विविधभौगोलिक स्थितिहुनाले नेपाल प्राकृतिक विविधताको धनी देश भएता पनि नेपालीहरूले विभिन्न प्रकारका खतरनाक प्रकोपहरूको सामना गर्नु परिरहेको छ।नेपाल प्राकृतिक प्रकोपका कारण विविध प्रकारका विपद्हरूको जोखिममा रहेकोले हरेक वर्ष औसत ५००भन्दा बढी विविध विपद्का घटनाहरू हुने गर्दछन्, परिणामस्वरूप भौतिक संरचना तथा मानवीय क्षति हुन्छ र जीविकोपार्जनमा समेत असर पर्छ। पछिल्लो ४५ वर्ष (सन्१९७१ देखि २०१५) को अवधिमा नेपालमा ४०,००० भन्दा बढी व्यक्तिहरूले विपद्का कारण आफ्नो ज्यान गुमाएका छन्। यो संख्या हरेक दिन २ जनाको ज्यान गए भन्दा बढी हो। उच्च मृत्यु दरको अलावा, उक्त अवधिमा ७५,००० भन्दा बढी व्यक्तिहरू घाइते भएका छन् भने लगभग ३०,००,००० प्रभावित बनेका छन्। यी विपद्हरूले नेपाल भर मानिस तथा समुदायलाई एक भयानक बोझ थोपरेको छ। नेपालमा अधिकांश जिल्लाहरूमा लगातार विपद् आउने गर्दछ, जहाँ दुई वा दुई भन्दा धेरै प्रकारका प्रकोपबाट जनसंख्याको ९० प्रतिशत भन्दा बढी मृत्युको उच्च जोखिममा हुन्छन्।

मुख्य विपद्हरूमा गैरप्राकृतिक विपद्हरू जस्तै महामारी, अनिकाल, डढेलो, कीट वा सूक्ष्म जीवाणु आतंक, पशु तथा चराचुरुङ्गीमा हुने फ्लु, प्यान्डामिक फ्लु, सर्पदंश, जनावर आतंक, खानी, हवाई, सडक, जल वा औद्योगिक दुर्घटना, आगलागी, विषाक्त ग्याँस, रसायन वा विकीरण चुहावट, ग्याँस विष्फोटन, विषाक्त खाद्य सेवन, वातावरणीय प्रदूषण, वन विनाश वा भौतिक संरचनाको क्षति तथा प्रकोप उद्धार कार्यमा हुने दुर्घटना तथा प्राकृतिक विपद्हरू जस्तै हिमपात, असिना, हिमपहिरो, हिमपहिरो विष्फोटन, अतिवृष्टि, अनावृष्टि, बाढी पहिरो तथा भू-स्खलन, डुबान, खडेरी, आदि हुरी बतास, शीतलहर, तातो हावाको लहर, चट्याङ, भूकम्प, ज्वालामूखी विष्फोटन, डढेलो जस्ता घटनाहरू पर्दछन्। नेपाल विश्वमा भूकम्पबाट ११ औं अति जोखिम तथा बाढी र पहिरोबाट ३० औं अति जोखिम देशको रूपमा रहेको छ। यसका अलावा बढ्दो विकास प्रक्रिया सँगै नेपालले वातावरण प्रदूषण, वन विनाश, बाँध तथा तटबन्ध विष्फोटन, पुल भत्किने, खानी, हवाई, सडक, जल वा औद्योगिक दुर्घटना आदि जस्ता गैर प्राकृतिक विपद्हरूसमेत भोग्नु परिरहेको छ।

भौगर्भिक रूपमा गतिशीलपर्वत श्रृंखला, अस्थिर र अति भिरालो जमिन तथा कमजोर भौगोलिक बनावटका कारण मनसुनको समयमा देशैभरि विभिन्न प्रकारका भौगर्भिक तथा जलवायुजन्य प्रकोपहरू हुने गर्दछन्। करिब ८३ प्रतिशत नेपाल हिमाल तथा पहाडी भूभागमा र १७ प्रतिशत समतल तराईमा पर्छ। पहाडी भाग पहिरो र भूक्षयको जोखिममा छ भने तराई र चुरे क्षेत्र बाढी, खडेरी, आगलागी र

महामारीको जोखिममा छन् । हिमाली क्षेत्रमा हिमपहिरो र हिमताल विस्फोटन बाढीको खतरा छ । पुरै नेपाली भूभाग सक्रिय भूकम्पीय क्षेत्रमा पर्ने हुनाले पहाडी र हिमाली क्षेत्रका बस्तीहरू उच्च भूकम्पीय जोखिममा छन् । यी विपद्बाहेक, देशमा अन्य मानव सिर्जित विपद्का घटनाहरूपनिहुने गरेका छन् । नेपालमा विपद् निम्त्याउने मुख्य प्रकोपहरू यस प्रकार छन् ।

१.१.१ सडक दुर्घटना

बढ्दो विकास प्रक्रिया सँगै नेपालमा बृद्धि हुँदै गईरहेको शहरीकरण र सडक सञ्जालको विस्तारले सडक दुर्घटनाहरू वर्षेनी बृद्धि हुँदै गईरहेका छन् । चालकको लापरवाही, मदिरा सेवन गरी गाडी चलाउनु, तीब्र गतिमा गाडी चलाउनु, पैदल यात्रुहरूको लापरवाही, अव्यवस्थित पार्किङ्ग, अव्यवस्थित सडक पार गर्ने प्रणाली, साँघुरो सडक, भिरालो सडक, खराब साईड ड्रेन, मोडहरूमा कमजोर दृश्यता आदि सडक दुर्घटनाका मुख्य कारणहरू हुन् ।

विश्व स्वास्थ्य संगठनको सन् २०१४ को प्रतिवेदन अनुसार नेपालमा सडक दुर्घटनाका कारण मृत्यु हुनेको दर कुल मृत्युदरको ३.१८ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। यो मृत्युदर उमेर समुह मृत्युदर सँग समायोजनगर्दा प्रति एक लाख जनसख्यामा २२.३२ व्यक्ति हुन आउँदछ। सडक दुर्घटनाका कारण हुने मृत्युदरको आधारमा नेपाल विश्वको पचासौँ राष्ट्र रहेकोछ। सन् २००१ देखि हाल सम्मको तथ्याङ्क केलाउँदा सडक दुर्घटनाबाट हुने मृत्युदर बढिरहेको देखिन्छ । विगत ५ वर्षको तथ्याङ्क अनुसार नेपालमा वर्षेनी करीब १०,००० सडक दुर्घटना हुने गरेका छन् । जसका कारण वर्षेनी करीब १,८८९ व्यक्तिले ज्यान गुमाउँछन् भने करीब १३,००० व्यक्तिहरू घाइते हुन्छन् । यी तथ्याङ्कहरूको विश्लेषणले नेपालमा दैनिक २७ वटा दुर्घटना तथा ५ जना भन्दा बढीको मृत्युहुने गरेकोदेखिन्छ। सडक दुर्घटनाको कारणले मात्र कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको करिब ०.८ प्रतिशत वार्षिक आर्थिक क्षति हुने गरेको छ ।

१.१.२ महामारी

नेपालका जनसमुदायहरू महामारीको प्रकोपबाट अत्यन्त असुरक्षित छन् । पानी, किरा र जीवाणुबाट संक्रमण हुने रोगका कारण धेरैको ज्यान जाने गरेको छ। सन् १९७१ देखि २०१५ सम्ममा महामारीका कारण १६,५६४ जनाले ज्यान गुमाएका छन् । नेपालमा भन्डा पखाला, काला ज्वर, ठेउला, हेपाटाईटिस, एन्फ्लुएन्जा, टाइफाईड, दम, हैजा, यौन रोग, क्षयरोग र कुष्ठरोग संक्रमण हुने रोगहरू हुन्।

वि. सं. २०६५ सालमा चैत देखि भदौसम्म नेपालको मध्य तथा सुदूर पश्चिमी क्षेत्र भन्डा पखालाको महामारीबाट प्रभावित भयो । करिब २८२ जनाले ज्यान गुमाए । १९ जिल्लामा भन्डा पखालाको असर देखियो । जाजरकोट जिल्लामा मात्र करिब १२५०० व्यक्ति प्रभावित भए भने १२८ जनाले ज्यान गुमाए । यस्तै रूकुममा ४६ जनाले ज्यान गुमाए ।

वि. सं. २०६५ साल माघमा नेपालमा पहिलो पटक पंक्षीबाट हुने एन्फ्लुएन्जा (बर्ड फ्लु) देखा पर्‍यो । यस भाइरसले भापा जिल्ला स्थित काकरभिट्टामा कुखुरापालन प्रभावित गर्‍यो। भाइरस नियन्त्रण गर्न

उक्त क्षेत्रको २८,००० कुखुराहरू मारिए। काठमाडौं उपत्यका, चितवन, काभ्रे, हेटौंडा र देशको अन्य भागहरूमा पनि हालसालै उक्त भाइरस फैलिएको पाईएको छ। साथै वर्षेनी नेपालका केही स्थानहरूमा सयौं मानिसले महामारीका कारण ज्यान गुमाउनुपर्ने अवस्था विद्यमान छ। जनावर र जन स्वास्थ्यमा प्रभाव पार्न सक्ने एन्फ्लुएन्जा भाइरस लगायतका महामारी अनुगमनको लागि नियमित निगरानी प्रणाली विकास गर्न आवश्यक छ।

१.१.३ भूकम्प

नेपालसक्रिय भूकम्पीय क्षेत्रमा अवस्थित रहेको छानेपालमा हिमालयभन्दा दक्षिण तर्फका मध्य पर्वतहरूसँग जोड्ने विशाल हिमालयको आधार स्थलमा मेन सेन्ट्रल थ्रस्ट, साना हिमालय र सिवालिकको संगमस्थलमा मेन बाउन्ड्री थ्रस्ट र सिवालिकको दक्षिण तर्फ हिमालय फ्रन्टल फल्ट समेत प्रमुख तीन दरारहरू रहेका छन्। प्रत्येक दरारहरूपूर्वदेखि पश्चिम तर्फ क्रियाशील छन् र यसैका कारणनेपालमा साना तथा ठूला परिमाणका भूकम्पहरूगईरहेका हुन्छन्। यी दरारहरूयूरेशियन प्लेट तल ईण्डियन प्लेटको हलचलका कारण पैदाभएका हुन भन्ने भूगर्भविदहरूको भनाई छ।

ईण्डियन प्लेट उत्तर तर्फ प्रति वर्ष २० मिलिमिटर सरिरहेको छ र तिब्बत (यूरेशियाको दक्षिणी किनारा) तलको भाग एशियन प्लेटसँग मिल्दछ, फलवरूप हिमालयलाई माथितिर धकेल्न आवश्यक पर्ने शक्ति उत्पन्न गर्दछ जसलेगर्दा यस क्षेत्रलाई विश्वमा सबैभन्दा गतिशील स्थान बनाएको छ।भूउपग्रहहरूको उपयोग गरेर ग्लोबल पोजिसनिङ सिस्टमद्वारा गरीएको मापनले नेपालको मध्य भाग काठमाडौंको पूर्वोत्तर दिशामा अवस्थित हिमालय प्रति वर्ष 7 ± 2 मिलिमिटर बढिरहेको देखाएको छ। यसैकारण नेपालमा ईस्वी संवत् १२५५, १४१०, १५०५, १५५५, १८०३, १८३३, १८९७, १९०५, १९३४, १९५०, २००५ र २०१५ मा ठूला भूकम्पहरूआएका थिए।

वि. सं. २०७२वैशाख १२गते गोरखा केन्द्र विन्दु भएको ७.६ रेक्टर स्केलको विनाशकारी भूकम्पको कारण नेपालले जनधनको धेरै क्षति बेहोर्नु पर्‍यो। तत्पश्चात् २०७२ साल वैशाख २९गते सिन्धुपाल्चोक केन्द्र विन्दु भएको ७.३ रेक्टर स्केलको ठूलो पराकम्पनलेर निरन्तर आईरहेका अन्य पराकम्पनहरूले जनधनको थप क्षति बढायो।उक्त भूकम्पले हिमपहिरो, सुख्खा पहिरो, बाटो अवरोध जस्ता विपत्तीहरू सिर्जना गर्‍यो। नेपालका ३१ जिल्लामा यसको बढी प्रभाव पर्‍यो र १४ जिल्लालाई त अति प्रभावित जिल्ला घोषणा गरीयो। थुप्रै बस्तीहरू बसोबासका लागि जोखिमपूर्ण भए र काठमाडौं उपत्यकाका ऐतिहासिक क्षेत्रहरू तथा सम्पदा स्थलहरू नष्ट भए।

उक्तभूकम्पको कारण८,९७९ मानिसहरू मरे र २२,३०० भन्दा बढी मानिसहरू घाइते भए। कम्तीमा ४९८,८५२ निजी घरहरू तथा २,६५६सरकारी भवनहरू नष्ट भएको आँकलनले देखायो। यस्तै २५६,६९७ निजी घरहरू तथा ३,६२२सरकारी भवनहरू आंशिक रूपले क्षतिग्रस्त भए। यसबाहेक १९,००० भन्दा बढी कक्षाकोठाहरू पूर्णरूपमा नष्ट भए र ११,००० भन्दा बढी कक्षाकोठाहरू आंशिकरूपमा क्षतिग्रस्त बने।

१.१.४ पहिरो

सन् १९७१ देखि २०१५ सम्ममा पहिरोका कारण नेपालमा ४,८३२ जनाले ज्यान गुमाएका छन् । वि. सं. २०५० सालमा बाढी र पहिरोको प्रकोपबाट नेपालको पूर्वी र मध्य क्षेत्रमा ठूलो जनधनको क्षति भएको थियो । राजमार्ग र भिरालो पहाडमा साना ठूला गरी २,००० भन्दा बढी पहिरो गएका थिए । निष्क्रिय भैसकेका पुराना पहिरोहरू पनि पुनः सक्रिय भए । मूसलधारे वर्षा, पहिरो र बाढीको कारण कृषि योग्य भूमिको ४२,९९५ हेक्टर भूभाग प्रभावित भएको थियो । थुप्रै सिंचाई प्रणाली, राजमार्ग, पुल र अन्य पूर्वाधारहरू क्षतिग्रस्त भएका थिए । करिब ५ अर्ब नेपाली रूपियाँ बराबर कूल क्षति भएको अनुमान गरीएको थियो । १,१७० मानिसहरूको मृत्यु भयो भने पाँच लाख व्यक्तिहरू प्रभावित भएका थिए ।

त्रिभुवन, पृथ्वी, अरनिको, बुटवल-पोखरा र नारायणगढ-मुगलिङ राजमार्गहरू सहित नेपालको महत्वपूर्ण पहाडी राजमार्गहरूले नियमित रूपमा पहिरोको सामना गरीरहेका छन् । वि. सं. २०६० सालको श्रावणमा अत्यधिक वर्षाले नारायणगढ-मुगलिङ राजमार्गको ३६ किलोमिटर खण्डमा ७० भन्दा धेरै स्थानहरूमा पहिरो गएको थियो । विनाशकारी बाढी र पहिरोले सिर्जना गरेको विपद्का कारण यसबाट बच्न जनचेतनाको माध्यमबाट केहि नयाँ सिकाइ तथा अनुभवहरू पनि प्राप्त भएका छन् ।

१.१.५ बाढी

नेपालमा साना ठूला गरेर ६,००० भन्दा बढी नदीहरू छन् जसको कूल लम्बाइ करिब ४५,००० किलोमिटर छ । यी नदीहरूले कृषि सिंचाई सुविधा र जीवननिर्वाहका लागि सहयोग पुऱ्याउँछन् तर जब ती नदीहरूमा बाढी आउँछ, बाढीले मुख्यतया तराई र उपत्यकाहरूमा विनाशलीला नै मच्चाउँछन् । नेपालमा नदीको जल निकास घनत्व ०.३ किमि प्रति वर्ग किमीले जल निकास मार्गहरूकति नजिक र बाढी संवेदनशील छन् भन्ने देखाउँछ । बाढीले बालीको नोक्सान गर्नुका साथै मानवीय तथा भौतिक सम्पत्तिमा क्षति पुऱ्याउँछ र बाढी पश्चात प्रायः महामारी फैलिन्छ । विशेषतः यसबाट गरीबहरू सबैभन्दा असुरक्षित हुन्छन् । सन् १९७१ देखि २०१५ सम्ममा बाढीका कारण ४,३४४ जनाले ज्यान गुमाएका छन् ।

सामान्यतया उच्च सघनतायुक्त वर्षा, धेरै दिनसम्म लगातार वर्षा, हिमताल विस्फोटन र भुस्खलनको कारण हुने बाँध विस्फोटनले नेपालमा बाढी आउँछ । नेपालको मध्य पहाडी क्षेत्रमा अचानक बाढी आउने र जनधनको नोक्सानी हुने गरेको अनुभव हामी सामु छ । पहाडी क्षेत्रदेखि अत्यधिक मात्रामा नदीले बगाएर ल्याएको थिग्रेनी तराईको समतल भूमिमा थुप्रैनुको कारणले गर्दा विशेषतः तराईमा प्रायः तटवर्ती क्षेत्रहरू बाढीले प्रभावित हुन्छन् । ग्रीष्मकालीन मनसुनअधिक सक्रिय बनेपछि आषाढ, श्रावण र भाद्रको मध्य अवधिमा सबभन्दा बढी बाढी आउने गर्दछ । पहिरो र हिमनदीले बनाएका अस्थायी तालहरूको विस्फोटनको कारण पनि अचानक बाढी आउँछ । चुरे पर्वतदेखि उत्पन्न खहरेहरूबाट अचानक आउने बाढीको कारण भावर क्षेत्रखतरामा छ । यी नदीहरूले प्रायः आफ्ना धार परिवर्तन गर्छन् र अत्यधिक थिग्रेनी बगाएर ल्याउँछन् । ती थिग्रेनीहरू समतल भूमिमा थुप्रैपछि नदी बहने मार्ग र

बगरको उचाईलगातार बढ्दछ। जब यी नदीहरू दक्षिण तराई तर्फ बग्छन्तब डुबान, कटान गर्ने र खेत बगर बन्ने तथा बालीमा बालुवा थुप्रिनेहुन्छ।

भारतको बिहार र उत्तर प्रदेशमा सीमा नजिकै नदीहरूमा निर्माण गरीएका तटबन्धहरूले जल निकास अवरोध गर्दा नेपालको तराई जलमग्न हुने गरेको छ। पूर्वाधार निर्माण, विशेषगरी सिमानामा सडक निर्माण कार्यले पनि प्राकृतिक जल निकासलाई बाधा पुऱ्याउँछ। नदी बहने मार्गको सतह बढ्दा मध्यम स्तरको जल प्रवाहको समयमा पनि जनसमुदायबाढीबाट असुरक्षित हुन्छन्। यो समस्या निराकरणका लागि पनि यसका आफ्नै निर्दिष्ट उद्धार र राहत गतिविधिहरूका साथै प्राकृतिक जल निकास मार्गहरू खोल्ने जस्ता रोकथामका उपायहरू आवश्यक हुन्छन्। पहाडमा पनि बाढीको समस्याव्याप्त छ, जहाँ हिमनदी विस्फोटन पछिको बाढीले तल्लो भेगमा उल्लेख्य क्षति पुऱ्याउँन सक्छ।

१.१.६ हिमपात तथा हिमपहिरो

वि. सं. २०७१ आश्विन २८ गते नेपालको मनाङ र मुस्ताङ जिल्ला स्थित अन्नपूर्ण र धौलागिरीवरपरको क्षेत्रमा हिमपात सँगै श्रृंखलावद् हिमपहिरो गयो। त्यस सालको आश्विन २० गते बङ्गालको खाडीबाट उत्पन्न भएको हुदहुद नामको तूफानले गर्दा आँधी आएको थियो। हिमपात र हिमपहिरोको कारण २१ जना पदयात्री सहित कम्तिमा ४३ व्यक्तिहरूको मृत्यु भयो। अनुमानित ५० जना जति व्यक्तिहरू हराइरहेका १७५ व्यक्तिहरू कष्टप्रद चिसोको कारण शरीरमा असर भएर घाइते भएको सूचना मिलेको थियो। लगभग ४०० व्यक्तिहरूलाई मनाङ र मुस्ताङका विभिन्न क्षेत्रहरूबाट उद्धार गरीएको थियो। यस्ता घटनाहरूले पर्यटन क्षेत्र र राष्ट्रिय अर्थव्यवस्थामा गहिरो असर पुऱ्याउँछन्। पर्यटक तथा स्थानीय समुदायलाई सुरक्षित स्थानमा लैजाने संयन्त्रको विकास र मौसम पूर्वसूचना प्रणालीमा उचित लगानीले यस्ता विपद् जोखिम टार्न सकिन्छ।

१.१.७ खडेरी

नेपालको तराई र पश्चिमका पहाडहरूमा वर्षेनी हुनेखडेरीले कृषि, पर्यावरण र मानव पद्धतिमा नकारात्मक असर पुऱ्याइरहेको छ। मंसिरदेखि जेष्ठ सम्मको अवधि अपेक्षाकृत सुक्खा हुन्छ र मनसुन अवधिमा लामो समयसम्म पानी नपर्दाको अवधिमा पनिखडेरीको जस्तै अवस्था पैदा हुन्छ। हिमालय पारी पर्ने जिल्लाहरू मुस्ताङ र मनाङ भने वर्ष भर नै अत्यन्तै सुक्खा रहन्छन् र तराई तथा पश्चिमका पहाडहरू अन्य क्षेत्रहरू भन्दा बढी प्रभावित हुन्छन्।

मध्य पहाडहरूमा पानीको स्रोतहरू(मुख्यतया भूमिगत पानीका मूलहरू) सुक्ने घटनाहरू वृद्धि भइरहेको अनुभव गरीएको छ। कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयले खडेरीलाई कृषिका निम्ति सबैभन्दा ठूलो जोखिमको रूपमा पहिचान गरेको छ। विशेष गरी वर्ष भर कृषियोग्य भूमिको ३८ प्रतिशत भूमिमा मात्र सिंचाई सुविधा पुगेको र बाँकी भूमि वर्षाको पानीमा निर्भर रहने गरेको अवस्थामा लामो खडेरीले कृषि उत्पादनमा प्रतिकूल असर पारी खाद्य असुरक्षाको अवस्था सिर्जना गर्दछ। नेपालमा हरेक वर्ष पहाड र

तराई क्षेत्रहरूमा बस्ने करिब ५,००० परिवार खडेरीले प्रभावित हुन्छन्। खडेरीको कारण अन्न उत्पादनमा व्यापक गिरावट आउँछ र भोकमरीको समस्याअझ बढ्न जान्छ।

सन् २००८ को हिउँदमा वर्षाको कमीले देश भर अन्न उत्पादनमा गम्भीर ह्रास आयो। गहुँ र जौ उत्पादनमा क्रमशः १४ र १७ प्रतिशतले गिरावट आयो। नेपालको मध्य तथा सुदूर-पश्चिमका केही जिल्लाहरूमा नोवेम्बर २००८ देखि फेब्रुअरी २००९ सम्म औसत वर्षाको आधा भन्दा कम वर्षा भएकोले अन्न उत्पादन आधा भन्दा कम भएको थियो। कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, संयुक्त राष्ट्र संघीय खाद्य तथा कृषि संगठन र संयुक्त राष्ट्र संघ विश्व खाद्य कार्यक्रमको संयुक्त आँकलनले अपर्याप्त अन्न उत्पादनको कारण लगभग २० लाख मानिसहरू खाद्य असुरक्षाको उच्च जोखिममा परेका र थप ३५ लाख चपेटामा परेका थिए भन्ने देखाएको छ। ती संस्थाहरूको प्रतिवेदनले नेपालको ७५ जिल्लाहरूमध्ये ४० जिल्लामा खडेरीको कारणले खाद्यन्नको अभाव भएको अनुमान गरेको छ।

उल्लिखित प्रमुख जलवायुजन्य, भूगर्भीय र स्वास्थ्य प्रकोपहरूका अतिरिक्त आगलागी, डढेलो, चट्याङ, असिनापानी, हावाहुरी, हिमताल विस्फोटनबाट हुने बाढी र वायु तथा जल प्रदूषण जस्ता प्रकोपबाट पनि नेपाल तुलनात्मक रूपले असुरक्षित नै रहेको छ।

जलवायु परिवर्तनका कारण चरम जलवायु घटनाका क्षेत्रीय र सामयिक ढाँचाहरू परिवर्तन हुन सक्ने सम्भावना छ। हालैका वर्षहरूमा मनसुनी वर्षाको ढाँचा परिवर्तन भै मनसुन समाप्त हुन ढीलो हुँदा सक्रिय मनसुनको अवधि लम्बिन गएको संकेत पाईएको छ। उच्च तीब्रतर चरम वर्षाको क्षेत्रीय प्रवृत्ति वार्षिक वा मनसुनी वर्षाको प्रवृत्ति भन्दा धेरै फरक हुन्छ। तराई र चुरे क्षेत्र जहाँ अपेक्षाकृत वार्षिक वर्षा र पानी पर्ने दिन कम हुन्छ, उच्च तीब्रतर चरम वर्षाको चपेटामा परेका छन्। सन् १९८१ देखि २०१० सम्मको २१० केन्द्रहरूको हालको वर्षाको प्रवृत्ति विश्लेषण गर्दा नेपालभर पूर्व मनसुन वर्षा बढिरहेको देखिन्छ भने मनसुन पश्चात वर्षा घटिरहेको देखिन्छ। अझ, नेपालभर लगातार सुक्खा दिनहरूको संख्यामा एक महत्वपूर्ण बढ्दो प्रवृत्ति र पानी पर्ने दिनहरूको संख्यामा घट्दो प्रवृत्ति देखिएको छ, जसले देशभर सुक्खा अवधि लम्बिएको संकेत गर्दछ। समग्रमा, देशका विभिन्न भागहरूमा विभिन्न वर्षा सूचकांकको तीब्रताले क्षेत्र विशेष बाढी, पहिरो र खडेरीको जोखिमलाई संकेत गर्दछ।

विपद् प्रकोप र संकटउन्मुखताको संयुक्त परिणाम हो। सबैभन्दा जोखिम समूहमा कम आय भएका र गरीब परिवारहरू, सीमान्तकृत र बहिष्कृत समुदायहरू, महिलाहरू, बालबालिका, बृद्ध र अपाङ्ग व्यक्तिहरू पर्दछन्। विपद् जोखिम सामाजिक, आर्थिक र राजनीतिक ढाँचा र उनीहरू बीचको अन्तरसम्बन्धमा निर्भर गर्दछ। विपद्का आयामहरू गतिशील छन्। सम्मुखता र संकटउन्मुखता घटाएर तथा उत्थानशीलता अभिवृद्धि गरेर विपद् जोखिम न्यूनीकरण गर्न सकिन्छ।

अध्याय २: विपद् जोखिम व्यवस्थापन राष्ट्रिय रणनीति २०६६ कार्यान्वयनको समीक्षा र विद्यमान कानूनी तथा नीतिगत व्यवस्था

२.१ विपद् जोखिम व्यवस्थापन राष्ट्रिय रणनीति २०६६ कार्यान्वयनको समीक्षा

विपद् जोखिम व्यवस्थापन राष्ट्रिय रणनीति, २०६६ ले विपद् जोखिम व्यवस्थापनको क्षेत्रमा राहत तथा उद्धार केन्द्रित अवधारणाबाट विपद् जोखिम न्यूनीकरण केन्द्रित बृहत्तरअवधारणालाई अंगिकार गरेको छ । उक्त रणनीति तर्जुमा र कार्यान्वयनमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनमा संलग्न सरकारी निकायहरू, विकास साभेदारहरू, राष्ट्रिय/अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संघ संस्था, रेडक्रस अभियानका अंगहरू र मानवीय सहायताको क्षेत्रमा क्रियाशील संघ संस्था एवं सामुदायिक संस्थाहरूको संलग्नता र सहयोग रहेको थियो ।

यस रणनीतिको कार्यान्वयनबाट जोखिम न्यूनीकरणका क्षेत्रमा केही महत्वपूर्ण नीतिगत तथा संस्थागत व्यवस्था भएका छन् । राष्ट्रिय भवन संहितामा आधारित नयाँ निर्माण र विद्यालय तथा अस्पताल भवनहरूको प्रबलीकरण कार्यक्रमहरू जोखिम न्यूनीकरणको क्षेत्रका महत्वपूर्ण उपलब्धी हुन् । यसै गरी जोखिम न्यूनीकरणका लागि जिल्ला देखि समुदाय स्तरसम्म कार्यान्वयनमा ल्याइएका स्थानीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना, जिल्ला विपद् पूर्व तयारी तथा प्रतिकार्य योजना र केन्द्र देखि जिल्ला तहसम्म स्थापना गरी संचालनमा ल्याइएका आपत्कालीन कार्य संचालन केन्द्रहरू केही महत्वपूर्ण प्रयासहरू हुन् । यसरी नै राष्ट्रिय स्तर देखि स्थानीय स्तरसम्मका विपद् जोखिम व्यवस्थापनमा संलग्न जनशक्तिको क्षमता विकास सम्बन्धी कार्यक्रम संचालन भएबाट यस क्षेत्रमा ठूलो लाभ मिलेको छ । केही नदीहरू एवं जोखिमयुक्त हिमतालहरूमा स्थापना गरीएका पूर्वसूचना प्रणालीले वाढी तथा डुवानबाट हुने जनधनको क्षति न्यूनीकरणमा मद्दत पुऱ्याएको छ ।

विपद् जोखिम व्यवस्थापन राष्ट्रिय रणनीति, २०६६ कार्यान्वयनमा आए पश्चात जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनको क्षेत्रमा केही सार्थक प्रगति भएतापनि शासनका क्रियाकलापहरूलाई अपेक्षित रूपमा जोखिमसम्बेदनशील बनाउन नसक्दा रणनीतिका संस्थागत व्यवस्था र जोखिमको लेखाजोखा जस्ता पहिलो र दोस्रो प्राथमिकता प्राप्त क्रियाकलापहरूमा अपेक्षाकृत प्रगति हुन सकेन । भौगोलिक सूचना प्रणाली (Geographic Information System) मा आधारित विपद् सूचना व्यवस्थापन प्रणालीको स्थापना र त्यसलाई संस्थागत गर्ने कार्य तथा कार्यमूलक जोखिम सूचना र यसको प्रभावकारी प्रचार प्रसार संयन्त्रको विकास गर्ने कार्य प्रारम्भिक अवस्थामै छ । यसका अलावा जलवायुजन्यर अन्य जोखिमहरूको एकीकृत लेखाजोखा गरी जलवायु परिवर्तन अनुकूलन एवं विपद् जोखिम न्यूनीकरणलाई समग्र विकास प्रक्रियामा मूलप्रवाहीकरण गर्न सकिएको छैन । जलवायु परिवर्तन अनुकूलन र विपद् जोखिम न्यूनीकरण

सम्बन्धी नीतिगत, संस्थागत एवं कानूनी व्यवस्थालाई एकीकृत गरी प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नाले सीमित स्रोत साधनको सदुपयोग हुने हुँदा यसतर्फ ध्यान दिन आवश्यक छ। पछिल्लो दशकमा हासिल गरीएका महत्वपूर्ण सफलताका बावजूद यो रणनीतिले नेपाललाई विपद् उत्थानशील समुदायको रूपमा स्थापित गर्न अवलम्बन गरेको दीर्घकालीन सोच हासिल गर्न अभै धेरै काम गर्न बाँकी नै छ।

२.२ विद्यमानकानूनी तथा नीतिगत व्यवस्था

नेपालको संविधानले प्राकृतिक साधन स्रोतको संरक्षण, संवर्द्धन र उपयोग सम्बन्धी नीति अन्तर्गत जलउत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण र नदीको व्यवस्थापन गर्दै दिगो र भरपर्दो सिंचाईको विकास गर्ने तथा प्राकृतिक प्रकोपबाट हुने जोखिम न्यूनीकरण गर्न पूर्वसूचना, तयारी, उद्धार, राहत एवं पुनर्स्थापना गर्ने नीति अवलम्बन गरेको छ। संविधानको अनुसूची ७ मा प्राकृतिक तथा गैर प्राकृतिक विपद् पूर्वतयारी, उद्धार तथा राहत र पुनर्लाभ कार्यलाई संघ र प्रदेशको साभ्ता अधिकारको सूचीमा सूचीकृत गरेको छ। यसै गरी विपद् व्यवस्थापनलाई अनुसूची ८ मा स्थानीय तहको एकल अधिकारको सूचीमा समेटेको छ भने अनुसूची ९ मा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको साभ्ता अधिकारको सूचीमा राखेको छ।

दैवी प्रकोप (उद्धार) ऐन, २०३९ कार्यान्वयन भए सँगै नेपालमा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी संस्थागत कार्यको थालनी भयो। यस ऐनले गृह मन्त्रालयलाई विपद् पश्चातको उद्धार तथा राहत मार्फत जनधनको सुरक्षा गर्ने कार्यको समन्वय गर्न केन्द्रीय निकायको रूपमा स्थापित गर्‍यो। यसै गरी अन्य मन्त्रालय, विभाग, प्रतिष्ठान, विकास साभ्तेदार, संयुक्त राष्ट्र संघीय निकाय, अन्तर्राष्ट्रिय मानवीय सहयोग निकायहरू, गैर सरकारी संस्थाहरू र नागरीक समाजलाई सहयोगीको रूपमा तय गर्‍यो। ऐनले नीति निर्माण र कार्यान्वयन गर्न केन्द्रीय स्तरमा केन्द्रीय दैवी प्रकोप उद्धार समिति र समन्वय एवं कार्यान्वयनका लागि क्षेत्रीय, जिल्ला र स्थानीय स्तरमा दैवी प्रकोप उद्धार समितिहरू गठनका लागि अधिकार प्रदान गरेको थियो।

अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा गरीएका पहलहरूको परिमाणस्वरूप सन् २००५ मा आत्मसात् गरीएको ह्योगो कार्यढाँचासँगै नेपालको विपद् व्यवस्थापनको अवधारणा “विपद् जोखिम न्यूनीकरण” तर्फ विकसित भइरहेको छ। यसै सन्दर्भमा विपद् जोखिम व्यवस्थापन राष्ट्रिय रणनीति, २०६६ ले विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि पाँच वटा प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रहरू पहिचान गरी उत्थानशील समुदायको विकास गर्ने उद्देश्य लिएको छ। यस रणनीतिले ह्योगो कार्यढाँचा २००५-२०१५ मा अपेक्षा गरीए जस्तै विपद् उत्थानशील नेपाल बनाउने सोच प्रस्तुत गर्‍यो। यसले क्षेत्रगत विकास योजना निर्माण र कार्यान्वयन प्रक्रियामा विपद् जोखिम न्यूनीकरणलाई मूल प्रवाहीकरण गर्न अभिप्रेरित गर्नुका साथै संस्थागत संयन्त्र विकास र सुदृढीकरण गर्न, क्षमता अभिवृद्धि गर्न, आपतकालीन पूर्वतयारी, प्रतिकार्य तथा पुनर्लाभ कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउन प्रोत्साहित गरेको छ।

सेन्डाई कार्यढाँचा २०१५ ले चार वटा प्राथमिकता क्षेत्रहरू तोकी विपद् व्यवस्थापनमा समाजका सबै तहको सहभागितालाई सुनिश्चित गर्दै विपद् उत्थानशील समुदाय र राष्ट्रको विकास गर्ने लक्ष्य लिएको

छ । नेपालले पनि अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धता, विगतका विपद्हरूको अनुभवहरू एवं नेपालको संविधान बमोजिम विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन, २०७४ कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । यस ऐनले विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनका समग्र पक्षहरूलाई समेटेको छ । विपद् व्यवस्थापनका लागि एक विशिष्टीकृत निकायको रूपमा राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरणको व्यवस्था गर्नुका साथै संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको कार्य एवं जिम्मेवारीलाई स्पष्ट गरेको छ ।

दशौं पञ्चवर्षीय योजना (२०५९-२०६४) ले विपद् व्यवस्थापनलाई अन्तरसम्बन्धित नीतिको रूपमा अवलम्बन गरेको थियो । यस योजनाले जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण, प्राकृतिक तथा मानव सिर्जित विपद्कोएकीकृत व्यवस्थापन, नीतिगत सुधार, संस्थागत संयन्त्रको विकास, विपद् जोखिम आँकलन र सूचना प्रवाह साथै विपद् प्रतिरोधी निर्माण अभ्यासमा जोड दिएको थियो ।

तीन वर्षे अन्तरिम योजना (२०६४-२०६७) ले विपद्लाई विकास लक्ष्यको प्राप्तिमा अवरोधको रूपमा पहिचान गरी विपद् जोखिम न्यूनीकरणदिगो विकासका लागि अनिवार्य रहेको विषयलाई स्वीकारगरेको थियो। यस योजनाले प्रमुख निकायहरू र सरोकारवालाहरू बीचको सहकार्य र समन्वयलाई जोड दिएको थियो। साथै चौधौं योजना (२०७३-२०७५) ले विपद् व्यवस्थापनलाई प्राथमिकता दिई आपत्कालीन खोज, उद्धार, उपचार तथा तत्काल राहतका लागि क्षमता अभिवृद्धि गर्न विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरणलाई विकासका सबै आयाम तथा चरणमा मूलप्रवाहीकरण गर्ने नीति लिएको छ ।

भू तथा जलाधार संरक्षण ऐन, २०३९ मा बाढी, पहिरो, भू-क्षय जस्ता प्राकृतिक प्रकोपको नियन्त्रण गरी भू तथा जलाधार संरक्षण गर्ने सम्बन्धमा कानूनी व्यवस्था गरीएको छ । जलस्रोत ऐन, २०४९ मा जलस्रोतको उपयोग गर्दा भू-क्षय, बाढी, पहिरो वा यस्तै अरू कारणद्वारा वातावरणमा उल्लेखनीय प्रतिकूल असर नपर्ने गरी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ ।

स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ ले तत्कालीन स्थानीय निकायहरू (गाउँ विकास समिति, नगरपालिका र जिल्ला विकास समितिहरू) र जनताहरूलाई आफ्ना क्षेत्रमा प्रभावकारी विकास योजना निर्माण र कार्यान्वयनका लागि सबैभन्दा उपयुक्त प्रवेश बिन्दुका रूपमा लिई विपद् जोखिम न्यूनीकरणसम्बन्धी कार्यहरू गर्न अधिकार दिनुका साथै जिल्ला विकास समिति, गाउँविकास समिति र नगरपालिका तहमा वातावरण संरक्षण तथा विपद् व्यवस्थापन कोष स्थापना गर्न अधिकार प्रदान गर्‍यो ।

स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ लाई स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले प्रतिस्थापन गरेको छ। स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ११ को उपदफा २(न) ले गाउँपालिका तथा नगरपालिकाको काम, कर्तव्य र अधिकार भित्र विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी सबै चरणका कार्यहरू समावेश गरेको छ । यस ऐनले राष्ट्रिय भवन संहिता तथा मापदण्ड बमोजिम भवन निर्माण अनुमति,

अनुगमन र नियमनका सम्बन्धी कार्यहरूकासाथै सुरक्षित बस्ती विकास सम्बन्धी नीति, योजना, कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, नियमन र मूल्याङ्कन आदि कार्यलाई समेत गाउँपालिका तथा नगरपालिकाको काम, कर्तव्य र अधिकार भित्र समेटेको छ। यसै गरी भवन ऐन, २०५५ ले भूकम्प, आगलागी तथा अन्य दैवी प्रकोपबाट भवनहरूमा पर्न सक्ने क्षतिलाई यथासम्भव कम गर्न भवन निर्माण कार्यलाई नियमित गराउन भवन निर्माण व्यवस्था सुदृढीकरण समिति गठनको व्यवस्था गरेको छ।

राष्ट्रिय कृषि नीति, २०६१ ले प्राकृतिक श्रोत, वातावरण र जैविक विविधताको संरक्षण, सम्बर्द्धन एवं सदुपयोग गर्ने उद्देश्य लिएको थियो। यसमा प्राकृतिक प्रकोप अतिवृष्टि, अनावृष्टि, रोग, कीरा एवं अन्य दैवी प्रकोपहरूको आंकलन र कृषि राहत परिचालनका लागि निगरानी प्रणाली स्थापित गरी क्रियाशील राखिने उल्लेख गरीएको थियो। हाल कार्यान्वयनमा रहेको कृषि विकास रणनीति(२०७२-२०९२) ले किसानहरूलाई जलवायु परिवर्तन र विपद् उत्थानशिल बनाउन मौसम तथा जलवायु पूर्वसूचना प्रणालीको स्थापना, सुख्खा र पानी खप्न सक्ने जातको अनुसन्धान, किसान कल्याणकारी कोषको स्थापना, कृषि बीमाको प्रवर्द्धन, खाद्य, विउ र स्याउलाको भण्डारण व्यवस्था, पूर्वतयारी र प्रतिकार्य कोषको स्थापना आदि क्रियाकलापहरूलाई प्राथमिकतामा राखेको छ।

उद्योग नीति, २०६७ ले उद्योग व्यवसायमा आगलागीबाट हुने जोखिम कम गर्न स्थानीय गाउँ/नगरपालिकासँगको समन्वयमा औद्योगिक क्षेत्र र कोरिडोरमा आधुनिक बारूण यन्त्रको व्यवस्था गर्ने तथा कुनै प्राकृतिक विपत्ति र सामाजिक सेवामा उद्योगले दिने अनुदान वा सहयोगमा आय कर छुट दिने व्यवस्था गरेको छ।

जिल्ला विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना तर्जुमा मार्गदर्शन, २०६७ ले जिल्ला तहमा विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना तर्जुमा प्रकृत्यामा संलग्न सबै सरकारी निकायहरू, रेडक्रस, राष्ट्रिय/अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाहरू र संयुक्त राष्ट्रसंघीय निकायहरूलाई स्पष्ट जिम्मेवारी दिएको छ। यसको आधारमा सबै जिल्लाहरूमा विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना तर्जुमा गरी लागू गरीएको छ।

नेपाल सडक सुरक्षा कार्ययोजना (२०७०-२०७७) ले सुरक्षित सडक पूर्वाधार र सेवाहरूको व्यवस्था तथा दुर्घटना पश्चात प्रभावकारी प्रतिकार्य मार्फत जनधन तथा आर्थिक क्षति कम गर्ने सौँच राखेको छ। यस कार्ययोजनाले सडक सुरक्षा व्यवस्थापन, सुरक्षित सडक तथा आवागमन, सुरक्षित सवारी साधन, सुरक्षित सडक प्रयोगकर्ता र दुर्घटना पश्चात प्रतिकार्य जस्ता पाँच आधार स्तम्भहरू अन्तर्गत विभिन्न क्रियाकलापहरू तय गरेको छ।

राष्ट्रिय विपद् प्रतिकार्य कार्यढाँचा, २०७० ले विपद् पूर्वतयारी र विपद्पछिको खोज, उद्धार र राहत कामलाई व्यवस्थित तुल्याउन, जिम्मेवारीको बाँडफाँड गर्न र समन्वयलाई प्रभावकारी बनाउन स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ। यस अन्तर्गत प्रतिकार्यका लागि अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगको अपिल गर्ने प्रक्रिया र

त्यसको जिम्मेवारी, त्यसका लागि ध्यान दिनु पर्ने पक्ष, अन्तर्राष्ट्रिय सहायताको समन्वयका कुराहरूलाई पनि उक्त कार्यढाँचाले व्यवस्थित गरेको छ । उक्त कार्यढाँचाले आपतकालीन समयमा निकायगत समन्वयका लागि विषय क्षेत्रगत समूहको प्रावधान, विपद् सूचना संकलन र प्रभावको संयन्त्र र त्यसको परिचालनको पक्षमा पनि स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ । विपद् पछिका विभिन्न समय अवधिको प्राथमिकतायुक्त कामको पहिचान गर्दै विपद्पछि गर्नुपर्ने कामको पहिचान र जिम्मेवारीको विभाजन पनि गरेको छ ।

यसका अलावा पूर्वतयारी, प्रतिकार्य र पुनर्लाभका कामलाई निर्देशित गर्न अन्य केही नियमावली वा निर्देशिकाहरू पनि प्रयोगमा छन् । ती मध्ये खोज तथा उद्धारका लागि राष्ट्रिय रणनीतिक कार्ययोजना, २०७१, प्रकोप पीडित उद्धार र राहतसम्बन्धी मापदण्ड, २०६४, विपद् पीडित पुनर्वास संचालन कार्यविधि, २०७१, प्रधानमन्त्री दैवीप्रकोप उद्धार कोष सञ्चालन नियमावली, २०६३, विपद् पश्चात्को शव व्यवस्थापन सम्बन्धी मार्गदर्शन, २०६८, प्रकोप पीडित उद्धार र राहत सम्बन्धी मापदण्ड, २०६४, काठमाण्डौ उपत्यकामा ८३ वटा खुल्लाक्षेत्र कायम गर्ने नेपाल सरकारको निर्णय, २०६९, विपद् पीडित पुनर्वास संचालन कार्यविधि, २०७१, र बारूणयन्त्र सञ्चालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०६७ मुख्य कानूनी व्यवस्थाका रूपमा रहेका छन् ।

राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति, २०७१ ले जलवायु परिवर्तनबाट पर्ने स्वास्थ्य सम्बन्धी नकारात्मक असरको सम्बोधनका लागि समष्टिगतव्यवस्थापन गर्न राष्ट्रिय संजाल तथा संयन्त्र एवं अवसरको समुचित प्रयोग गर्दै बहुपक्षीय कार्ययोजनाबनाई सरोकारवाला सम्पूर्ण निकायसँग सहकार्य गर्ने एवं पशुपक्षी तथा कीटहरूबाट मानिसमा सर्ने रोगहरूको व्यवस्थापनका लागि सरोकारवाला निकायहरूसँग प्रभावकारी समन्वय र सहकार्यको समुचित व्यवस्था गर्ने नीति तय गरेको छ ।

राष्ट्रिय पुनर्निर्माण तथा पुनर्स्थापना नीति, २०७२ ले विपद् पश्चात्को पुनर्लाभ, पुनर्निर्माण र पुनर्स्थापना कार्यको लागि नीतिगत मार्गदर्शन गर्दछ । २०७२ साल बैशाखको भूकम्पले क्षति पुऱ्याएका भौतिक संरचनाहरू र बस्तीहरू पुनर्निर्माण गर्न, पुनर्निर्माण तथा पुनःस्थापना कार्यक्रमको कार्यान्वयन योजना निर्माण र समन्वय गर्न राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरण स्थापना भएको छ ।

जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन नीति, २०७२ ले बाढी, पहिरो जस्ता जल उत्पन्न प्रकोपहरूको संरचनागत तथा गैर संरचनागत प्रविधिबाट रोकथाम गरी सो बाट हुन सक्ने जनधनको क्षति न्यूनीकरण गर्न र नदी, जलाधार क्षेत्र तथा जलजन्य पर्यावरणको संरक्षण गरी प्राकृतिक श्रोत साधन एवं खानेपानी, जलपरिवहन, सिंचाई, स्थल यातायात आदि जस्ता पूर्वाधारका उपयोगितालाई दिगो बनाउनविभिन्न नीतिहरू प्रस्तुत गरेको छ ।

राष्ट्रिय शहरी विकास रणनीति, २०७३ ले सन्तुलित र समृद्ध शहरी भविष्यको लागि उत्थानशीलतालाई पाँच मार्गदर्शक सिद्धान्तहरू मध्ये एक मानेको छ । यस रणनीतिले विपद् जोखिम अनुकूलित शहर र

समुदाय निर्माणका लागि उत्थानशीलतालाई शहरी प्रणाली र समुदायको योजना निर्माण तथा विकासमा एकीकृत गर्न जोड दिएको छ ।

सन् २०१५ सेप्टेम्बरमा संयुक्त राष्ट्र संघका १९३ सदस्य राष्ट्रहरूलेसन् २०३० सम्मका लागि दिगो विकास लक्ष्यहरू पारित गरेका छन् । नेपाल सरकारले देशको समावेशी दीर्घकालीन विकासका लागि उक्त लक्ष्यहरूलाई आत्मासात गरेको छ । विपद् जोखिम न्यूनीकरणका कार्यहरूले दिगो विकास लक्ष्यहरू २, ३, ६, ९, ११, १३ र १५ हासिल गर्न प्रत्यक्ष सहयोग पुऱ्याउने छन् ।

नेपाल सरकारले चरम जलवायु घटना र जलवायु परिवर्तनको असरलाई सम्बोधन गर्न अनुकूलनका कार्यहरू कार्यान्वयन गर्न र जलवायु परिवर्तनलाई स्थानीय विकास योजनाहरूसँग एकीकृत गर्न जलवायु परिवर्तन नीति, २०६७, राष्ट्रिय अनुकूलन कार्यक्रम, २०६७ तथा स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजनाको राष्ट्रिय संरचना, २०६८ तयार गरी लागू गरेको छ । जलवायु परिवर्तन नीतिमा हिमनदी तथा हिमतालहरूको अद्यावधिक स्थिति अध्ययन गरी जोखिमपूर्ण हिमतालहरूमा प्राथमिकताको आधारमा प्रतिकूल प्रभाव न्यूनीकरणका उपायहरूको अवलम्बन गर्नेगराउने, जलवायु परिवर्तनबाट सिर्जित जल-उत्पन्न प्रकोप एवम् जोखिमको पूर्वानुमान गर्दै पूर्व सूचना दिन तथा रोकथामका उपायहरूको अवलम्बन गर्न आवश्यक संयन्त्रको विकास तथा कार्यान्वयनगरी तिनको नियमित निरीक्षण तथा कार्य क्षमता सुदृढ गर्ने विषयहरू समावेश छन् ।

सन् २०१६ अक्टोबरमा आवास र दिगो शहरी विकासको लागि संयुक्त राष्ट्र सम्मेलन (Habitat III) मा अवलम्बन गरिएको नयाँ शहरी एजेन्डाले पनि विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन अपनाउने र कार्यान्वयन गर्ने, सङ्कटको अवस्था कम गर्ने, प्राकृतिक तथा मानव सिर्जित प्रकोपमा उत्थानशीलताएवंप्रतिकार्य क्षमता निर्माण गर्ने र जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरण तथा अनुकूलनलाई बढावा दिने शहरहरूको परिकल्पना गरेको छ ।

सन् २०१५ मार्चमासंयुक्त राष्ट्र संघका १८७ सदस्य राष्ट्रहरूले तेस्रो विश्व विपद् न्यूनीकरण सम्मेलनमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि सेन्डाइ कार्यढाँचा २०१५-२०३० अवलम्बन गरेका छन् । यसले विपद् जोखिम तथा क्षतिको न्यूनीकरणका लागि चार प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रहरू तथा सात विश्वव्यापी लक्ष्यहरूनिर्धारण गरेको छ । नेपालले पनि विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि सेन्डाइ कार्यढाँचाको पक्ष राष्ट्रभएकोले यस “विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय रणनीतिक कार्ययोजना २०१८-२०३० तयार गरेको छ ।

२.३ रणनीतिक कार्ययोजना निर्माण प्रक्रिया

नेपाल सरकारलेविपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनको लागि सन् २०१५ पछि विश्वव्यापी रूपमा स्वीकार गरीएका कार्यढाँचाहरूको आधारमा नयाँ मार्गचित्र पहिचान गरीविपद् जोखिम व्यवस्थापन राष्ट्रिय रणनीति, २०६६ लाई प्रतिस्थापन गरी अघि बढ्नु पर्ने आवश्यकता महसूस गरेको छ । विपद्

जोखिम व्यवस्थापन राष्ट्रिय रणनीति, २०६६कार्यान्वयनबाट प्राप्त अनुभव, गोरखा भूकम्प २०७२ को अनुभव तथा सिकार्ड, जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी पेरिस सम्झौता, दिगो विकासलक्ष्य र सेण्डाई कार्यढाँचाका आधारमा यस “विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय रणनीतिक कार्ययोजना” तयारगरीएकोछ । यसले जोखिम न्यूनीकरणका लागि जोखिम संवेदनशील कार्यहरू पहिचान गरी संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको विकास प्रक्रियामा मूलप्रवाहीकरण गरी कार्यान्वयनमा सबै सरोकारवाला निकायहरूको सक्रिय सहभागिता सुनिश्चित गर्नेछ ।

यो रणनीतिक कार्ययोजना तर्जुमाका लागि गृह मन्त्रालय विपद् व्यवस्थापन महाशाखा प्रमुखको संयोजकत्वमा कार्य समिति गठन गरीएको थियो । जसमा नेपाल सरकारका विभिन्न निकायहरू (प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रीपरिषदको कार्यालय, राष्ट्रिय योजना आयोग, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, सहरी विकास मन्त्रालय, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, वन तथा वातावरण मन्त्रालय) र विकास साभेदारहरू(दातृ निकाय, संयुक्त राष्ट्र संघ आवासीय समन्वयकर्ताको कार्यालय, संयुक्त राष्ट्र संघीय विकास कार्यक्रम, अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थाहरूको संगठन विपद् व्यवस्थापन कार्यदल, विपद् पूर्वतयारी सञ्जाल नेपाल, नेपाल रेडक्रस सोसाइटी र निजी क्षेत्र) का प्रतिनिधिहरू रहेका थिए । कार्य समिति अन्तर्गत देहाय बमोजिमका ६ वटा क्षेत्रगत कार्यसमूहहरू गठन गरीएको थियो ।

१. **उत्पादन मूलक क्षेत्र** (कृषि, खाद्य सुरक्षा तथा जीविकोपार्जन, उद्योग): नेतृत्वकर्ता निकाय -कृषि, भूमि व्यवस्था तथा सहकारी मन्त्रालय, सह-नेतृत्वकर्ता निकाय -उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय
२. **सामाजिक क्षेत्र** (शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी तथा सरसफाइ, समाज कल्याण): नेतृत्वकर्ता निकाय - शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, सह-नेतृत्वकर्ता निकाय - स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय
३. **पूर्वाधार क्षेत्र** (सहरीविकास, यातायात, सिँचाई, ऊर्जा, आवास तथा साँस्कृतिक सम्पदा): नेतृत्वकर्ता निकाय - सहरी विकास मन्त्रालय, सह-नेतृत्वकर्ता निकाय -ऊर्जा, जलश्रोत तथा सिँचाई मन्त्रालय, संस्कृति, पर्यटन तथा नागरीक उड्डयन मन्त्रालय
४. **प्राकृतिक स्रोत तथा वातावरणक्षेत्र** (भूमि उपयोग, वन तथा वातावरण): नेतृत्वकर्ता निकाय - संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, सह-नेतृत्वकर्ता निकाय - वन तथा वातावरण मन्त्रालय
५. **लैंगिक तथा सामाजिक समावेशीकरण र सुशासन क्षेत्र**: नेतृत्वकर्ता निकाय - राष्ट्रिय योजना आयोग, सह-नेतृत्वकर्ता निकाय -महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय
६. **आपत्कालीन संचार, पूर्वतयारी, प्रतिकार्य र पूनर्लाभि क्षेत्र**: नेतृत्वकर्ता निकाय - गृह मन्त्रालय, सह-नेतृत्वकर्ता निकाय -संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय

यी क्षेत्रगत कार्यसमूहहरूमा नेपाल सरकारका अन्य सम्बन्धित निकायहरू, विकास साभेदार, संयुक्त राष्ट्र संघीय निकायहरू, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थाहरू, विपद् पूर्वतयारी सञ्जाल नेपाल, नेपाल रेडक्रस सोसाइटी र निजी क्षेत्रका प्रतिनिधिहरू समेत सहभागी थिए । यी क्षेत्रगत

कार्यसमूहहरूले यस रणनीतिक कार्ययोजनामा सम्बन्धित क्षेत्रका विषय समावेश गर्न विभिन्न चरणमा परामर्श बैठक तथा छलफलहरू गरी सुझावहरू संकलन गरेर सम्बन्धित क्षेत्रका रणनीतिक क्रियाकलापहरू सिफारिश गरेका छन् ।

सेण्डाई कार्यढाँचाले सिफारिस गरे बमोजिम सबै क्षेत्रका सरोकारवालाहरूको सहभागिता रहने गरी राष्ट्रिय, क्षेत्रीय र जिल्लास्तरमा परामर्श कार्यशाला गोष्ठीहरूको पनि आयोजना गरीएको थियो, जसमा बहु-सरोकारवाला निकायका प्रतिनिधिहरूले आ-आफ्ना क्षेत्रमा भएका असल अभ्यास, सिकाई सवाल र चुनौतीहरूका आधारमा मूलभूत समस्या र समाधानका क्षेत्र पहिचान गरी “विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय नीति तथा रणनीतिक कार्ययोजना” मा समावेश गर्न सिफारिश गरेका थिए ।

सरोकारवालाहरूसँगको परामर्श, कार्यशाला गोष्ठीहरू तथा क्षेत्रगत कार्यसमूहहरूको सुझाव र सिफारिसहरूलाई समेटी तयार गरीएको मस्यौदालाई विभिन्न चरण र तहमा व्यापक छलफल गरी सबैको राय, परामर्श, सल्लाह र सुझावका आधारमा यस रणनीतिक कार्ययोजनालाई अन्तिम रूप दिइएको छ ।

अध्याय ३: विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि रणनीतिक कार्ययोजना

३.१ परिचय

विपद् जोखिम न्यूनीकरण रणनीतिक कार्ययोजना विपद् उत्थानशील समुदाय निर्माण गर्दै दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्न सहयोग पुऱ्याउने सन्दर्भमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणतथा व्यवस्थापन कार्यका लागिनेपाल सरकारको प्रतिबद्धता सहितको राष्ट्रिय दस्तावेज हो । यस कार्ययोजनाले विपद् व्यवस्थापनमा “जोखिम न्यूनीकरण” केन्द्रित बृहत्तर अवधारणालाई जोड दिएको छ । यो कार्ययोजना तर्जुमा गर्दा विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि सेन्डाइकार्यढाँचा २०१५-२०३०, एशियाली मन्त्रीस्तरीय सम्मेलन २०१६ बाट पारित एशियाली क्षेत्रीय योजना, विपद् जोखिम न्यूनीकरण विश्वव्यापी कार्यमञ्चको पाँचौं बैठकले पारित गरेको कानकुन घोषणा लगायतका अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धता अनुरूप विपद् व्यवस्थापनमा जोखिम न्यूनीकरणको बृहत् अवधारणालाई समेटिएको छ ।

यस रणनीतिक कार्ययोजनाले विपद् जोखिम व्यवस्थापन राष्ट्रिय रणनीति, २०६६कोकार्यान्वयन मार्फत प्राप्त अनुभवहरू, गोरखा भूकम्प सहित हालका वर्षहरूमा भएका अन्य प्रमुख विपद्हरूका अनुभव तथा सिकाईहरू र जलवायु परिवर्तन अनुकूलन तथा दिगो विकास लक्ष्यका पहलहरूलाई ग्रहण गरेको छ । कार्ययोजनामा चारवटा मूल प्राथमिकताप्राप्त क्षेत्र, त्यसका सहायक क्षेत्रहरू र रणनीतिक क्रियाकलापहरू समेत स्पष्ट रूपमा परिभाषित गरी विभिन्न निकायहरूको जिम्मेवारी निर्धारण गरीएको छ ।

३.२ मार्गदर्शक सिद्धान्त

विपद् जोखिम न्यूनीकरण रणनीतिक कार्ययोजना कार्यान्वयन गर्दा देहाय बमोजिमका मार्गदर्शक सिद्धान्तहरू अवलम्बन गरीनेछन् ।

१. विपद् जोखिम न्यूनीकरण, नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन गर्ने मुख्य जिम्मेवारी राज्यको हुनेछ । राज्यले आवश्यक परेमा अन्तर्राष्ट्रिय, क्षेत्रिय तथा द्विपक्षीय सहकार्य तथा साभेदारी गर्न सक्नेछ ।
२. नेपाल सरकारले संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह, सरोकारवाला संघ, संस्थाहरू तथा समुदाय, निजी क्षेत्र, अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाहरू लगायतको सहभागिता तथा सहयोगमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन कार्य गर्नेछ ।
३. विपद् जोखिम व्यवस्थापन गर्दा व्यक्तिको जीवन तथा सम्पत्ति, स्वास्थ्य, जीविकोपार्जन तथा उत्पादनका साधनहरू, सांस्कृतिक तथा वातावरणीय सम्पदाको रक्षा गर्दै मानव अधिकार तथा विकासको अधिकारलाई संरक्षण तथा प्रवर्धन गरीनेछ ।

४. विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन समाजका सबै पक्ष तथा क्षेत्रसँगको सहभागिता तथा साभेदारीमागरीनेछ । यसका लागि विपद्बाट अति प्रभावित समुदायको सशक्तीकरण गरीनेछ । मुख्यतया अति गरीब समुदायको समावेशी, पहुँचयुक्त तथा विभेदरहित सहभागिता सुनिश्चित गरीनेछ । लिङ्ग, उमेर, अपाङ्गता तथा सांस्कृतिक र भौगोलिक विविधतालाई नीति निर्माण तथा कार्यान्वयनमा पर्याप्त ध्यान दिइनेछ । महिला तथा युवा नेतृत्वलाई प्रबर्द्धन गरीनेछ ।
५. संघ, प्रदेश तथा स्थानीय सरकारका सबै सरोकारवाला निकायहरूको पूर्ण सहभागिता, सार्वजनिक र निजी क्षेत्रका सरोकारवालाहरूको जिम्मेवारी र भूमिकाको स्पष्टता, जवाफदेहिता, कार्यान्वयनमा सक्रिय संलग्नता, साभेदारी तथा परिपूरकताको सुनिश्चितता गरीनेछ ।
६. स्थानीय तह तथा समुदायलाई श्रोत, साधन तथा निर्णय गर्ने जिम्मेवारी मार्फत विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनमा सशक्तिकरण गरीनेछ ।
७. विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि बहुप्रकोप अवधारणा तथा लिङ्ग, उमेर र अपाङ्गताको आधारमा छुट्टाछुट्टै अद्यावधिक, बृहत्तर, परम्परागत ज्ञानलाई औपचारिक र सम्मानपूर्ण मान्यता दिई विज्ञानमा आधारित तथ्याङ्कको सहज उपलब्धता, खुला आदानप्रदान र प्रचार प्रसारको माध्यमबाट समावेशी जोखिम सूचना एवं जानकारीमा आधारित निर्णय गरीनेछ ।
८. दिगो विकास लक्ष्य, खाद्य सुरक्षा, स्वास्थ्य सुरक्षा, जलवायु परिवर्तन अनुकूलन, वातावरण व्यवस्थापन र विपद् जोखिम न्यूनीकरण बीच सामञ्जस्यता कायम गरीनेछ ।
९. विपद् जोखिमका स्थानीय तथा विशिष्ट विशेषतालाई बुझी जोखिम न्यूनीकरणका उपायहरू अवलम्बन गरीनेछन् ।
१०. विपद् जोखिमका कारक तत्वहरूको निराकरणको लागि सार्वजनिक तथा निजी लगानी बृद्धि गरी दिगो विकासमा समेत योगदान पुऱ्याइनेछ ।
११. विपद् पश्चात पुनर्लाभ, पुनः स्थापना र पुनर्निर्माणमा भविष्यमा विपद् जोखिमको अवस्था सिर्जना हुन नदिन र विपद् जोखिम न्यूनीकरण गर्न “अझ राम्रो, बलियो र सुरक्षित बनाऔं” भन्ने अवधारणा अवलम्बन गरीनेछ ।
१२. विपद् जोखिमको बारेमा सार्वजनिक शिक्षा र सचेतना अभिवृद्धि गरीनेछ ।
१३. विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनमा विज्ञान तथा प्रविधिको प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्नुका साथै स्थानीय श्रोत, साधन, ज्ञान, सीप तथा श्रमलाई अत्यधिक उपयोग गरीनेछ ।

३.३ दीर्घकालीन सोच, अपेक्षित परिणाम, उद्देश्य र लक्ष्य

दीर्घकालीन सोच

नेपाललाई विपद् जोखिमबाट सुरक्षित, अनुकूलित तथा उत्थानशील राष्ट्रको रूपमा स्थापित गर्दै दिगो विकासमा योगदान पुऱ्याउने यस रणनीतिक कार्ययोजनाको दीर्घकालीन सोच रहेको छ ।

अपेक्षित परिणाम

विपद्बाट हुने मृत्यु दर तथा प्रभावित व्यक्तिहरूको संख्यामा उल्लेख्य रूपले कमी ल्याउनु, जीविकोपार्जन, स्वास्थ्य, सम्पत्ति, व्यवसाय र समुदायमाहुने जोखिम तथा क्षतिको न्यूनीकरण गर्नु यस रणनीतिक कार्ययोजनाको अपेक्षित परिणाम रहने छ ।

उद्देश्य

प्राकृतिक तथा गैर प्राकृतिक विपद्बाट जीवन तथा सम्पत्ति, स्वास्थ्य, जीविकोपार्जन तथा उत्पादनका साधनहरू, भौतिक एवं सामाजिक पूर्वाधार, सांस्कृतिक एवं वातावरणीय सम्पदामा हुने क्षतिको उल्लेख्य रूपमा न्यूनीकरण गर्न विभिन्न रणनीतिक क्रियाकलापहरूको पहिचान गरी आवधिक तथा वार्षिक योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्दै विपद् जोखिम रोकथाम, पूर्वतयारी, प्रतिकार्य एवं पुनर्स्थापना तथा पुनर्निर्माणको सुदृढीकरण र उत्थानशीलता अभिवृद्धि गरी विद्यमान विपद् जोखिम तथा क्षतिको न्यूनीकरण नयाँ जोखिमको रोकथाम गर्नु यस रणनीतिक कार्ययोजनाको उद्देश्य रहेको छ ।

लक्ष्य

नेपाल सरकार, गृह मन्त्रालयको पछिल्लो ४५ वर्ष (सन् १९७१ देखि २०१५) को तथ्याङ्क विश्लेषण गर्दा नेपालमा हरेक वर्ष करिब ९०० (सडक दुर्घटना बाहेक) व्यक्तिहरूले विपद्का कारण आफ्नो ज्यान गुमाएको देखिन्छ। यसै गरी वार्षिक रूपमा औसत ६,४०,००० व्यक्तिहरू विपद्का कारण प्रभावित हुने गरेका छन् भने प्रत्येक वर्ष करिब ३०,००० घरहरू क्षतिग्रस्त वा नष्ट हुने गरेको छ । सडक दुर्घटनाका कारण मात्र नेपालमा प्रति वर्ष करिब २००० व्यक्तिहरूको मृत्यु हुने गरेको छ भने १३,००० व्यक्तिहरू घाइते हुने गरेका छन् ।

विपद्बाट आर्थिक रूपमा बढी प्रभावित र नोक्सानी हुने क्षेत्रहरूमा उत्पादनमूलक क्षेत्र, सामाजिक क्षेत्र र पूर्वाधार क्षेत्रहरू मुख्य रहेका छन् । सन् १९७१-२०१० को अवधिमा विपद्का कारण भएको आर्थिक क्षति र नोक्सानको विश्लेषण गर्दा प्रति वर्ष कूल गार्हस्थ्य उत्पादनको करिब २% औसत क्षति भएको देखिन्छ । सन् १९८८ र २०१५ को भूकम्प र सन् १९९३, २००८ र २०१७ को बाढीको कारणले ठूलो मात्रामा आर्थिक क्षति भएको देखिन्छ । सन् २०१५ को गोरखा भूकम्पबाट कूल गार्हस्थ्य उत्पादनको करिब एक तिहाई क्षति भएको थियो भने सन् २०१७ को तराई बाढी तथा डुवानबाट मात्र करिब तीन प्रतिशत क्षति भएको छ ।

नेपालले सन् २०३० सम्मका लागि तय गरेको दीर्घो विकास लक्ष्यहरू (Sustainable Development Goals) र विद्यालय क्षेत्र विकास योजना (School Sector Development Plan) लाई समेत आधार लिई यस रणनीतिक कार्ययोजनाले विपद् क्षति न्यून गर्न निम्न लक्ष्यहरू लिएको छ ।

सि. नं.	सूचक	आधार रेखा (२०१५ सम्मको औषत)	अल्पकालीन (२०२० सम्म)	मध्यकालीन (२०२५ सम्म)	दीर्घकालीन (२०३० सम्म)
१	राष्ट्रिय स्तरमा विपद्बाट हुने मृत्यु दर उल्लेख्य मात्रामा कम गर्ने				
१.१	विपद्बाट मृत्यु हुनेको वार्षिक औसत संख्या (सडक दुर्घटना बाहेक)	९००	४००	३००	२२५
१.२	सडक दुर्घटनाबाट मृत्यु हुनेको वार्षिक औसत संख्या	२,०००	१,७००	१,२००	७००
२	राष्ट्रिय स्तरमा विपद्बाट प्रभावित व्यक्तिहरूको संख्या उल्लेख्य मात्रामा कम गर्ने				
२.१	विपद्बाट प्रत्यक्ष प्रभावित हुने परिवारहरूको वार्षिक औसत संख्या	१,३२,०००	११०,०००	८०,०००	६५,०००
२.२	विपद्बाट घाइते हुने व्यक्तिहरूको वार्षिक औसत संख्या	१,८००	१,६००	१,१००	९००
२.३	सडक दुर्घटनाबाट घाइते हुने व्यक्तिहरूको वार्षिक औसत संख्या	१३,०००	११,०००	८,०००	५,०००
२.४	विपद्बाट क्षति हुने घरहरूको वार्षिक औसत संख्या	३०,०००	२५,०००	२०,०००	१५,०००
३	राष्ट्रिय कूल गार्हस्थ्य उत्पादनमा विपद्को कारण हुने प्रत्यक्ष आर्थिक क्षतिलाई उल्लेख्य रूपमा कम गर्ने				
३.१	राष्ट्रिय कूल गार्हस्थ्य उत्पादनमा विपद्को कारण हुने वार्षिक औसत प्रत्यक्ष आर्थिक क्षति	२%	०.५%	०.२%	०.१%
४	महत्वपूर्ण पूर्वाधार र आधारभूत सेवाहरूमा विपदले पुऱ्याउने क्षति र अवरोध उल्लेख्यरूपले कम गर्न उत्थानशीलता विकास गर्ने				
४.१	स्वास्थ्य भवनहरूको प्रवलीकरण गरी उत्थानशीलता विकास		७५०	९००	१२००
४.२	कक्षा कोठाहरूको मर्मत संभार र प्रवलीकरण गरी उत्थानशीलता विकास		१९,५००	२५,०००	३०,०००
४.३	विद्यालय भवनहरूको प्रवलीकरण गरी उत्थानशीलता विकास		७५०	१,२५०	१,७५०
४.४	विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि विद्यमान विद्यालयहरूबाट नमूना विद्यालयहरूको विकास		५००	१,०००	१,५००
४.५	सार्वजनिक र सरकारी भवनहरूको प्रवलीकरण गरी उत्थानशीलता विकास		२,५००	५०००	७,०००
४.६	सांस्कृतिक सम्पदास्थलहरूको प्रवलीकरण गरी उत्थानशीलता विकास		१३०	२००	३००
४.७	विमानस्थलहरूको प्रवलीकरण गरी उत्थानशीलता विकास		७	१४	२१
४.८	विद्यमान जलविद्युत उत्पादन गृहहरू तथा बाँधहरूको प्रवलीकरण गरी उत्थानशीलता विकास		२१	५६	९१

सि. नं.	सूचक	आधार रेखा (२०१५ सम्मको औषत)	अल्पकालीन (२०२० सम्म)	मध्यकालीन (२०२५ सम्म)	दीर्घकालीन (२०३० सम्म)
४.९	विद्युत सवस्टेशनहरूको उत्थानशीलता विकास		४२	११२	१८२
४.१०	खानेपानीका संरचनाहरूको मर्मत सम्भार गरी उत्थानशीलता विकास		३०००	४५००	६०००
४.११	एकिकृत जलश्रोत व्यवस्थापनको योजना कार्यान्वयनको प्रतिशत		२५	४०	६०
४.१२	उच्च जोखिमयुक्त हिमताल विस्फोटन बाढीको जोखिम न्यूनीकरण (संख्या)	२	३	५	७
४.१३	बायो ईन्जिनियरिङ्ग प्रविधिद्वारा नदी किनाराको संरक्षण (कि.मी.)	१,६७५	४,५००	७,२२५	१०,०००
४.१४	जलाधारहरूको संरक्षण (संख्या)	३,३४६	३,९००	४,४४८	५,०००
४.१५	ताल, सिमसार तथा पोखरीहरूको संरक्षण (संख्या)	१,७२७	२८००	३९०९	५०००
४.१६	जलवायु स्मार्ट गाउँहरूको विकास		५०	११३	१७०
४.१७	जलवायु स्मार्ट कृषि प्रवर्धन गर्ने		१५०	३३३	५००
५	प्रदेश र स्थानीय तहहरूमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण रणनीति तथा कार्ययोजना तयार गर्ने				
५.१	विपद् जोखिम न्यूनीकरण रणनीति तथा कार्ययोजना तयार गर्ने प्रदेश र स्थानीय तहहरूको प्रतिशत		१००	१००	१००
५.२	संघ, प्रदेश र स्थानीय तहहरू र सरोकारवालाहरू बीच अन्तर तथा परस्पर समन्वय र साभेदारी अभिवृद्धि गर्न संयन्त्र विकास गर्ने (प्रतिशत)		१००	१००	१००
५.३	पुनर्लाभ, पुनःस्थापना तथा पुनर्निर्माणका लागि “अभ्र राम्रो र बलियो निर्माण” को सिद्धान्तका आधारमा श्रोतहरू व्यवस्थापन र कार्यान्वयन गर्ने सरकारी निकायहरूको प्रतिशत		१००	१००	१००
६	बहुप्रकोप पूर्वसूचना प्रणाली र विपद् जोखिम सूचना तथा आंकलनको उपलब्धता र पहुँचमा उल्लेख्य बृद्धि गर्ने				
६.१	देशको कूल क्षेत्रफलको अनुपातमा बहुप्रकोप अनुगमन तथा पूर्वसूचना प्रणाली स्थापना र संचालन भएको क्षेत्रफलको प्रतिशत		५०	७०	१००
६.२	विपद् प्रभावित क्षेत्रको जनसंख्याको अनुपातमा स्थानीय वा राष्ट्रिय सूचना प्रणाली मार्फत पूर्वसूचना प्राप्त गर्ने जनसंख्याको प्रतिशत	२०	५०	८०	१००

सि. नं.	सूचक	आधार रेखा (२०१५ सम्मको औषत)	अल्पकालीन (२०२० सम्म)	मध्यकालीन (२०२५ सम्म)	दीर्घकालीन (२०३० सम्म)
६.३	विपद् जोखिमयुक्त क्षेत्रहरूमा पूर्वानुमानमा आधारित पूर्वतयारी कार्यविधि तयार भएका स्थानीय तहहरूको प्रतिशत		१००	१००	१००
६.४	स्थानीय स्तरमा उपयोगी विपद् जोखिम सम्बन्धी सूचना तथा जानकारी एवं आँकलन जनसमुदायलाई उपलब्ध गराउन सक्ने स्थानीय तहहरूको प्रतिशत		२०	५०	१००
६.५	पूर्वसूचना प्राप्त भएपछि विपद् प्रभावित क्षेत्रबाट सुरक्षित स्थानमा सारिएका जनसंख्याको प्रतिशत	२५	५०	१००	१००

३.४ प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रहरू

यस रणनीतिक कार्ययोजनाले विकास प्रक्रियामा विपद् जोखिम न्यूनीकरणलाई मूलप्रवाहीकरण गरी दिगो विकासमा सहयोग पुऱ्याउन समष्टिगत अवधारणा (Holistic Approach)लाई आत्मसात गरेको छ । विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि सेन्डाइकार्यढाँचालाई मूल मार्गदर्शनको रूपमा लिई यस कार्ययोजनाले चार प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रहरू र अठार प्राथमिकता प्राप्त कार्यहरू निर्धारण गरेको छ । हरेक प्राथमिकता प्राप्त कार्य अन्तर्गत अल्पकालीन (सन् २०१८-२०२०), मध्यकालीन (सन् २०१८-२०२५), दीर्घकालीन (सन् २०१८-२०३०) र निरन्तर रूपमा गरिरहनुपर्ने क्रियाकलापहरूका लागि निरन्तर अवधि तोकिएको निम्न बमोजिमका रणनीतिक क्रियाकलापहरू निर्धारण गरिएका छन् ।

प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्र १: विपद् जोखिम बारे बुझाई

प्राथमिकता प्राप्त कार्य १: प्रकोप बमोजिम जोखिम आँकलन

प्राथमिकता प्राप्त कार्य २: बहु-प्रकोप जोखिम आँकलनको लागि अन्तर निकाय समन्वय

प्राथमिकता प्राप्त कार्य ३: प्रभावकारी विपद् व्यवस्थापन सूचना प्रणालीको विकास तथा सूचना प्रवाह

प्राथमिकता प्राप्त कार्य ४: विपद् जोखिम बारेको बुझाईका लागि क्षमता अभिवृद्धि

प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्र २: संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा विपद् जोखिम शासकीय पद्धतिको सुदृढीकरण

प्राथमिकता प्राप्त कार्य ५: संस्थागत संरचनाहरूको स्थापना एवं सुदृढीकरण

प्राथमिकता प्राप्त कार्य ६: कानूनी तथानियामक संरचना निर्माण

प्राथमिकता प्राप्त कार्य ७: विपद् जोखिम सुशासनको लागि क्षमता अभिवृद्धि, सहकार्य र साभेदारी

प्राथमिकता प्राप्त कार्य ८: विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा समावेशिताको सुनिश्चितता

प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्र ३: विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि उत्थानशीलता वृद्धि गर्न बृहत्तर जोखिम जानकारीमा आधारित निजी तथा सार्वजनिक लगानी प्रवर्धन

प्राथमिकता प्राप्त कार्य ९:उत्थानशीलता वृद्धिका लागि लगानी प्रवर्धन

प्राथमिकता प्राप्त कार्य १०:विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा सार्वजनिक लगानी वृद्धि

प्राथमिकता प्राप्त कार्य ११:विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा निजी लगानी वृद्धि

प्राथमिकता प्राप्त कार्य १२:जोखिम हिस्सेदारी, बीमा तथा सामाजिक सुरक्षा मार्फत विपद् उत्थानशीलता अभिवृद्धि

प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्र ४: प्रभावकारी विपद् प्रतिकार्य र पुनर्लाभ, पुनः स्थापना तथा पुनः निर्माणमा “अभ्र राम्रो र बलियो निर्माण” का लागि विपद् पूर्वतयारीको सुदृढीकरण

प्राथमिकता प्राप्त कार्य १३:प्रभावकारी विपद् प्रतिकार्यका लागि विपद् पूर्वतयारीको सुदृढीकरण

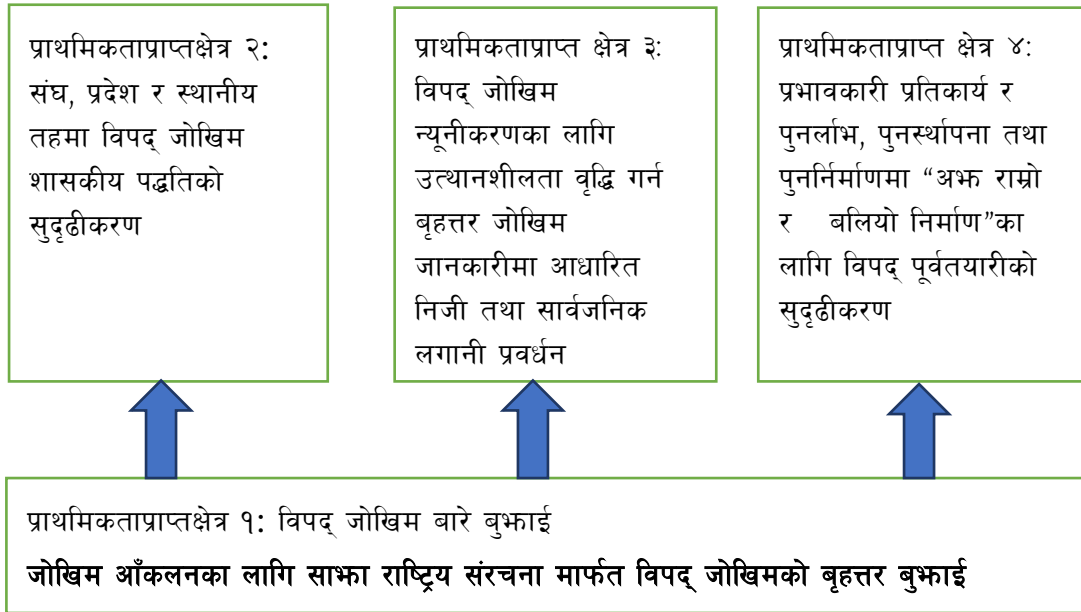
प्राथमिकता प्राप्त कार्य १४:विपद् पूर्वतयारीको लागि बहु-प्रकोप पूर्व सूचना प्रणालीको विकास

प्राथमिकता प्राप्त कार्य १५:समुदायमा आधारित विपद् जोखिम न्यूनीकरण प्रवर्धन

प्राथमिकता प्राप्त कार्य १६:विपद् पूर्वतयारीको लागि संचार तथा प्रसारण प्रणाली सुदृढीकरण

प्राथमिकता प्राप्त कार्य १७:खोज तथा उद्धारको क्षमता अभिवृद्धि

प्राथमिकता प्राप्त कार्य १८:पुनर्लाभ, पुनःस्थापना र पुनर्निर्माणमा “अभ्र राम्रो र बलियो निर्माण” अवधारणा प्रवर्धन

चित्र १ नेपालमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रहरू

विपद् जोखिमको सही पहिचान गर्नु जोखिम न्यूनीकरण तर्फको पहिलो प्रस्थान बिन्दु हो । यसले विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्बन्धी निर्णय प्रक्रियालाई सही ढंगबाट निर्देशित गर्छ । साथै प्रतिकार्यको लागि प्रभावकारी पूर्व तयारीलाई समेत सही दिशानिर्देश गर्दछ । चित्र १ मा नेपालमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रहरू एवं विपद् जोखिम बारेको बृहत्तर बुझाईले अन्य प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रहरूको लागि मार्गदर्शन गर्ने कुरा प्रस्तुत गरिएको छ ।

अध्याय ४: प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्र १-विपद् जोखिम बारे बुझाई

विपद् जोखिम बारे बुझाईका लागि प्राकृतिक तथा गैर प्राकृतिक प्रकोपको सामना गरिरहेका समुदायलाई यी प्रकोपसँग सम्बन्धित जोखिमहरूले कसरी प्रभाव पार्दछन् भन्ने विषयको राम्रो जानकारी हुनु आवश्यक हुन्छ । प्राकृतिक तथा गैर प्राकृतिक प्रकोप र जोखिमको प्रभावको बारेमा अधिकांश मन्त्रालय, विभाग, प्रदेश तथा स्थानीय सरकारसँग सीमित जानकारी भएको हुँदा जोखिम बुझाईमा प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्र निर्धारण गर्न जोखिम कम गर्ने निर्णय लिन सघाउ पुऱ्याउने नयाँ पद्धति अवलम्बन गर्नु आवश्यक हुन्छ । जोखिम आँकलन तथा जानकारीका लागि अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा अपनाइएका स्थापित पद्धतिहरूलाई समेत नेपालमा अवलम्बन गरी जोखिमका मूलतः तीन तत्वहरू प्रकोप (Hazard), सम्मुखता (Exposure) र संकटउन्मुखता (Vulnerability) लाई समेट्नु पर्ने आवश्यकता देखिन्छ ।

विपद् जोखिमको बुझाईको लागि प्रभाव मोडलिङ (Impact Modeling) र जोखिम आँकलन (Risk Assessment) गर्न सकिन्छ । प्रभाव मोडलिङ कुनै प्रकोपबाट व्यक्ति, संरचना, जिवीकोपार्जन आदिमापार्न सक्ने प्रभावको अनुमान हो भने जोखिम आँकलन सम्पूर्ण सम्भावित घटनाहरूको समग्र प्रभाव हो । जोखिम आँकलनले एकल वा बहु प्रकोपबाट हुनेवार्षिक औसत क्षति र सम्भावित अधिकतम क्षति निर्धारण गर्न सहयोग गर्छ । प्रभाव मोडेलको नतिजाका आधारमा निर्णयकर्ताहरूले घटना हुनु पूर्व नै उचित निर्णय लिन सक्नेछन् । प्रभाव मोडेलहरू वित्तीय योजना तथा सुरक्षा, विपद् जोखिम न्यूनीकरण लगानीमा प्राथमिकता निर्धारण र विभिन्न जोखिम न्यूनीकरण विकल्पको लाभ-लागत विश्लेषणका लागि धेरै उपयोगी हुन सक्छन् । यी पूर्व तयारी गर्न, जोखिम न्यूनीकरण लगानीमा केन्द्रित हुनर नयाँ जोखिम सिर्जना हुनबाट रोक्नका लागि आवश्यक नीति तर्जुमा तथा कार्यान्वयनका लागि महत्वपूर्ण आधार हुन सक्छन् ।

प्रभावकारी जोखिम आँकलनको लागि प्रयोग गरिने तथ्याङ्क कानूनी तथा प्राविधिक रूपले सहज उपलब्ध हुनुपर्दछ । यस प्रकारका तथ्याङ्कको विश्लेषणका लागि खुलास्रोत (Open Source) मा आधारित प्रविधिको समेत उपयोग गरी विना लागत पुनः उपयोग, पुनर्मुद्रण र पुनः वितरण गर्न सकिने खालको हुनुपर्दछ । जोखिम प्रभावित व्यक्तिहरूको प्रत्यक्ष सहभागितामा तथ्याङ्क संकलन, प्रशोधनतथाविश्लेषण गर्ने र यी तथ्याङ्कहरू सबैका लागि उपलब्ध हुने व्यवस्थाले मात्रै व्यवहारमा परिवर्तन ल्याउन सकिन्छ ।

नेपालमा प्रकोपको प्रकृति अनुरूप हरेक प्रकोपको जोखिम सम्बन्धी जानकारीलाई सङ्कटउन्मुखता तथा क्षमता सम्बन्धी ज्ञान एवं सामाजिक, आर्थिक तथा जनसाङ्ख्यिक विवरणलाई समेटेर जोखिम आँकलन तथा नक्शाङ्कन गर्नु आवश्यक छ। लिङ्ग, उमेर, अपाङ्गता र विविधताका अन्य सूचकाङ्कहरूको आधारमा छुट्टाछुट्टै (disaggregated) तथ्याङ्क संकलन गर्नु पर्दछ। प्रकोप, सङ्कटउन्मुखता तथा क्षमताका सम्बन्धमा राष्ट्रिय तथा स्थानीयस्तरमा विस्तृत तथ्याङ्क प्रणालीको विकास गर्न अभैवाँकी छ। यस्तै जोखिमको बारेमा एकीकृत सूचना प्रसारण गर्ने पद्धति र सञ्चार माध्यम एवं आधुनिक सञ्चार प्रविधिहरूको विवेकपूर्ण प्रयोग गर्ने क्षमता पूर्ण विकास भएको छैन। विपद् जोखिमको पहिचान र मापन कार्यलाई संस्थागत रूपमा सुदृढीकरण गर्न बाँकी छ। यी विषयहरूलाई सम्बोधनगरी विपद् जोखिमको बारेमा बुझाई अभिवृद्धि गर्न देहाय बमोजिमका प्राथमिकता प्राप्त कार्यहरू अन्तर्गत अल्पकालिन (सन् २०१८-२०२०), मध्यकालिन (सन् २०१८-२०२५), दीर्घकालिन (सन् २०१८-२०३०) र निरन्तर रूपमा गरिरहनुपर्ने क्रियाकलापहरूका लागि निरन्तर अवधि तोकिएको रणनीतिक क्रियाकलापहरू निर्धारण गरिएका छन्।

- क) प्रकोप बमोजिम जोखिमको आँकलन
- ख) बहु-प्रकोप जोखिम आँकलनको लागि अन्तर निकाय समन्वय
- ग) प्रभावकारी विपद् व्यवस्थापन सूचना प्रणालीको विकास तथा सूचना प्रवाह
- घ) विपद् जोखिम बारेको बुझाईका लागि क्षमता अभिवृद्धि

४.१ प्रकोपबमोजिम जोखिमको आँकलन

नेपालमा प्रकोपको प्रकृति अनुरूप हरेक प्रकोपको सम्मुखता, संकटउन्मुखता र जोखिमको आँकलन तथा नक्शाङ्कन गर्नु र सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध गराउनु आवश्यक छ। जोखिम संवेदनशील भू-उपयोग योजना (Risk Sensitive Land Use Planning) तयार गरी भू-उपयोग क्षेत्र विभाजन गर्नु समेत आवश्यक छ। प्रकोप बमोजिम जोखिमको आँकलनका लागि देहायका रणनीतिक क्रियाकलापहरू निर्धारण गरिएका छन्।

सडक दुर्घटना जोखिम

रणनीतिक क्रियाकलाप	अपेक्षित परिणाम	समयावधि	जिम्मेवार निकाय	सहयोगीनिकाय
सडक दुर्घटनाका सम्भावित क्षेत्रहरूमा निरन्तर सडक अनुगमन प्रणाली (Real-Time)	सडक दुर्घटना सम्बन्धमा तत्काल जानकारी उपलब्ध	निरन्तर	नेपाल सरकारको भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय

Road Surveillance System) स्थापना गर्ने	भएको हुनेछ		मन्त्रालय	सरकार
सडक दुर्घटनाका सम्भावित क्षेत्रहरूको पहिचान गरी प्रकोप आँकलन, नक्शाङ्कन र प्रकोप क्षेत्र निर्धारण गर्ने र यसलाई सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध गराउने	सडक दुर्घटना प्रकोप नक्शा उपलब्ध हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार

महामारी जोखिम

रणनीतिक क्रियाकलाप	अपेक्षित परिणाम	समयावधि	जिम्मेवार निकाय	सहयोगीनिकाय
महामारीको निरन्तर अनुगमन प्रणाली (Real-Time Outbreak and Disease Surveillance System) स्थापना गर्ने	महामारी सम्बन्धमा तत्काल जानकारी उपलब्ध भएको हुनेछ ।	निरन्तर	नेपाल सरकारको स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
महामारी प्रकोपक्षेत्रका लागि महामारी प्रकोप आँकलन, नक्शाङ्कन र प्रकोपक्षेत्र निर्धारण गर्ने र यसलाई सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध गराउने	महामारी प्रकोपक्षेत्रका लागि महामारी प्रकोपनक्शा उपलब्ध हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
लिङ्ग, उमेर र अपाङ्गताका आधारमा महामारी जोखिमयुक्त क्षेत्रहरूमा Geo Spatial प्रविधि समेत प्रयोग	महामारी सम्मुखता र संकटउन्मुखताको खण्डीकृत (disaggregated) तथ्याङ्क उपलब्ध	मध्यकालिन	नेपाल सरकारको स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, गृह	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय

गरीसम्मुखता र संकटउन्मुखता आँकलन गर्ने र सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध गराउने	हुनेछ		मन्त्रालय	सरकार
जोखिमयुक्त क्षेत्रहरूका लागि महामारी जोखिम आँकलन तथा नक्शाङ्कन सम्पन्न गर्ने र सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध गराउने	महामारी जोखिम स्तर (उच्च, मध्यम र सामान्य) का जानकारी खुला श्रोत स्वरूपमा सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध हुनेछ	मध्यकालिन	नेपाल सरकारको स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, गृह मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालय

भूकम्पजोखिम

रणनीतिक क्रियाकलाप	अपेक्षित परिणाम	समयावधि	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय
भूकम्प मापनप्रणाली (Real-Time Earthquake Monitoring System) को राष्ट्रव्यापी सञ्जालको विस्तार र आधुनिकीकरण गर्ने	मुलुकभर निरन्तर भूकम्पीय जानकारी उपलब्ध भएको हुनेछ	निरन्तर	खानी तथा भूगर्भ विभाग	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू
भूकम्पीय प्रकोप आँकलन, नक्शाङ्कन र प्रकोपक्षेत्र निर्धारण गर्ने र सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध गराउने	राष्ट्रिय र स्थानीय स्तरमा भूकम्पीय प्रकोप आँकलन तथा नक्शाहरू उपलब्ध भएको हुनेछ	अल्पकालिन	खानी तथा भूगर्भ विभाग	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, विश्वविद्यालयहरू, प्रदेशसरकार, स्थानीय सरकार

<p>Soil Liquefaction प्रकोप आँकलन, नक्शाङ्कन र प्रकोपक्षेत्र निर्धारण गर्ने र सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध गराउने</p>	<p>संघ, प्रदेश र स्थानीय स्तरमा Soil Liquefaction प्रकोप आँकलन तथा नक्शाहरू उपलब्ध भएको हुनेछ</p>	<p>अल्पकालिन</p>	<p>खानी तथा भूगर्भ विभाग, भू तथा जलाधार संरक्षण विभाग</p>	<p>नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, विश्वविद्यालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार</p>
<p>लिङ्ग, उमेर र अपाङ्गताका आधारमा भूकम्प जोखिमयुक्त पूर्वाधारहरू तथा आश्रयस्थलहरूका लागि भू-सन्दर्भित (Geo-referenced) सम्मुखता र संकटउन्मुखता आँकलन गर्ने र सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध गराउने</p>	<p>भूकम्पीय सम्मुखता र संकटउन्मुखताको छुट्टाछुट्टै (disaggregated) तथ्याङ्क उपलब्ध भएको हुनेछ</p>	<p>अल्पकालिन</p>	<p>शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग, शहरी विकास मन्त्रालय, खानी तथा भूगर्भ विभाग</p>	<p>नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, विश्वविद्यालयहरू, केन्द्रीय तथ्याङ्कविभाग</p>
<p>जोखिमयुक्त पूर्वाधारहरू, ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक सम्पदाहरू, आश्रयस्थलहरू, विद्यालय, अस्पताल, स्वास्थ्य चौकी तथा खानेपानीका संरचनाहरूका लागि भूकम्पीय जोखिम आँकलन तथा नक्शाङ्कन गर्ने र यसलाई सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध गराउने</p>	<p>भूकम्पीय जोखिम स्तर (उच्च, मध्यम र न्यून) को जानकारी खुलाश्रोत स्वरूपमा सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध भएको हुनेछ</p>	<p>मध्यकालिन</p>	<p>शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग, शहरी विकास मन्त्रालय, खानी तथा भूगर्भ विभाग, पुरातत्व विभाग</p>	<p>नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार</p>

भूकम्प जोखिम संवेदनशील भू-उपयोग योजनाहरूको तर्जुमा गर्ने र यसलाई सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध गराउने	भूकम्पीय जोखिम संवेदनशील भू-उपयोग योजनाहरू उपलब्ध हुनेछन्	मध्यकालिन	नेपाल सरकारको कृषि, भूमी व्यवस्था तथा सहकारी मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालय तथा विभागहरू प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
--	---	-----------	--	--

पहिरो जोखिम

रणनीतिक क्रियाकलाप	अपेक्षित परिणाम	समयावधि	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय
पहिरो अनुगमन प्रणाली (Real-Time Landslide Monitoring System) स्थापना गर्ने र सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध गराउने	पहिरो सम्बन्धी तात्कालिक जानकारी उपलब्ध हुनेछ	निरन्तर	नेपाल सरकारको ऊर्जा, जलश्रोत तथा सिँचाई मन्त्रालय, भू तथा जलाधार संरक्षण विभाग, जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, खानी तथा भुगर्भ विभाग	नेपाल सरकारको सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकार
प्रमुख रूपमा पहिरो प्रभावित क्षेत्रहरूको पहिरो प्रकोप आँकलन, नक्शाङ्कन र क्षेत्र निर्धारण गर्ने र सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध गराउने	पहिरो प्रकोप नक्शा उपलब्ध भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको ऊर्जा, जलश्रोत तथा सिँचाई मन्त्रालय, भू तथा जलाधार संरक्षण विभाग, जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, खानी तथा भुगर्भ	नेपाल सरकारको सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, खानी तथा भूगर्भ विभाग, विश्वविद्यालयहरू, प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकार

			विभाग	
<p>लिङ्ग, उमेर र अपाङ्गताका आधारमा पहिरो जोखिमयुक्त पूर्वाधारहरू तथा आश्रयस्थलहरूका लागि भू-सन्दर्भित (Geo-referenced) सम्मुखता र संकटउन्मुखता आँकलन गर्ने र सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध गराउने</p>	<p>पहिरो सम्मुखता र संकटउन्मुखताको छुट्टाछुट्टै (disaggregated) तथ्याङ्क उपलब्ध भएको हुनेछ</p>	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय/राष्ट्रिय विपद जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन विभाग, भू तथा जलाधार संरक्षण विभाग, जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, केन्द्रीय तथ्याङ्कविभाग, विश्वविद्यालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
<p>जोखिमयुक्त पूर्वाधारहरू, आश्रयस्थलहरू, विद्यालय, अस्पताल, स्वास्थ्य चौकी तथा खानेपानीका संरचनाहरूका लागि पहिरो जोखिम आँकलन तथा नक्शाङ्कन गर्ने र सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध गराउने</p>	<p>सार्वजनिक संरचनाहरूको पहिरो जोखिम स्तर (उच्च, मध्यम र न्यून) को जानकारी खुलाश्रोत स्वरूपमा सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध भएको हुनेछ</p>	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय/राष्ट्रिय विपद जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन विभाग, भू तथा जलाधार संरक्षण विभाग, जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, केन्द्रीय तथ्याङ्कविभाग, विश्वविद्यालयहरू, अनुसन्धान केन्द्रहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार

प्रमुख जलाधार क्षेत्रहरूमा भू-क्षय आँकलन तथा नक्शाङ्कन गर्ने र सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध गराउने	प्रमुख जलाधारहरूको लागि भू-क्षय नक्शा सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध भएको हुनेछ	अल्पकालिन	भू तथा जलाधार संरक्षण विभाग, वन विभाग	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, विश्वविद्यालयहरू, अनुसन्धान केन्द्रहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
पहिरो जोखिम संवेदनशील भूउपयोग योजनाहरूको तयारी गर्ने र सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध गराउने	पहिरो जोखिम संवेदनशील भू-उपयोग योजनाहरू उपलब्ध भएको हुनेछन्	मध्यकालिन	नेपाल सरकारको कृषि, भूमि व्यवस्था तथा सहकारी मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन विभाग, भू तथा जलाधार संरक्षण विभाग, जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार

बाढीजोखिम

रणनीतिक क्रियाकलाप	अपेक्षित परिणाम	समयावधि	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय
प्रमुख बाढीजन्य नदी जलाधारहरूमा तात्कालिक जल सतह र वर्षा अवलोकन प्रणाली (Real-Time Water Level and Rainfall Observation System)	प्रमुख नदीहरूको जल सतह तथा वर्षा सम्बन्धी तात्कालिक तथ्याङ्क उपलब्ध भएको हुनेछ	निरन्तर	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन विभाग, प्रदेश सरकार, स्थानीय

को विस्तार र आधुनिकीकरण गर्ने				सरकार
प्रमुख बाढीजन्य नदीहरूका लागि बाढी प्रकोप आँकलन, नक्शाङ्कन र प्रकोप क्षेत्र निर्धारण गर्ने र सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध गराउने	प्रमुख नदीहरूको बाढी प्रकोप नक्शा उपलब्ध भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको ऊर्जा, जलश्रोत तथा सिँचाई मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, जल तथा ऊर्जा आयोगको सचिवालय
लिङ्ग, उमेर र अपाङ्गताका आधारमा बाढी जोखिमयुक्त पूर्वाधारहरू तथा आश्रयस्थलहरूका लागि भू-सन्दर्भित (Geo-referenced) सम्मुखता र संकटउन्मुखता आँकलन गर्ने र सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध गराउने	बाढी सम्मुखता र संकटउन्मुखताको छुट्टाछुट्टै (disaggregated) तथ्याङ्क उपलब्ध भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय/राष्ट्रिय विपद जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण	जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन विभाग, केन्द्रीय तथ्याङ्कविभाग, विश्वविद्यालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
जोखिमयुक्त पूर्वाधारहरू, आश्रयस्थलहरू, विद्यालय, अस्पताल, स्वास्थ्य चौकी तथा खानेपानीका संरचनाहरूका लागि बाढी जोखिम आँकलन तथा नक्शाङ्कन गर्ने र सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध गराउने	बाढी जोखिम स्तर (उच्च, मध्यम र न्यून) को जानकारी खुलाश्रोत स्वरूपमा सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध भएको हुनेछ	मध्यकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय/ राष्ट्रिय विपद जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालय, जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन विभाग, विश्वविद्यालय, अनुसन्धान केन्द्रहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार

बाढी जोखिम संवेदनशील भूउपयोग योजनाहरू तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने गराउने	बाढी जोखिम संवेदनशील भूउपयोग योजनाहरू कार्यान्वयन भएको हुनेछ	दीर्घकालिन	नेपाल सरकारको कृषि, भूमि व्यवस्था तथा सहकारी मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन विभाग, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
--	--	------------	--	---

हिमपात, हिमपहिरो तथा हिमताल विस्फोटन जोखिम

रणनीतिक क्रियाकलाप	अपेक्षित परिणाम	समयावधि	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय
हिमपात, हिमनदी र हिमताल निरन्तर अनुगमन प्रणाली (Real-Time Snow, Glacier and Glacial Lake Observation System) स्थापना गर्ने	हिमपात, हिमपहिरो तथा हिमतालको अवस्था निरन्तर रूपमा जानकारी भएको हुनेछ	निरन्तर	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
प्रमुख हिमपात, हिमपहिरो तथा हिमताल प्रभावित क्षेत्रको प्रकोप आँकलन, नक्शाङ्कन र क्षेत्र निर्धारण गर्ने र सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध गराउने	हिमपात, हिमपहिरो तथा हिमताल विस्फोट नहुन सक्ने अवस्था सम्बन्धी प्रकोप नक्शा उपलब्ध भएको हुनेछ	अल्पकालिन	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
हिमपात, हिमपहिरो तथा हिमताल विस्फोटन जोखिमयुक्त पूर्वाधारहरू तथा आश्रयस्थलहरूका	हिमपात, हिमपहिरो तथा हिमताल विस्फोटन सम्मुखता र संकटासन्नताको	मध्यकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय/राष्ट्रिय विपद जोखिम	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, जल तथा मौसम

लागि लिङ्ग, उमेर र अपाङ्गताका आधारमा भू-सन्दर्भित (Geo-referenced) सम्मुखता र संकटउन्मुखता आँकलन गर्ने र सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध गराउने	छुट्टाछुट्टै (disaggregated) तथ्याङ्क उपलब्ध भएको हुनेछ		न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण	विज्ञान विभाग, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, विश्वविद्यालयहरू, केन्द्रीय तथ्याङ्कविभाग
हिमपात, हिमपहिरो तथा हिमताल विस्फोटन को जोखिममा रहेका पूर्वाधारहरू, आश्रयस्थलहरू, विद्यालय, अस्पताल, स्वास्थ्य चौकी तथा खानेपानीका संरचनाहरूको जोखिम आँकलन तथा नक्शाङ्कन गर्ने र सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध गराउने	हिमपात, हिमपहिरो तथा हिमताल विस्फोटन जोखिम स्तर (उच्च, मध्यम र न्यून) को जानकारी खुलाश्रोत स्वरूपमा सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध भएको हुनेछ	मध्यकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय/राष्ट्रिय विपद जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, विश्वविद्यालय, अनुसन्धान केन्द्रहरू
हिमपात, हिमपहिरो तथा हिमताल विस्फोटन जोखिम संवेदनशील भूउपयोग योजनाहरूको तयारी गर्ने र सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध गराउने	हिमपात, हिमपहिरो तथा हिमताल विस्फोटन जोखिम संवेदनशील भूउपयोग योजनाहरू उपलब्ध हुनेछन्	मध्यकालिन	नेपाल सरकार कृषि, भूमि व्यवस्था तथा सहकारी मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार

जलवायुजन्य जोखिम(खडेरी,चट्याङ,हावाहुरी,तातो हावाको लहर, शीत लहर)

रणनीतिक क्रियाकलाप	अपेक्षित परिणाम	समयावधि	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय
--------------------	-----------------	---------	-----------------	--------------

मौसमको निरन्तर अनुगमन प्रणाली (Real-Time Weather Observation System) लाई राष्ट्रब्यापी रूपमा विस्तार र आधुनिकीकरण गर्ने	मौसम सम्बन्धी जानकारी निरन्तर रूपमा उपलब्ध भएको हुनेछ	निरन्तर	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
प्रमुख जलवायुजन्य प्रकोप क्षेत्रको प्रकोप आँकलन, नक्शाङ्कन र प्रकोप क्षेत्र निर्धारण गर्ने र सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध गराउने	जलवायुजन्य प्रकोप क्षेत्रको प्रकोप नक्शा उपलब्ध हुनेछ	अल्पकालिन	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्धन केन्द्र, जल तथा ऊर्जा आयोगको सचिवालय, कृषि विभाग, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, विश्वविद्यालय, अनुसन्धान केन्द्रहरू
जलवायुजन्य जोखिमयुक्त क्षेत्रहरूका लागि लिङ्ग, उमेर र अपाङ्गताका आधारमा भू-सन्दर्भित (Geo-referenced) सम्मुखता र संकटउन्मुखता आँकलन गर्ने र सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध गराउने	जलवायुजन्य सम्मुखता र संकटासन्नताको छुट्टाछुट्टै (disaggregated) तथ्याङ्क उपलब्ध हुनेछ	मध्यकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय/राष्ट्रिय विपद जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, विश्वविद्यालयहरू, केन्द्रीय तथ्याङ्कविभाग
जोखिमयुक्त पूर्वाधारहरू (सिंचाई, उद्योग, कृषि,	जलवायुजन्य जोखिम स्तर (उच्च, मध्यम र	मध्यकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय/	नेपाल सरकारका सम्बन्धित

जलविद्युत, ऊर्जा, पशुधन, वन, सिमसार, जलासय, जीविकोपार्जन, विद्यालय, अस्पताल, स्वास्थ्य चौकी, खानेपानीका संरचना आदि), जनसंख्या तथा आश्रय स्थलहरूको जलवायुजन्य जोखिम आँकलन तथा नक्शाङ्कन गर्ने र सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध गराउने	सामान्य) को जानकारी खुला श्रोत स्वरूपमा सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध भएको हुनेछ		राष्ट्रिय विपद जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण	मन्त्रालयहरू, जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
जलवायुजन्य जोखिम संवेदनशील भूउपयोग योजनाहरूको तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने	जलवायुजन्य जोखिम संवेदनशील भूउपयोग योजनाहरू कार्यान्वयन भएका हुनेछन्	मध्यकालिन	नेपाल सरकारको कृषि, भूमि व्यवस्था तथा सहकारी मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार

आगलागी र वनडढेलोको जोखिम

रणनीतिक क्रियाकलाप	अपेक्षित परिणाम	समयावधि	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय
आगलागी र वनडढेलोको निरन्तर अनुगमन प्रणाली (Real-Time Fire Monitoring System) स्थापना गर्ने	आगलागी र वन डढेलो सम्बन्धी निरन्तर जानकारी उपलब्ध भएको हुनेछ	निरन्तर	स्थानीय सरकार, वन विभाग	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग, अनुसन्धान केन्द्रहरू

मुख्य पूर्वाधार संरचना र सेवाहरूमा आगलागी र वनडढेलो विरुद्ध सचेतना निर्माणका लागि जानकारीमूलक सामग्री (Information Kit) को विकास गर्ने	आगलागी र वनडढेलो सम्बन्धी जानकारी उपलब्ध भएको हुनेछ	निरन्तर	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय/राष्ट्रिय विपद जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, वन विभाग	शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
वन क्षेत्रको प्रकोपका आगलागी, वनडढेलो र जंगली जनावर आतंक संबन्धी प्रकोप आँकलन, नक्शाङ्कन र क्षेत्र निर्धारण गर्ने र सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध गराउने	आगलागी प्रकोप क्षेत्रको आगलागी र वनडढेलो प्रकोप नक्शा उपलब्ध भएको हुनेछ	अल्पकालिन	वन विभाग	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
लिङ्ग, उमेर र अपाङ्गताका आधारमा आगलागी र वनडढेलो जोखिमयुक्त क्षेत्रहरूका लागि भू-सन्दर्भित सम्मुखता र संकटउन्मुखता आँकलन गर्ने र सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध गराउने	आगलागी र वनडढेलो सम्मुखता र संकटउन्मुखताको छुट्टाछुट्टै (disaggregated) तथ्याङ्क उपलब्ध भएको हुनेछ	अल्पकालिन	वन विभाग	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
जोखिमयुक्त पूर्वाधारहरू, विद्यालय, अस्पताल, स्वास्थ्य चौकी, खानेपानीका संरचना, सार्वजनिक, सरकारी तथा निजी भवनहरू,	आगलागी र वन डढेलो जोखिम स्तर (उच्च, मध्यम र सामान्य) को जानकारी खुला श्रोत स्वरूपमा सार्वजनिक	अल्पकालिन	वन विभाग, गृह मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग, प्रदेश सरकार,

औद्योगिक संरचनाहरू तथा आश्रयस्थलहरूका लागि आगलागी र वन डढेलो जोखिम आँकलन तथा नक्शाङ्कन सम्पन्न गर्ने र सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध गराउने	रूपमा उपलब्ध हुनेछ			स्थानीय सरकार
आगलागी र वन डढेलो जोखिम संवेदनशील भू-उपयोग योजनाहरूको तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने	आगलागी र वन डढेलो जोखिम संवेदनशील भू-उपयोग योजनाहरू कार्यान्वयन भएको हुनेछ	मध्यकालिन	नेपाल सरकार कृषि, भूमी व्यवस्था तथा सहकारी मन्त्रालय, वन विभाग	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार

औद्योगिक (रासायनिक, विकिरण) जोखिम

रणनीतिक क्रियाकलाप	अपेक्षित परिणाम	समयावधि	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय
औद्योगिक प्रकोप आँकलन, नक्शाङ्कन र प्रकोपक्षेत्र निर्धारण गर्ने र सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध गराउने	औद्योगिक रासायनिक प्रकोप नक्शा उपलब्ध भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय	नेपाल सरकारको सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार

<p>औद्योगिक जोखिमयुक्त क्षेत्रहरूका लागि लिङ्ग, उमेर र अपाङ्गताका आधारमा भू-सन्दर्भित (Georeferenced) सम्मुखता र संकटउन्मुखता आँकलन गर्ने र सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध गराउने</p>	<p>औद्योगिक सम्मुखता र संकटउन्मुखताको छुट्टाछुट्टै (disaggregated) तथ्याङ्क उपलब्ध भएको हुनेछ</p>	<p>अल्पकालिन</p>	<p>नेपाल सरकारको उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय</p>	<p>सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, विश्वविद्यालयहरू, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग</p>
<p>जोखिमयुक्त पूर्वाधारहरू, विद्यालय, अस्पताल, स्वास्थ्य चौकी, खानेपानीका संरचना, जनसंख्या तथा आश्रयस्थलहरू, औद्योगिक संरचनाहरूको औद्योगिक जोखिम आँकलन तथा नक्शाङ्कन सम्पन्न गर्ने र सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध गराउने</p>	<p>औद्योगिक जोखिम स्तर (उच्च, मध्यम र सामान्य) का जानकारी खुला श्रोत स्वरूपमा सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध भएको हुनेछ</p>	<p>मध्यकालिन</p>	<p>नेपाल सरकारको उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय</p>	<p>सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, विश्वविद्यालयहरू, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग</p>
<p>औद्योगिक जोखिम संवेदनशील भू-उपयोग योजनाहरूको तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने</p>	<p>औद्योगिक जोखिम संवेदनशील भू-उपयोग योजनाहरू कार्यान्वयन भएका हुनेछन्</p>	<p>मध्यकालिन</p>	<p>नेपाल सरकारको कृषि, भूमी व्यवस्था तथा सहकारी मन्त्रालय, उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय</p>	<p>नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार</p>

४.२ बहु-प्रकोप जोखिम आँकलनको लागि अन्तर निकाय समन्वय

नेपालमा बहु-मापदण्डमा आधारित बहुप्रकोप जोखिमको आँकलन तथा नक्शाङ्कनहरू पर्याप्त छैनन् । यस सन्दर्भमा बहुप्रकोप जोखिमको आँकलन तथा नक्शाङ्कनको लागि अन्तर निकाय समन्वय संयन्त्र स्थापना गर्नु पर्ने आवश्यकता छ । यसका लागि निम्न रणनीतिक क्रियाकलापहरू निर्धारण गरीएका छन् ।

रणनीतिक क्रियाकलाप	अपेक्षित परिणाम	समयावधि	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय
बहुप्रकोप विपद् जोखिम आँकलन पद्धतिलाई संस्थागत गर्नसाभा राष्ट्रिय ढाँचा (Common National Framework) र पद्धतिको विकास गर्ने	बहुप्रकोप विपद् जोखिम आँकलन साधन, विधि, संस्थागत व्यवस्था र निर्देशिका उपलब्ध भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय/ राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, विभागहरू, जल तथा ऊर्जा आयोग सचिवालय, प्रदेश सरकार, विश्वविद्यालयहरू, अनुसन्धान केन्द्रहरू
प्रकोप, सम्मुखता, सङ्कटउन्मुखता र जोखिम तथ्याङ्क संकलनमा एकरूपता कायम गर्न अन्तर निकाय संयन्त्र स्थापना गर्ने	प्रकोप, सम्मुखता, संकटउन्मुखता र जोखिम तथ्याङ्क संकलनमा एकरूपता कायम भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय/ राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, राष्ट्रिय योजना आयोग, समुदायमा आधारित संगठनहरू, खानी तथा भूगर्भ विभाग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार

<p>संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा महत्वपूर्ण पूर्वाधारहरू (आवास, सिंचाई, उद्योग, कृषि, सडक, विमानस्थल, जलविद्युत, ऊर्जा, पशुधन, वन, सिमसार, जलासय, जीविकोपार्जन, विद्यालय, अस्पताल, स्वास्थ्य चौकी, खानेपानीका संरचना आदि), आश्रयस्थल र जनसंख्याको लागि बहु-मापदण्डमा आधारित विस्तृत बहु-प्रकोप जोखिम आँकलन तथा नक्शाङ्कन गर्ने</p>	<p>सर्वसाधारणका लागि खुला श्रोत स्वरूपमा महत्वपूर्ण पूर्वाधार र आवासको बहु-प्रकोप जोखिम जानकारी उपलब्ध भएको हुनेछ</p>	<p>अल्पकालिन</p>	<p>नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय/ राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनिकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, नेपाल सरकारको संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय</p>	<p>नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग, खानी तथा भूगर्भ विभाग, जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग</p>
<p>बहु-प्रकोप जोखिम संवेदनशील भू-उपयोग योजनाहरूको तयारी गर्ने र सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध गराउने</p>	<p>बहु-प्रकोप जोखिम संवेदनशील भू-उपयोग योजनाहरू उपलब्ध भएका हुनेछन्</p>	<p>मध्यकालिन</p>	<p>नेपाल सरकारको कृषि, भूमी व्यवस्था तथा सहकारी मन्त्रालय, नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय/ राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनिकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण</p>	<p>नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार</p>

४.३ प्रभावकारी विपद् व्यवस्थापन सूचना प्रणालीको विकास तथा सूचना प्रवाह

नेपालमा एकीकृत सूचना प्रसारण गर्ने पद्धतिको विकास र सञ्चार माध्यम तथा आधुनिक सञ्चार प्रविधिहरूको समुचित प्रयोग गर्ने क्षमताको पूर्ण विकासका लागि प्रभावकारी काम गर्नु पर्ने आवश्यकता छ । यसका लागि निम्न रणनीतिक क्रियाकलापहरू निर्धारण गरीएका छन् ।

रणनीतिक क्रियाकलाप	अपेक्षित परिणाम	समयावधि	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय
विद्यमान र उदियमान विपद् जोखिम प्रचारप्रसार गर्न विभिन्न मिडिया (सामाजिक, छापा, विद्युतीय, श्रव्य दृश्य) को प्रभावकारी प्रयोग गर्ने	विपद् जोखिम बारे व्यापक प्रचार प्रसार तथा जानकारी भएको हुनेछ	निरन्तर	नेपाल सरकारको संचार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, नेपाल दुरसंचार प्राधिकरण, पत्रपत्रिका, एफएम रेडियो, टेलिभिजन
विपद् जोखिम सूचना साभेदारिताका लागि सरकारी संस्थाहरू, समुदायमा आधारित संगठनहरू, गैर सरकारी संस्थाहरू, राजनीतिक दल तथा भातृ संगठनहरू, रेडक्रस अभियानका अंगहरू र मिडिया बीच राष्ट्रिय देखि स्थानीय स्तरसम्म सहकार्य गर्ने	विपद् जोखिम सूचना साभेदारितामा व्यापक रूपले सहकार्य भएको हुनेछ	निरन्तर	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय/राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनिकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, नेपाल दुरसंचार प्राधिकरण, समुदायमा आधारित संगठनहरू, विकासका साभेदार, गैर सरकारी संस्थाहरू, राजनीतिक दल तथा भातृ संगठनहरू, रेडक्रस

				अभियानका अंगहरु र मिडिया
संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा विपद् जोखिम सूचना साभेदारी गर्न (मोबाईल एप्स, वेबसाईट, एसएमएस, रेडियो र टेलिभिजन जस्ता प्रविधिको प्रयोग सहित) संचार तथा प्रसार रणनीति र कार्यविधि तयार पार्ने	सबै तहमा विपद् जोखिम सूचनाको प्रभावकारी संचार र प्रसार भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको संचार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, नेपाल दुरसंचार प्राधिकरण
महिला, वृद्धवृद्धा, बालबालिका, अपाङ्ग, विद्यार्थी र अन्य संकटउन्मुख समूहसँग जोखिम सूचना साभेदारी गर्न संचार तथा प्रसार रणनीति र कार्यविधि तयार गर्ने	महिला, वृद्ध, बालबालिका, अपाङ्ग, विद्यार्थी र अन्य संकटउन्मुख समूहसँग जोखिम सूचना साभेदारी भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको संचार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, नेपाल दुरसंचार प्राधिकरण
संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहमा आधिकारिक, खुला, भौगोलिक सूचना प्रणालीमा आधारित विपद् जोखिम सूचना व्यवस्थापन प्रणालीको स्थापना गर्ने	सबै तहमा विपद् जोखिम जानकारीको लागि विपद् जोखिम सूचना व्यवस्थापन प्रणाली उपलब्ध भएको हुनेछ	मध्यकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय/राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनिकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
विपद् जोखिम जानकारी साभेदारितामा द्विपक्षीय,	सीमा वार पार जोखिम सूचना	दीर्घकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय,	नेपाल सरकारका सम्बन्धित

क्षेत्रीय र अन्तरराष्ट्रिय सहयोगलाई बढावा दिने	उपलब्ध भएको हुनेछ		परराष्ट्र मन्त्रालय	मन्त्रालयहरू, जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन विभाग
--	-------------------	--	---------------------	---

४.४ विपद् जोखिम बारेको बुझाईका लागि क्षमता अभिवृद्धि

नेपालमा विपद् जोखिम बारे बुझाईका लागि क्षमता अभिवृद्धि गर्न विभिन्न अध्ययन, अध्यापन, अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण कार्यक्रमहरू गर्नु पर्ने आवश्यकता छ। विद्यमान प्रशिक्षण केन्द्रहरूका क्षमता अभिवृद्धि गर्ने र राष्ट्रिय देखि स्थानीय स्तरसम्म विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि प्रशिक्षण र अनुसन्धान केन्द्रहरू स्थापना गर्ने आवश्यकता छ। यसका लागि निम्न रणनीतिक क्रियाकलापहरू निर्धारण गरीएका छन्।

रणनीतिक क्रियाकलाप	अपेक्षित परिणाम	समयावधि	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय
विद्यालयदेखि विश्वविद्यालय सम्मको पाठ्यक्रममा विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन सम्बन्धी विभिन्न पक्षमा विधागत, विषयगत र अन्तर-विधागत पाठ्यक्रम निर्माण गरी अध्ययन, अध्यापन र अनुसन्धान प्रणालीलाई संस्थागत गर्ने	विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापनको क्षेत्रमा दक्ष जनशक्ति विकास भै विपद् जोखिम बुझाईमा वृद्धिभएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, विश्वविद्यालयहरू	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
पेशेवर सवारी चालकहरूको लागि नियमित सडक सुरक्षा	सडक दुर्घटना कम गर्न पेशेवर सवारी चालकहरूको क्षमता	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय

शिक्षा कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने	विकास भएको हुनेछ		मन्त्रालय	सरकार
दलित, महिला, बालबालिका, वृद्धवृद्धा, अपाङ्ग, संकटउन्मुख समुदायहरू र सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूका लागि विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्बन्धी पाठ्यक्रमको विकास गरी प्रशिक्षण कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने	संकटउन्मुख समुदायहरू र सरोकारवालाहरूको विपद् जोखिम सम्बन्धी बुझाईमा क्षमता विकास भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
विद्यार्थी, अविभावक, शिक्षक, स्वास्थ्यकर्मी, खानेपानी सेवा प्रदायक, सामुदायिक संस्था तथा उपभोक्ताहरूका लागि विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापनमा खेल्नुपर्ने भूमिकाबारे जानकारीमूलक सामग्री बनाई प्रचारप्रसार गर्ने, तालिम प्रदान गर्ने र विभिन्न तहमा अनुभवको आदान प्रदान गर्ने	विद्यार्थी, अविभावक, शिक्षक, स्वास्थ्यकर्मी, खानेपानी सेवा प्रदायक, सामुदायिक संस्था तथा उपभोक्ताहरूको विपद् जोखिम बुझाईमा क्षमता वृद्धिभएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, समुदायमा आधारित संघ संस्था, गैर-सरकारी सङ्गठनहरू
राजनीतिक दल तथा भातृ संगठनहरूका	विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्बन्धि	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको गृह	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू,

सदस्यहरु, निर्वाचित जन प्रतिनिधि, विषयगत निकायका सम्पर्क व्यक्ति, विपद् जोखिम व्यवस्थापन क्षेत्रमा कार्यरत संघ संस्थाहरुलाई विपद् जोखिम न्यूनीकरण ऐन, नियम, नीति, रणनीतिक कार्ययोजना बारे अभिमुखिकरण गर्ने	कानूनी तथा नियामक व्यवस्था बारे व्यापक जानकारी भै निर्णय प्रक्रिया प्रभावकारी भएको हुनेछ		मन्त्रालय,राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	प्रदेश सरकार,स्थानीय सरकार
विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्बन्धमा सचेतना जगाउने कार्यक्रमहरुको विकास तथा संचालन गर्नका लागि समुदायमा आधारित संघ संस्था, गैर-सरकारी सङ्गठन तथा अन्य सरोकारवालाहरु सँग सहकार्य गर्ने	विपद् जोखिम सम्बन्धी चेतना अभिवृद्धिमा व्यापक सहकार्य भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारका गृह मन्त्रालय, राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार,स्थानीय सरकार,समुदायमा आधारित संघ संस्था,गैर-सरकारी सङ्गठन तथा अन्य सरोकारवालाहरु
व्यापारी, व्यवसायी र उद्यमीहरुलाई विपद् जोखिम न्यूनीकरण बारे प्रशिक्षण दिई उनीहरुको जवाफदेहिता, सहभागिता र जिम्मेवारीबोध बढाउने	निजी क्षेत्र विपद् जोखिम बारे जानकारी भई जिम्मेवार भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार,स्थानीय सरकार, नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ
विपद् जोखिम सम्बन्धी चेतना तथा प्रशिक्षणका	विपद् जोखिम	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको	नेपाल सरकारका

लागि विस्तृत राष्ट्रिय र स्थानीय स्तरको कार्यक्रमको विकास गरी संचालन गर्ने	सम्बन्धी चेतना अभिवृद्धि भएको हुनेछ		गृह मन्त्रालय, राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, समुदायमा आधारित संघ संस्था, गैर-सरकारी सङ्गठन तथा अन्य सरोकारवालाहरू
विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनमा विद्यमान प्रशिक्षण केन्द्रहरूका क्षमता सुदृढीकरण गर्ने	विद्यमान प्रशिक्षण केन्द्रहरूका विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन क्षमता सुदृढ भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, शहरी विकास मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, नेपाली सेना, नेपाल प्रहरी, सशस्त्र प्रहरी बल, प्रशिक्षण प्रतिष्ठानहरू
ड्राइभिङ्ग स्कूलहरूको क्षमता विकास गर्ने	सडक दुर्घटना कम गर्न ड्राइभिङ्ग स्कूलहरूको क्षमता विकास भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा प्रकोप, संकटउन्मुखता तथा जोखिम आँकलन, व्याख्या र समय समयमा	जोखिम आँकलन र व्याख्या अद्यावधिक गर्ने कार्यमा क्षमता सुदृढ भएको हुनेछ	दीर्घकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, जल तथा मौसम विज्ञान

<p>अद्यावधिक गर्ने, जोखिम संवेदनशील भू-उपयोग योजना तयारी, विपद् प्रभाव मूल्याङ्कन सम्बन्धमा सरोकारवाला र पेशाकर्मीहरूको क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम गर्ने</p>			<p>व्यवस्थापन प्राधिकरण</p>	<p>विभाग,खानी तथा भूगर्भ विभाग, जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन विभाग, जल तथा ऊर्जा आयोग सचिवालय, भू तथा जलाधार संरक्षण विभाग, विश्वविद्यालयहरू, अनुसन्धान केन्द्रहरू</p>
<p>विपद् जोखिम न्यूनीकरण र जलवायु परिवर्तन अनुकूलनका सवाल, समस्या र समाधान माथि अनुसन्धान र विकास गर्ने</p>	<p>विपद् जोखिम न्यूनीकरण र जलवायु परिवर्तन अनुकूलनका लागि नयाँ प्रविधि तथा प्रणालीको विकास भएको हुनेछ</p>	<p>दीर्घकालिन</p>	<p>विश्वविद्यालयहरू, ईन्जिनियरिङ्ग अध्ययन संस्थान, नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रतिष्ठान, नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद</p>	<p>नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, नेपाल प्रशासनिक प्रशिक्षण प्रतिष्ठान, स्थानीय विकास प्रशिक्षण प्रतिष्ठान, शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग,जल तथा मौसम विज्ञान विभाग</p>

अध्याय ५: प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्र २-संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा विपद् जोखिम शासकीय पद्धतिको सुदृढीकरण

विपद् जोखिम शासकीय पद्धतिको सुदृढीकरण जोखिम बुझ्ने, न्यूनीकरण गर्ने तथा व्यवस्थापन गर्ने प्रयासको जगको रूपमा मानिन्छ। विपद् जोखिम शासकीय पद्धतिले विपद् जोखिम व्यवस्थापन तथा न्यूनीकरणमा नागरीकका चासो व्यक्त गर्न, कानूनी अधिकार र दायित्व बारे अभ्यास गर्न र गुनासा तथा मतभेदहरूलाई सम्बोधन गर्नका लागि संस्थागत व्यवस्था, नीतिगत व्यवस्था, संयन्त्र, समन्वय र प्रक्रियाहरूको व्यवस्था गर्दछ। यसले विपद्बाट सुरक्षित रहन, तयारी गर्न, व्यवस्थापन गर्न र पुनर्लाभ प्राप्त गर्न क्षमता तथा स्रोत साधनहरू पर्याप्त मात्रामा उपलब्ध हुनेछन् भन्ने सुनिश्चित गर्दछ। विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि सेन्डाइ कार्यढाँचाले विभिन्न तहमा विपद् जोखिम शासकीय पद्धतिको पहिचान गरेको छ, जसले विपद् जोखिमको प्रभावकारी तथा कुशल व्यवस्थापनको लागि ठूलो महत्व राख्छ। यसको लागि सबै क्षेत्रमा स्पष्ट दृष्टि, योजना, सामर्थ्य, निर्देशन र समन्वयका साथै सम्बन्धित सरोकारवालाहरूको सहभागिता पनि आवश्यक पर्छ। विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा दिगो विकास कार्यान्वयनको लागि सहयोग र साभेदारीलाई बढावा दिन विपद् जोखिम शासकीय पद्धतिको सुदृढीकरण आवश्यक छ। विपद् जोखिम शासकीय पद्धति सुदृढ बनाउन निम्न कुराहरूमा जोड दिनु आवश्यक छ।

- (क) सबै क्षेत्रमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणलाई एकीकृत र मूलप्रवाहीकरण गर्न सम्बन्धित कानून, नियम र नीतिहरूको एकरूपता कायम गर्ने। कानूनी संरचना मार्फत सार्वजनिक तथा निजी क्षेत्रहरूको भूमिका र जिम्मेवारीलाई मार्गदर्शन गर्ने। सार्वजनिक सेवा तथा पूर्वाधारहरूमा विपद् जोखिमलाई सम्बोधन गर्ने। व्यक्ति, परिवार, समुदाय र व्यवसायका कार्यहरूलाई प्रोत्साहन गर्ने। विपद् जोखिम पारदर्शिताको लागि सम्बन्धित संयन्त्र तथा पहललाई बढावा दिने। समन्वयात्मक र संगठनात्मक संरचनाहरू स्थापना गर्ने।
- (ख) सबै तहहरूमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण रणनीति तथा कार्ययोजना अवलम्बन र कार्यान्वयन गर्ने।
- (ग) विभिन्न स्तरमा पहिचान गरीएका जोखिमहरूको सामना गर्न प्राविधिक, वित्तीय र प्रशासनिक रूपमा विपद् जोखिम व्यवस्थापन क्षमताको आँकलन गर्ने।
- (घ) विषयगत क्षेत्रका नीति, नियम र कानूनमा रहेका विपद् जोखिम न्यूनीकरणका प्रावधानहरू जस्तै भू-उपयोग, शहरी योजना, भवन संहिता, पर्यावरण संरक्षण, स्रोत व्यवस्थापन, स्वास्थ्य र सुरक्षास्तर सम्बोधन आदिको पालना सुनिश्चित गर्न र प्रोत्साहनलाई बढावा दिन आवश्यक संयन्त्रको व्यवस्था गर्ने तथा आवश्यकता अनुसार अद्यावधिक गर्ने।

- (ड) विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी विभिन्न योजनाहरूको आवधिक प्रगति समीक्षा तथा लेखाजोखा गर्न पद्धति विकास गर्ने, सुदृढ बनाउने एवं प्रगति समीक्षाको विषयमा विभिन्न तहका जनप्रतिनिधीहरू, विधायकहरू र सम्बन्धित अधिकारीहरूसँग छलफल तथा बहसलाई प्रोत्साहन गर्ने ।
- (च) विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि कानूनी संरचना र स्पष्ट भूमिकाका आधारमा समुदायका प्रतिनिधिहरूलाई निर्णयका लागि जिम्मेवारी सुम्पने ।
- (छ) संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहमा सम्बद्ध सरोकारवालाहरूबाट बनेको सरकारी समन्वय मञ्चहरूको स्थापना गर्ने र सुदृढ बनाउने, जस्तै विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि राष्ट्रिय तथा स्थानीय मञ्चहरू।
- (ज) विपद् जोखिम व्यवस्थापनमा स्थानीय स्तरमा नागरीक समाज, समुदाय, राजनीतिक दल तथा भातृ संगठनहरू, आदिवासी र आप्रवासीसँग सहकार्य र समन्वय गर्न स्थानीय अधिकारीहरूलाई सशक्त बनाउने ।
- (झ) विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि नीतिगत तथा वित्तीय व्यवस्थाको लागि विधायकहरूसँगको छलफल तथा बहसलाई प्रोत्साहन गर्ने ।
- (ञ) विपद् जोखिम व्यवस्थापनको गुणस्तर विकासका लागि कदर, पुरस्कार आदिको व्यवस्था गर्न निजी क्षेत्र, नागरीक समाज, व्यावसायिक संस्थाहरू, वैज्ञानिक संस्थाहरू र संयुक्त राष्ट्र संघसँग सहकार्य गर्ने ।
- (ट) विपद् जोखिम क्षेत्रहरूमा विपद् नियन्त्रण तथा मानव बस्तिहरू स्थानान्तरण गर्न नीतिगत व्यवस्था गर्ने ।

यस प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रको कार्यान्वयनले जलवायु परिवर्तन अनुकूलन र विपद् जोखिम न्यूनीकरणलाई एकीकृत रूपमा कार्यान्वयन गरी विषयगत क्षेत्रहरू, सामाजिक र आर्थिक विकास योजना प्रक्रिया तथा अभ्यासहरूमा विद्यमान जोखिम कम गर्न र भविष्यमा हुन सक्ने जोखिम वा क्षति रोकथाम गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ । साथै सुरक्षित विकासका लागि कम जोखिम क्षेत्रहरूमा प्रोत्साहन र उच्च जोखिम क्षेत्रहरूमा निरूत्साहन गरी उत्थानशीलता विकासमा योगदान दिनेछ।

यसको लागि विकास परियोजनामा एकीकृत विपद् तथा जलवायु जोखिम परीक्षण विधिको विकास गरीनेछ । यी विधिहरूले सबै परियोजनाहरू प्राकृतिक प्रकोपबाट पर्याप्त मात्रामा सुरक्षित छन् र तिनीहरूले नयाँ प्रकारका विपद् जोखिम सिर्जना गर्दैनन् वा विद्यमान जोखिमलाई बढाउँदैनन् भन्ने सुनिश्चित गर्न सहयोग पुऱ्याउँनेछन् । यी विधिहरू विकास परियोजनामा विपद् तथा जलवायु जोखिम विश्लेषण गर्ने व्यवस्थित पद्धति प्रवर्धन गर्ने उद्देश्यले अभिप्रेरित हुनेछन् ।

नेपाल विश्वमा सबैभन्दा कम शहरीकरण भएको तर द्रुत गतिमा शहरीकरण भइरहेका देशहरूमध्ये एक हो। शहरी क्षेत्रमा विपद् जोखिम कम गर्न भवन संहितालाई समय सापेक्ष अद्यावधिक र कार्यान्वयन गर्नु जरूरी छ । साथै शहरी विकास योजनाहरूमा ढल निकास प्रणालीको अनिवार्य व्यवस्था गर्नु पर्दछ ।

विपद् जोखिम न्यूनीकरण गर्न राष्ट्रिय कार्यक्रमहरू तर्जुमा एवं सरोकारवालाहरूलाई प्रोत्साहन तथा मार्गदर्शन गर्ने प्रणालीको स्थापना गरी संघदेखि स्थानीय तहसम्म विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनलाई सम्बोधन गर्न विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन, २०७४ बमोजिम जिम्मेवार निकायहरूको स्थापना र सुदृढीकरण गर्न जरूरी देखिएको छ । विपद् जोखिम व्यवस्थापन सम्बन्धी नीतिगत व्यवस्थालाई समयसापेक्ष परिमार्जन गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । सबै तहमा पूर्वतयारी तथा आपत्कालीन प्रतिकार्य योजनाको तर्जुमा तथा क्षमताको अभिवृद्धि तत्काल गर्नु जरूरी छ ।

उक्त विषयहरूलाई सम्बोधन गरी नेपालमा विपद् जोखिम शासकीय पद्धति सुदृढ गर्न यस प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्र अन्तर्गत निम्न बमोजिमका प्राथमिकता प्राप्त कार्यहरू निर्धारण गरीएका छन् ।

- क) संस्थागत संरचनाहरूको स्थापना एवं सुदृढीकरण
- ख) कानूनी तथा नियामक संरचना निर्माण
- ग) विपद् जोखिम सुशासनको लागि क्षमता अभिवृद्धि, सहकार्य र साभेदारी
- घ) विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा समावेशीताको सुनिश्चितता

५.१ संस्थागत संरचनाहरूको स्थापना एवं सुदृढीकरण

गृह मन्त्रालय अन्तर्गत मौजुदा विपद् व्यवस्थापन महाशाखाको सीमित संरचनाले विपद् जोखिमको बहदो कामको चाप थेग्न चुनौतिपूर्ण भैरहेको छ । विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन, २०७४ बमोजिम विपद् जोखिम न्यूनीकरणको लागि अधिकार सम्पन्न राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण स्थापना एवं विषयगत मन्त्रालय तथा विभागहरूको संगठनात्मक पुनर्संरचना र सुदृढीकरण गर्नु पर्ने आवश्यकता छ । संविधानले स्थानीय तहलाई पर्याप्त अधिकार प्रदान गरेको सन्दर्भमा विपद् जोखिम शासकीय पद्धतिमा पनि स्थानीय तहलाई बढी जिम्मेवार बनाउँदै लानु पर्ने देखिएको छ । यसका लागि निम्न रणनीतिक क्रियाकलापहरू निर्धारण गरीएका छन् ।

रणनीतिक क्रियाकलाप	अपेक्षित परिणाम	समयावधि	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय
विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनका लागि राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण स्थापना गर्ने	विपद् जोखिम न्यूनीकरण, पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्यका लागि राष्ट्रिय स्तरमासंस्थागत व्यवस्था भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय, गृह मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू

<p>प्रदेश र स्थानीय तहमा विपद् जोखिम व्यवस्थापन समिति तथा संस्थागत संरचना विकास गर्न समयबद्ध कार्ययोजना बनाई लागू गर्ने</p>	<p>विपद् जोखिम शासनमा प्रदेश र स्थानीय तहको संस्थागत संरचना र कार्यक्षमताको विकास भएको हुनेछ</p>	<p>अल्पकालिन</p>	<p>नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनिकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण,संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय</p>	<p>नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार</p>
<p>प्रत्येक क्षेत्रमा विपद् जोखिम न्यूनिकरण तथा व्यवस्थापन अवधारणा एकीकृत र कार्यान्वयन गर्नको लागि संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहमा समन्वय संयन्त्र स्थापना गर्ने</p>	<p>प्रत्येक क्षेत्रमा स्पष्ट जिम्मेवारी सहित समन्वय संयन्त्र भएको हुनेछ</p>	<p>अल्पकालिन</p>	<p>नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनिकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण</p>	<p>नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, राष्ट्रिय योजना आयोग, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार</p>
<p>विद्यमान जोखिमयुक्त सार्वजनिक सेवा, जीविकोपार्जनका साधनहरू तथा भौतिक पूर्वाधारहरू (सार्वजनिक, सरकारी र निजी भवनहरू, हाइड्रोलिक संरचना, शहरी पूर्वाधारहरू, विद्यालय र अस्पताल, रंगशाला, थिएटरहरू, सिपिंग मल आदि) को प्रबलीकरणको लागि विशेष कोष र अनुगमन संयन्त्र स्थापना</p>	<p>पूर्वाधारहरू प्रबलीकरणमा वित्तीय व्यवस्था र उत्तरदायित्व स्थापितभएको हुनेछ</p>	<p>अल्पकालिन</p>	<p>नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनिकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, अर्थ मन्त्रालय, शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग</p>	<p>नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, राष्ट्रिय योजना आयोग,प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार</p>

गर्ने				
विषयगत मन्त्रालयहरू तथा विभागहरूमा विपद् जोखिम सम्बन्धि निश्चित जिम्मेवार (Focal) व्यक्ति, शाखा वा महाशाखा तोक्ने	प्रत्येक विषयगत मन्त्रालय र विभागमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि समर्पित केन्द्रीय एकाइ उपलब्ध भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, विभागहरू, अन्य निकायहरू
विद्यालय तथा अस्पतालहरूमा विपद् जोखिम व्यवस्थापन समिति स्थापना गर्ने	विद्यालय तथा अस्पतालहरूमा प्रभावकारी विपद् जोखिम व्यवस्थापन भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
प्रदेश र स्थानीय तहमा आपत्कालिन कार्य सञ्चालन केन्द्र स्थापना गर्ने	प्रदेश र स्थानीय तहमा प्रभावकारी विपद् पूर्वतयारी तथा आपत्कालिन प्रतिकार्य भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
प्रदेश र स्थानीय तहमा स्वास्थ्य आपत्कालिन कार्य सञ्चालन केन्द्र स्थापना गर्ने	प्रदेश र स्थानीय तहमा प्रभावकारी आपत्कालिन स्वास्थ्य सेवा उपलब्धभएको	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार

	हुनेछ			
विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनमा प्रत्यक्ष संलग्न प्रमुख विभागहरू तथा मन्त्रालयहरूको विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन सम्बन्धि संगठनात्मक संरचना सुधार तथा सुदृढीकरण गर्ने	विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनका लागि प्रभावकारी संस्थागत व्यवस्थाभएको हुनेछ	अल्पकालिन	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, खानी तथा भूगर्भ विभाग, भू तथा जलाधार संरक्षण विभाग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग, जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन विभाग	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू
राष्ट्रिय सडक सुरक्षा परिषद गठन गरी सक्रिय बनाउने	सडक सुरक्षा क्रियाकलापहरूको अनुगमन तथा समन्वयका लागि संस्थागत व्यवस्था भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू
मालवाहक तथा यात्रुवाहक सवारी साधनहरूको भार अनुगमन तथा नियन्त्रण संयन्त्र स्थापना गर्ने	मालवाहक तथा यात्रुवाहक सवारी साधनहरूको अत्यधिक भार अनुगमन तथा नियन्त्रण संयन्त्र स्थापना भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
स्थानीय पूर्वाधार विकास तथा कृषि सडक विभाग,	स्थानीय पूर्वाधार विकास तथा कृषि	अल्पकालिन	स्थानीय पूर्वाधार विकास तथा	नेपाल सरकारका सम्बन्धित

यातायात व्यवस्था विभाग, ट्राफिक प्रहरी र स्थानीय तहमा सडक सुरक्षा इकाई गठन गर्ने	सडक विभाग, यातायात व्यवस्था विभाग, ट्राफिक प्रहरी र स्थानीय तहमा सडक सुरक्षाको लागि संस्थागत व्यवस्था भएको हुनेछ		कृषि सडक विभाग, यातायात व्यवस्था विभाग, ट्राफिक प्रहरी, स्थानीय सरकार	मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार
--	--	--	---	----------------------------

५.२ कानूनी र नियामक संरचनाको निर्माण

विगतका कानूनी तथा नीतिगत व्यवस्थाहरुको आधारमा सम्पादन गरीएका कार्यहरुको अनुभवहरुलाई समेत अवलम्बन गरी विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनको बहुआयामिकतालाई सम्बोधन गर्न समसामयिक कानूनी तथा नीतिगत व्यवस्था गर्नुपर्ने आवश्यकता भएको हुनाले विपद् व्यवस्थापनका सबै क्रियाकलापको समन्वयात्मक र प्रभावकारी रूपमा व्यवस्थापन गरी प्राकृतिक तथा गैर प्राकृतिक विपद्बाट सर्वसाधारणको जीउज्यान र सार्वजनिक, नीजि तथा व्यक्तिगत सम्पत्ति, प्राकृतिक एवं सांस्कृतिक सम्पदा र भौतिक संरचनाको संरक्षण गर्न व्यवस्थापिका-संसदले विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन, २०७४ बनाएको छ। यस ऐनको कार्यान्वयनका लागि विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन नियमावली तयार गर्नु पर्ने आवश्यकता छ। विपद् जोखिम न्यूनीकरणको लागि विभिन्न विषयगत क्षेत्रसँग सम्बन्धित कानूनी र नियामक संरचनाहरुको पनि विकास गर्नु पर्ने आवश्यकता छ। यसका लागि निम्न रणनीतिक क्रियाकलापहरु निर्धारण गरीएका छन्।

रणनीतिक क्रियाकलाप	अपेक्षित परिणाम	समयावधि	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय
विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन नियमावली तयार गर्ने	विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन शासन व्यवस्थित र सुदृढ गर्न नियमावली तयारभएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
प्रदेश र स्थानीय तहहरुले विपद् जोखिम	प्रदेश र स्थानीय तहमा प्रभावकारी	अल्पकालिन	प्रदेश सरकार,	नेपाल सरकारका सम्बन्धित

न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन कार्ययोजना तयार गर्ने	विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन कार्ययोजना तयार भएको हुनेछ		स्थानीय सरकार	मन्त्रालयहरु
राष्ट्रिय सडक सुरक्षा रणनीति तयार गर्ने र सडक सुरक्षा कार्ययोजनालाई अद्यावधिक गर्ने	राष्ट्रिय सडक सुरक्षा रणनीति तयार र सडक सुरक्षा कार्ययोजना अद्यावधिक भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, निजी क्षेत्र, गैर सरकारी संस्थाहरु, रेडक्रस अभियानका अंगहरु
सडक सुरक्षा परिक्षण निर्देशिका (Road Safety Audit Manual) तयार गर्ने	सडक सुरक्षा परिक्षण निर्देशिका तयार भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, विश्व विद्यालयहरु, अनुसन्धान केन्द्रहरु
सुरक्षित सडकका लागि डिजाईन निर्देशिका (Design Guideline for Safer Roads) तयार गर्ने	सुरक्षित सडकका लागि डिजाईन निर्देशिका तयार भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, विश्व विद्यालयहरु, अनुसन्धान केन्द्रहरु
नेपाल सडक मापदण्ड तथा नेपाल सडक सेफ्टि	सुरक्षित सडकका लागि नयाँ कोड/	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको भौतिक पूर्वाधार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित

कोडहरू(३ फरक इकोलोजिकल जोनका लागी) परिमार्जन तथा विकास गर्ने	मानक तयार भएको हुनेछ		तथा यातायात मन्त्रालय	मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, विश्व विद्यालयहरू, अनुसन्धान केन्द्रहरू
सीट बेल्ट, हेलमेटको प्रयोग र सार्वजनिक यातायात सुरक्षा सम्बन्धी नियमहरूलाई कडाईका साथ लागु गर्ने र सबै सडक प्रयोगकर्ताहरूका लागि विस्तृत आचार संहिता विकास गर्ने	सडक प्रयोगकर्ताहरू सचेत र अनुशासित भै सडक दुर्घटना कम भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
भवन निर्माण ऐन अद्यावधिक गरी लागू गर्ने, शहरी तथा ग्रामीण क्षेत्रहरूको लागि भवन संहिता परिमार्जन गर्ने र सबै गाउँ तथा नगरपालिकाका लागि भवन निर्माण विनियम बनाउने	बाढी र भूकम्प प्रतिरोधी भवन निर्माणका लागि नीतिगत व्यवस्था भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको शहरी विकास मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
पूर्वाधार योजना डिजाइन र निर्माणका लागि विद्यमान मापदण्डहरू र मानकहरू (भूकम्प कोड, योजना नर्म्स)को पुनरावलोकन र परिमार्जन गर्ने	पूर्वाधार योजना डिजाइन र निर्माणका लागि परिष्कृत कोड, मानक, निर्देशिका आदि तयार भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	विश्वविद्यालय तथा अनुसन्धान केन्द्रहरू

जोखिमयुक्त पूर्वाधारहरू (आवासीय भवन, होटेल, अपार्टमेन्ट, औद्योगिक भवन, ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक सम्पदा, विद्यालय, अस्पताल, सामुदायिक भवन, आश्रयस्थल आदि) प्रबलीकरण (Retrofitting) को लागि निर्देशिका तयार गर्ने	जोखिमयुक्त पूर्वाधारहरूको विपद् जोखिम न्यूनीकरणको लागि प्रबलीकरण निर्देशिका उपलब्ध भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको शहरी विकास मन्त्रालय, शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, विश्वविद्यालय, ईन्जिनियरिङ्ग अध्ययन संस्थान
क्षेत्रगत विकास योजनाहरूमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण मूलप्रवाहीकरण गर्न निर्देशिका तयार गर्ने	विकास योजना तथा कार्यक्रममा विपद् जोखिम न्यूनीकरण मूलप्रवाहीकरण गर्न निर्देशिका तयार भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको राष्ट्रिय योजना आयोग, अर्थ मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
विपद् जोखिम प्रभाव मूल्याङ्कनलाई वातावरण संरक्षण ऐन तथा वातावरण प्रभाव मूल्याङ्कन निर्देशिकामा समावेश गर्ने	विपद् जोखिम प्रभावमूल्याङ्कन वातावरण संरक्षण ऐन तथा वातावरण प्रभाव मूल्याङ्कन निर्देशिकामा समावेश भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको वन तथा वातावरण मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
प्रमुख परियोजनाहरूको छनौटका लागि विपद् र जलवायु परिवर्तन जोखिम सम्बन्धी ज्ञानहरूको आधारमा	प्रमुख आयोजनाहरूमा जलवायु र विपद् जोखिम प्रतिरोधी प्रविधी समावेश गर्न	अल्पकालिन	नेपाल सरकारका राष्ट्रिय योजना आयोग, अर्थ मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय

विकास आयोजनाहरूको प्रारम्भिक र विस्तृत जोखिम मूल्यांकन कार्यढाँचा तयार गरी निर्देशिकाहरूमा समावेश गर्ने	विस्तृत जोखिम मूल्यांकन कार्यढाँचा तयार भएको हुनेछ		सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	सरकार
प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन सम्बन्धी विभिन्न कार्यक्रम र कार्ययोजनाहरूमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण समावेश गर्ने	प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन सम्बन्धी विभिन्न कार्यक्रम र कार्ययोजनाहरूमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण समावेश भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारका वन तथा वातावरण मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापनमा विशेष योगदान पुर्याउने कर्मचारीहरूलाई पुरस्कृत गर्ने प्रणाली विकास गर्ने	विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापनका लागि विशेष योगदान पुर्याउने कर्मचारीहरूलाई पुरस्कृत गर्ने प्रणालीको विकास भै कर्मचारीहरूको कार्य सम्पादनमा सुधार भएको हुनेछ	अल्पकालिन	गृह मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू
प्रदेश र स्थानीय तहमा आपत्कालिन कोष तथा खाद्य बैंकका लागि नियमावली र कार्य संचालन विधि तयार गर्ने	प्रदेश र स्थानीय तहमा आपत्कालिन कोष र खाद्य बैंकका लागि जवाफदेहिता सहित	अल्पकालिन	प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू

	कार्य संचालन विधि तयार भएको हुनेछ			
संकटउन्मुख समूहको सुरक्षाको लागि र आपत्कालिन स्थितीमा लैङ्गिक हिंसा रोकथाम गर्न निर्देशिका तयार र कार्यान्वयन गर्ने	आपत्कालिन स्थितीमा संकटउन्मुख समूहको सुरक्षा र लैङ्गिक हिंसा रोकथामका लागि निर्देशिका तयार भै कार्यान्वयन भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय, राष्ट्रिय योजना आयोग, गृह मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
विपद् प्रतिकार्यमा समुदाय तहमा स्वयंसेवक परिचालनका लागि निर्देशिका बनाई लागु गर्ने	विपद्को समयमा स्वयंसेवक परिचालन सहज बनाउन निर्देशिका उपलब्ध भैलागु भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारका संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, समुदायमा आधारित संघ संस्था, गैर-सरकारी सङ्गठन तथा अन्य सरोकारवालाहरु
विपद् पूर्वतयारी, प्रतिकार्य, पुनर्लाभ, पुनर्निर्माण तथा पुनर्स्थापनाको लागि गैरसरकारी संस्थाको परिचालन सम्बन्धी कार्यविधि परिमार्जन गर्ने	विपद् व्यवस्थापनमा गैरसरकारी संस्थाको परिचालन प्रभावकारी र पारदर्शी भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
विपद्को समयमा भग्नावशेष र विभिन्न फोहर व्यवस्थापनको लागि आवश्यक	विपद्को समयमा भग्नावशेष र फोहर व्यवस्थित गर्न निर्देशिका तयार	अल्पकालिन	गृह मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय

निर्देशिका बनाउने	भएको हुनेछ		मन्त्रालय	सरकार
राष्ट्रिय आपत्कालिन कार्यसंचालन केन्द्रको कार्यसंचालन विधी परिमार्जन गर्ने तथा प्रदेश र स्थानीय तहका आपत्कालिन कार्यसंचालन केन्द्रहरूको कार्यसंचालन विधी तयार गर्ने	आपत्कालिन कार्यसंचालन केन्द्रहरूको कार्यसंचालन विधी अद्यावधिक भएको हुनेछ	अल्पकालिन	गृह मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू
प्रदेश र स्थानीय तहका स्वास्थ्य आपत्कालिन कार्य संचालन केन्द्रहरूको कार्यसंचालन विधी तयार गर्ने	प्रदेश र स्थानीय तहमा स्वास्थ्य आपत्कालिन कार्यसंचालन केन्द्रहरूको कार्य संचालन विधी उपलब्ध भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारका स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू,
विपद् पश्चातको खोज र उद्धारलाई प्रभावकारी बनाउन मापदण्ड विकास गरी निर्देशिका बनाउने	खोज र उद्धार कार्य प्रभावकारी बनाउन निर्देशिका उपलब्ध भएको हुनेछ	अल्पकालिन	गृह मन्त्रालय, सशस्त्र प्रहरी बल, नेपाली सेना, नेपाल प्रहरी	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, समुदाय
प्रादेशिक, स्थानीय र सामुदायिक विपद् व्यवस्थापन समितीका लागि स्थानीय विपद्	स्थानीय तहमा प्रभावकारी विपद् पूर्वतयारी तथा आपत्कालिन	अल्पकालिन	प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू

जोखिम व्यवस्थापन कार्यसंचालन विधि तयार र नियमित अद्यावधिक गर्ने	प्रतिकार्यको लागी कार्यसंचालन विधि तयार भएको हुनेछ			
स्थानीय तहका विपद् जोखिम व्यवस्थापन र जलवायु परिवर्तन अनुकूलन कार्यविधि र निर्देशिकाहरूको (CAPA, LDRMP, LAPA, DPRP) एकीकृत निर्देशिका तयार गर्ने	स्थानीय तहमा विपद् जोखिम व्यवस्थापन र जलवायु परिवर्तन अनुकूलनका लागि एकीकृत कार्यविधि उपलब्ध भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारका संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू
विपद् जोखिम न्यूनिकरणका लागि नयाँ प्रविधिहरू समाविष्ट पूर्वाधारको डिजाइन गर्न नयाँ कोडहरू र मानकहरूको विकास गर्ने	नयाँ कोड, मानक र प्रविधि तयार भएको हुनेछ	मध्यकालिन	विश्वविद्यालय तथा अनुसन्धान केन्द्रहरू, पूर्वाधार सम्बन्धित मन्त्रालय तथा विभागहरू	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
जोखिम आँकलनको आधारमा प्रमुख नदी बेसिनमा नदी व्यवस्थापन र जलाधार संरक्षणको लागि गुरु योजना तयार गर्ने	जल उत्पन्न प्रकोप जोखिम न्यूनीकरणका लागी गुरु योजना तयार भएको हुनेछ	मध्यकालिन	नेपाल सरकारका जल तथा ऊर्जा आयोगको सचिवालय, ऊर्जा, जलश्रोत तथासिंचाई मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
हरित पूर्वाधार र पारिस्थितिकी प्रणालीमा आधारित अनुकूलन (Ecosystem Based Adaptation) मार्फत	हरित पूर्वाधार र पारिस्थितिकी प्रणालीमा आधारित अनुकूलन मार्फत	मध्यकालिन	नेपाल सरकारका वन तथा वातावरण मन्त्रालय, गृह	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय

विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि मार्गदर्शन तयार गर्ने	विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि मार्गदर्शन तयार भएको हुनेछ		मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, शहरी विकास मन्त्रालय	सरकार
सडक दुर्घटनामा परेका व्यक्ति, गाडी तथा अन्य वस्तुहरुको खोज तथा उद्धारका लागि निर्देशिका र मार्गदर्शन तयार गर्ने	सडक दुर्घटनामा परेका व्यक्ति, गाडी तथा अन्य वस्तुहरुको खोज तथा उद्धारका लागि निर्देशिका र मार्गदर्शन तयार भएको हुनेछ	मध्यकालिन	नेपाल सरकारको भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
बाढी जोखिम कम गर्न हाइड्रोलिक संरचना निर्माणका लागि निर्देशिका र मार्गदर्शन तयार गर्ने	बाढी जोखिम कम गर्न बलियोहाइड्रोलिक संरचनानिर्माणका लागि निर्देशिका र मार्गदर्शन तयार भएको हुनेछ	मध्यकालिन	नेपाल सरकारका जल तथा ऊर्जा आयोगको सचिवालय, ऊर्जा, जलश्रोत तथासिंचाई मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
जोखिम-संवेदनशील भू-उपयोग योजना कार्यान्वयनको लागि नियमन, प्रोत्साहन र निरूत्साहन व्यवस्था विकास गर्ने	सबै स्थानीय तहमा भविष्यमा बस्ती र उत्पादनमूलक प्रयोगका लागि उच्च, मध्यम तथा न्यून जोखिम क्षेत्रहरुको पहिचानको आधारमा योजनाहरु तयार भएका हुनेछन्	मध्यकालिन	कृषि, भूमि व्यवस्था तथा सहकारी मन्त्रालय, शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग, शहरी विकास मन्त्रालय, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार

निजी क्षेत्रहरूका व्यवस्थापन अभ्यासहरूमा विपद् जोखिम व्यवस्थापन एकीकृत गर्ने	निजी क्षेत्रमा विपद् जोखिम व्यवस्थापन अवलम्बन भएको हुनेछ	मध्यकालिन	उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय, नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ, संस्कृति, पर्यटन तथा नागरीक उड्डयन मन्त्रालय, उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
विपद्को समयमा पशुपन्छी हेरचाह सम्बन्धि निर्देशिका तयार गर्ने	पशुपन्छी हेरचाह सम्बन्धि निर्देशिका तयार भएको हुनेछ	मध्यकालिन	नेपाल सरकारको कृषि, भूमि व्यवस्था तथा सहकारीमन्त्रालय, गृह मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
तातो हावाको लहर तथा शीतलहर व्यवस्थापन निर्देशिका तयार गर्ने	तातो हावाको लहर तथा शीतलहर व्यवस्थापन प्रभावकारी बनाउन निर्देशिका तयार भएको हुनेछ	दीर्घकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, जल तथा मौसम विज्ञान विभाग	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
प्राकृतिक र जलवायुजन्य प्रकोप व्यवस्थापन निर्देशिका तयार गर्ने	प्राकृतिक र जलवायुजन्य प्रकोप व्यवस्थापन प्रभावकारी बनाउन निर्देशिका तयार भएको हुनेछ	दीर्घकालिन	नेपाल सरकारको कृषि, भूमि व्यवस्था तथा सहकारी मन्त्रालय, जल तथा मौसम विज्ञान विभाग	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार

५.३ विपद् जोखिम सुशासनको लागि क्षमता अभिवृद्धि, सहकार्य र साभेदारी

मुलुकको शासकीय संरचना संघीयतामा रूपान्तरण भएको अवस्थामा विपद् जोखिम व्यवस्थापनको शासकीय पद्धतिलाई संघीय ढाँचामा रूपान्तरण गर्दै संघ, प्रदेश र स्थानीय साभेदारी एवं सहकार्यको अवधारणा विकास गर्नु जरूरी छ । संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा विपद् जोखिम शासकीय पद्धतिको क्षेत्रमा रहेको क्षमताको समिक्षा र मुल्यांकन गरी क्षमता अभिवृद्धि गर्नु आवश्यक छ । छिमेकी देशहरूसँग विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा सहकार्य बढाउनु आवश्यक छ । साथै विपद् जोखिम व्यवस्थापनमा संलग्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थाहरू र अनुसन्धान संस्थाहरूसँग सहकार्य र साभेदारी विकास गर्नु जरूरी छ । यसका लागि निम्न रणनीतिक क्रियाकलापहरू निर्धारण गरीएका छन् ।

रणनीतिक क्रियाकलाप	अपेक्षित परिणाम	समयावधि	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय
संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा शासकीय क्षमता पहिचान गरी क्षमता अभिवृद्धिका कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने	क्षमता अभिवृद्धिका कार्यक्रमहरू संचालन भै विपद् जोखिम शासनमा क्षमता विकास भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा संलग्न सरकारी तथा गैर सरकारी निकायहरू र रेडक्रस अभियानका अंगहरूको सञ्जाल स्थापना गर्ने	सरकारी तथा गैर सरकारी निकायहरूको सञ्जाल स्थापना भै विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा सबै तहमा सरोकारवालाहरूको व्यापक सहभागिता भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारका गृह मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, गैर सरकारी संस्थाहरू, अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थाहरू, रेडक्रस अभियानका अंगहरू, अनुसन्धान संस्थाहरू

<p>जलवायु तथा विपद् जोखिम प्रभाव मूल्याङ्कन विधी सम्बन्धि तालिम संचालन गर्ने</p>	<p>तालिम संचालन भै जलवायु तथा विपद् जोखिम प्रभाव मूल्याङ्कन गर्ने जनशक्तिको विकास भएको हुनेछ</p>	<p>अल्पकालिन</p>	<p>नेपाल सरकारका गृह मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार</p>	<p>नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थाहरु, रेडक्रस अभियानका अंगहरु, विश्वविद्यालय तथा अनुसन्धान केन्द्रहरु</p>
<p>राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण सञ्जाल (National DRR Platform) लाई सुदृढ बनाउने र प्रदेश तथा स्थानीय तहमा विस्तार गर्ने</p>	<p>विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापनमा सरोकारवालाहरुको व्यापक सहभागिता भएको हुनेछ</p>	<p>अल्पकालिन</p>	<p>नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार</p>	<p>नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, सरकारी निकायहरु, गैर सरकारी संस्थाहरु, अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थाहरु, रेडक्रस अभियानका अंगहरु, अनुसन्धान संस्थाहरु</p>
<p>विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनमा राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थाहरु, विश्वविद्यालय तथा अनुसन्धान केन्द्रहरु,</p>	<p>विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनमा व्यापक सहकार्य भएको हुनेछ</p>	<p>मध्यकालिन</p>	<p>नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार</p>	<p>नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थाहरु,</p>

संयुक्त राष्ट्र संघ, दातृ निकायहरू तथा अन्य सरोकारवालाहरूसँग सहकार्य गर्ने				रेडक्रस अभियानका अंगहरू, विश्वविद्यालय तथा अनुसन्धान केन्द्रहरू, संयुक्त राष्ट्र संघ, दातृ निकायहरू तथा अन्य सरोकारवालाहरू
विपद् जोखिम व्यवस्थापनमा सीमापार तथा अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग प्रवर्धन गर्ने	आसन्न विपद् बारे सीमा पारबाट जानकारी उपलब्ध भएको हुनेछ	मध्यकालिन	नेपाल सरकारको परराष्ट्र मन्त्रालय, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रीपरिषदको कार्यालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू

५.४ विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा समावेशीताको सुनिश्चितता

महिला, बालबालिका, ज्येष्ठ नागरीक, अपाङ्ग र आर्थिक तथा सामाजिक रूपले सीमान्तकृत समुदाय र व्यक्तिहरू सबैभन्दा बढी जोखिममा रहेका र विपद्बाट सबैभन्दा बढी प्रभावित हुने गरेका छन् । विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापनका विभिन्न प्रक्रियामा यी समूहहरूको पहुँच, प्रतिनिधित्व र अर्थपूर्ण सहभागिता बृद्धि गरी समावेशीताको सुनिश्चितता गर्नु पर्ने आवश्यकता छ । यसका लागि निम्न रणनीतिक क्रियाकलापहरू निर्धारण गरीएका छन् ।

रणनीतिक क्रियाकलाप	अपेक्षित परिणाम	समयावधि	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय
विपद् जोखिम व्यवस्थापनका सम्पूर्ण प्रक्रियाहरूमा लैङ्गिक संवेदनशील र समावेशी पद्धति लागु गर्ने	प्रत्येक क्षेत्रले लैङ्गिक संवेदनशील र समावेशी विपद् जोखिम व्यवस्थापन पद्धति अवलम्बन गरेको	अल्पकालिन	नेपाल सरकारका महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय, गृह मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, गैर सरकारी संस्थाहरू, रेडक्रस

	हुनेछ			अभियानका अंगहरु,
विपद्बाट बढी प्रभावित, उत्थानशीलता कमजोर भएका र संकटउन्मुखता बढी भएका विभिन्न सामाजिक समूहको विपद् शासनका काममा सहभागिता बढाउँदै उनीहरूको सशक्तिकरण र साभेदारीको प्रवर्धन गर्न विपद् जोखिम सरोकार समूहहरू गठन गरी संस्थागत विकास गर्ने	समुदाय तहमा विपद् जोखिम सरोकार समूहहरूको स्थापना भई उनीहरूको सञ्जालीकरणबाट विपद् पीडित र जोखिम संकटउन्मुखव्यक्ति, परिवार र समुदायको सहभागिता सुनिश्चित भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, राष्ट्रिय योजना आयोग, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, नेपाल रेडक्रस सोसाइटी, गैर सरकारी संस्थाहरू, सामुदायिक संस्थाहरू, राजनीतिक दल तथा भातृ संगठनहरु
प्रत्येक तह तथा क्षेत्रमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनमा लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण कार्य योजना तयार गर्ने	लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणको लागि कार्य योजना उपलब्ध भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारका महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय, राष्ट्रिय योजना आयोग	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, गैर सरकारी संस्थाहरू, रेडक्रस अभियानका अंगहरु।
विपद् जोखिम व्यवस्थापनका कार्यक्रम र नीति निर्माणमा जोखिममा रहेका नागरिक र जनताको पहुँच, प्रतिनिधित्व र प्रभावकारी सहभागिताको लागि स्थानीय स्तरमा	विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागिस्थानीय स्तरमा सामाजिक परिचालनका कार्यक्रमहरु संचालन भएको	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय,स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु,प्रदेश सरकार, नेपाल रेडक्रस सोसाइटी, गैर सरकारी संस्थाहरू, सामुदायिक संस्थाहरू, राजनीतिक दल तथा भातृ संगठनहरु

सामाजिक परिचालनका कार्यक्रमहरु संचालन गर्ने	हुनेछ			
समाजका सीमान्तकृत समूह, महिला, अपाङ्ग, बाल-बालिका तथा वृद्ध-वृद्धाहरुजस्ता अतिसंकटउन्मुख समूहहरुका लागि प्राथमिकताका आधारमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्बन्धी विशेष कार्यक्रमहरुका विकास गरी संचालन गर्ने	विशेष कार्यक्रमहरु संचालन भै महिला, बालबालिका, वृद्ध वृद्धा, अपाङ्ग र संकटउन्मुख समुदायको विपद् जोखिम न्यूनीकरण भएको हुनेछ	दीर्घकालिन	नेपाल सरकारका महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय, राष्ट्रिय योजना आयोग, राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, गैर सरकारी संस्थाहरु, रेडक्रस अभियानका अंगहरु,

अध्याय ६: प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्र ३-विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि उत्थानशीलता वृद्धि गर्न बृहत्तर जोखिम जानकारीमा आधारित निजी तथा सार्वजनिक लगानी प्रवर्धन

व्यक्ति, समुदाय र मुलुककै भौतिक, आर्थिक, सामाजिक, स्वास्थ्य र सांस्कृतिक उत्थानशीलताको अभिवृद्धिका निमित्त संरचनात्मक र गैरसंरचनात्मक उपायहरू मार्फत विपद् जोखिम नियन्त्रण र न्यूनीकरणका लागि निजी र सार्वजनिक लगानी महत्वपूर्ण रही आएको छ । यस्तो लगानीले विपद् जोखिम न्यूनीकरण र उत्थानशीलताको प्रवर्धन मात्र होइन पूर्वाधार विकास, उत्पादन वृद्धि र रोजगारीको सिर्जना पनि गर्दछ । यस्ता उपायहरू विपद्पछिको स्थितिमा शीघ्र पुनर्लाभ र पुनःस्थापनाका दृष्टिले पनि महत्वपूर्ण हुन्छन् । वन जंगल, जलश्रोत तथा जमीन जस्ता सम्पदाहरूको संरक्षण र विद्यालयहरू, स्वास्थ्य सुविधाहरू, सरकारी तथा निजी पूर्वाधारहरू जस्ता संरचनागत सम्पदाहरूको प्रवलीकरणले विपद् उत्थानशीलता बृद्धि गर्छन् । जोखिम हिस्सेदारी, गरीबी निवारण, आय आर्जन र जीविकोपार्जनका उपायहरूको प्रवर्धन जोखिम न्यूनीकरण र उत्थानशीलताको प्रवर्धनका लागि महत्वपूर्ण मानिन्छन् ।

विपद् जोखिम बीमाको प्रचलन नेपालमा प्रारम्भिक अवस्थामा रहेको छ । जोखिम र क्षतिपूर्तिका क्षेत्रमा अन्यत्र प्रयोगमा आएका प्रणालीहरू (जस्तै-लघुबीमा, आरक्षित कोष, जोखिमको समूहकरण र सामाजिक परिचालन, लघुवित्त प्रणाली, सामाजिक सुरक्षा आदि) नेपालमा स्थापित हुन नसकेकाले गरीब र सीमान्तकृत परिवार र समूहहरू बढी जोखिममा छन् । विपद् उत्थानशीलता अभिवृद्धि गर्न विभिन्न प्रकारका वित्तीय संयन्त्रहरू, जस्तै वार्षिक बजेट विनियोजन, आकस्मिक कोष तथा बीमा संयन्त्र प्रयोग गर्न पनि सकिन्छ ।

यस प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रले निम्न कुराहरू सम्बोधन गर्नेछः

(१) **उत्थानशीलता** बृद्धिमा लगानी द्वारा विद्यमान विपद् जोखिम कम गर्ने र

(२) विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा सार्वजनिक तथा निजी **लगानी प्रवर्धन** मार्फत भविष्यमा सिर्जना हुन सक्ने जोखिम नियन्त्रण गर्ने ।

यस प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्र अन्तर्गत निम्न बमोजिमका प्राथमिकता प्राप्त कार्यहरू निर्धारण गरीएका छन् ।

- क) उत्थानशीलता बृद्धिमा लगानी प्रवर्धन
- ख) विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा सार्वजनिक लगानी वृद्धि
- ग) विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा निजी लगानी प्रवर्धन

घ) जोखिम हिस्सेदारी, बीमा तथा सामाजिक सुरक्षा मार्फत विपद् उत्थानशीलता अभिवृद्धि

६.१ उत्थानशीलता बृद्धिमा लगानी प्रवर्धन

भौतिक पूर्वाधारहरू, शैक्षिक तथा स्वास्थ्य संरचनाहरू, प्राकृतिक श्रोतहरू, जीविकोपार्जनका उपाय र शीपहरू, उत्पादन कार्यमा प्रयोग हुने औजार, सम्पत्ति र लगानीहरू हरेक विपद्बाट प्रभावित हुने गरेका छन् । गरीब, निमूखा, भूमिहीन, सीमान्तकृत, ज्याला मजदुरीमा आश्रित व्यक्ति र परिवारको जीविकोपार्जनलाई प्रत्येक प्रकोपले दीर्घकालीन रूपमा क्षति पुऱ्याएर नेपालमा विपद् संकटउन्मुखतामा बृद्धि भैरहेको छ । सार्वजनिक सेवा, जीविकोपार्जनका साधनहरू तथा भौतिक पूर्वाधारहरूको निर्माण र प्रबलीकरणमा लगानी बृद्धि गरी उत्थानशीलता प्रवर्द्धन गर्न सकिन्छ । यसका लागि निम्न रणनीतिक क्रियाकलापहरू निर्धारण गरीएका छन् ।

रणनीतिक क्रियाकलाप	अपेक्षित परिणाम	समयावधि	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय
महिला, बालबालिका तथा अन्य पिछडिएका समुदायहरूको रूचि तथा आवश्यकता बमोजिम उनीहरूको जीवनस्तर बृद्धि गर्नको लागि रोजगारी, सीप विकास तथा स्वास्थ्य सेवासँग सम्बन्धित कार्यक्रम तथा तालिमहरू सञ्चालन गर्न लगानी गर्ने	संकटउन्मुख समुदायको विपद् उत्थानशीलता बृद्धि भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारकोगृह मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, गैर सरकारी संस्थाहरू, रेडक्रस अभियानका अंगहरू, विकास साभेदार
विपद् जोखिम क्षेत्रका आर्थिक रूपले कमजोर, सीमान्तकृत तथा विपन्न समूहले उत्पादन गरेको वस्तु तथा सेवाको बजारसम्म पहुँच बढाउने कार्यक्रम संचालनको लागि लगानी गर्ने	विपद् जोखिम क्षेत्रका समुदायको विपद् उत्थानशीलता बृद्धि भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारकोकृषि मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, गैर सरकारी संस्थाहरू, रेडक्रस अभियानका अंगहरू, विकास साभेदार

विपद् जोखिम क्षेत्रमा सामाजिक सुरक्षा, आधारभूत स्वास्थ्य, प्रजनन् स्वास्थ्य, बाल स्वास्थ्य, किशोर किशोरीको स्वास्थ्य र पोषण सुधारमा विशेष ध्यान दिने	विपद् जोखिम क्षेत्रका समुदायको विपद् उत्थानशीलता बृद्धि भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार गैर सरकारी संस्थाहरु, रेडक्रस अभियानका अंगहरु, विकास साभेदार
आपत्कालिन समयमा अत्यावश्यक सेवा र संरचनाको पहिचान गरी तिनको संरचनागत र संचालनात्मक निरन्तरताको लागि स्रोत जुटाइ प्रवलीकरण र विकल्पहरुको स्पष्ट योजना बनाउने	आपत्कालिन अत्यावश्यक सेवा र संरचनाहरु विपद् उत्थानशील योजनाहरु भएका हुनेछन्	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
मनसून पूर्व ढल तथा जल निकास मार्गहरु सफाई गर्ने	बाढी उत्थानशीलताका लागिढल तथा जल निकास मार्गहरु सफाई गर्ने कार्यमा बृद्धि भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय, स्थानीय सरकार, शहरी विकास मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार
सवारी साधनहरुमा सुरक्षा प्रावधानहरुलाई बढावा दिन कर छुट लगायतका वित्तीय प्रोत्साहनहरु दिने	सवारी साधनहरुमा सुरक्षा प्रावधानहरु भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारका अर्थ मन्त्रालय, भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
पैदल यात्रीहरुले सडक पार गर्ने संरचनाहरु (Overpasses, Underpasses) निर्माण गर्ने	सडक दुर्घटना उत्थानशीलताका लागि सडक पार गर्ने संरचनाहरु (Overpasses,	मध्यकालिन	नेपाल सरकारको भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार

	Underpasses) निर्माण भएको हुनेछ			
सम्भावित दुर्घटना हुने सडकहरुमा Safety-barriers, Steel guard-rails, Road-humps, Rumble strips, Reflective road-markings, Signals आदिको निर्माण गर्ने	सडक दुर्घटना उत्थानशीलताका लागि विभिन्न संरचनाहरु निर्माण भएको हुनेछ	मध्यकालिन	नेपाल सरकारको भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, विकास साभेदारहरु
देशका सम्पूर्ण विद्यालयहरुलाई सबैभन्दा मजबुत संरचनाको रूपमा निर्माण, पुनः निर्माण र प्रवलीकरण गरी सुरक्षित आपत्कालिन आवाशीय सेवा समेत प्रदान गर्न सक्ने गरी क्षमता अभिवृद्धि गर्ने	विद्यालयहरु विपद् उत्थानशीलता तर्फ अग्रसर भएका हुनेछन्	मध्यकालिन	नेपाल सरकारका शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, शहरी विकास मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक सम्पदा भवन र स्थलहरुको संरक्षण, मर्मतसम्भार र संचालनका लागि निर्देशिका (Handbook) तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने	ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक सम्पदा भवन र स्थलहरु उत्थानशीलताका लागि निर्देशिका (Handbook) तयार गरी कार्यान्वयन भएको हुनेछ	मध्यकालिन	पुरातत्व विभाग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
सम्भाव्य जोखिमयुक्त हिमतालहरुमा हिम ताल विस्फोटन जोखिम न्यूनीकरण गर्न लगानी बृद्धि गर्ने	हिम ताल विस्फोटनबाट हुने जोखिम न्यूनीकरण भै उत्थानशीलता बृद्धि भएको हुनेछ	मध्यकालिन	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार

पोखरीहरूको निर्माण गरी पानी संरक्षण र वर्षाको पानी संकलन गर्ने तथा पानी उपयोगमा कुशल प्रविधी विकास गर्ने	बाढी, खडेरी तथा आगलागी क्षति कम भएको हुनेछ	मध्यकालिन	नेपाल सरकारको भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय, ऊर्जा, जलश्रोत तथा सिंचाई मन्त्रालय, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, भूतथा जलाधार संरक्षण विभाग, प्रदेश सरकार
सुख्खा क्षेत्रका बन जङ्गलहरूमा अग्नी रेखा निर्माण गर्ने	आगलागी क्षति कम भएको हुनेछ	मध्यकालिन	नेपाल सरकारको वन तथा वातावरण मन्त्रालय, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार
प्रदेश र स्थानीय तहमा स्थानीय श्रोतमा आधारित हरित संरचनाको प्रवर्धन गर्ने	हरित संरचनाको निर्माणले विपद् तथा जलवायु परिवर्तन उत्थानशीलता विकास भएको हुनेछ	मध्यकालिन	नेपाल सरकारको संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु
ताल, सिमसार तथा पोखरीहरूको संरक्षण गर्ने कार्यमा लगानी बढाउने	ताल, सिमसार तथा पोखरीहरूको संरक्षण भै बाढी, खडेरी तथा आगलागी क्षति कम भएको हुनेछ	दीर्घकालिन	नेपाल सरकारको वन तथा वातावरण मन्त्रालय, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, भूतथा जलाधार संरक्षण विभाग, प्रदेश सरकार
संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा वातावरणीय क्षयीकरण र विपद्-जोखिम घटाउन	बैकल्पिक ऊर्जाको प्रयोगले विपद् तथा जलवायु परिवर्तन उत्थानशीलता विकास	दीर्घकालिन	बैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्धन केन्द्र, प्रदेशसरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु

बैकल्पिक ऊर्जाको प्रवर्धन गर्ने	भएको हुनेछ			
अस्पतालहरूको र समग्र स्वास्थ्य सेवाको आपत्कालीन उपचार क्षमता अभिवृद्धि गर्ने	स्वास्थ्य सेवामा विपद् उत्थानशीलताका लागि आपत्कालीन उपचार क्षमता अभिवृद्धि भएको हुनेछ	दीर्घकालिन	नेपाल सरकारको स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय,	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, ठूला र क्षेत्रीय अस्पतालहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि नमूना विद्यालयहरूको स्थापना गर्ने	शिक्षा क्षेत्रमा विपद् उत्थानशीलता बृद्धि भएको हुनेछ	दीर्घकालिन	नेपाल सरकारको शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
मुख्य, सहायक र भित्री मार्ग र राजमार्गहरूको आपत्कालिन रणनीतिक महत्व पहिचान गरी तिनको जोखिम र विपद् सहनशीलताको मुल्यांकन गरी प्रवलीकरण गर्ने । बैकल्पिक मार्गको स्पष्ट पहिचान, प्राथमिकीकरण र निर्माण गर्ने	यातायात प्रणाली विपद् उत्थानशीलता तर्फ अग्रसर भएको हुनेछ	दीर्घकालिन	नेपाल सरकारको भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
विद्यमान विमानस्थलहरूलाई संरचनात्मक र संचालनात्मक हिसाबले क्षमता अभिवृद्धि र	विमानस्थलहरू विपद् उत्थानशीलता तर्फ अग्रसर भएका हुनेछन्	दीर्घकालिन	नेपाल सरकारको संस्कृति, पर्यटन तथा नागरीक उड्डयन मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार

प्रवलीकरण गर्ने				
निर्माणाधीन नयाँ अन्तर्राष्ट्रिय वा क्षेत्रीय विमानस्थलहरू भूकम्प र बाढी प्रतिरोधी निर्माण गर्ने	विमानस्थलहरू विपद् उत्थानशील भएका हुनेछन्	दीर्घकालिन	नेपाल सरकारको संस्कृति, पर्यटन तथा नागरीक उड्डयन मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
जोखिमयुक्त पूर्वाधारहरू (विद्यालय, अस्पताल, स्वास्थ्य चौकी, खानेपानीका संरचना, सरकारी तथा सार्वजनिक भवनहरू, ऐतिहासिक सम्पदा र सांस्कृतिक धरोहरहरू, जलविद्युत गृह, विद्युतीय सवस्टेशन, हाईड्रोलिक संरचना आदि) को प्रवलीकरण गर्न लगानी बढाउने	जोखिमयुक्त पूर्वाधारहरू सुरक्षित भएका हुनेछन्	दीर्घकालिन	नेपाल सरकारको शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, शहरी विकास मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
जोखिमयुक्त निजी आवास, होटेल, सपिङ्ग मल, व्यवसायिक तथा औद्योगिक भवनहरू प्रवलीकरणको लागि कम ब्याज दरमा ऋण, कर छुट आदिद्वारा प्रोत्साहन गर्ने	निजी संरचनाहरू सुरक्षित भएका हुनेछन्	दीर्घकालिन	शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार

सरकारी कार्यालयहरू, सामुदायिक भवनहरू, विद्यालयहरू, अस्पतालहरू र आश्रयस्थलहरू बालबालिका, वृद्धवृद्धा तथा अपाङ्ग मैत्री बनाउने	बालबालिका, वृद्धवृद्धा तथा अपाङ्गहरूको विपद् उत्थानशीलता वृद्धि भएको हुनेछ	दीर्घकालिन	नेपाल सरकारको शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, शहरी विकास मन्त्रालय, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार
जीवकोपार्जनका वैकल्पिक विधिहरू, बाढी प्रतिरोधी कृषि प्रणाली, बाढी प्रतिरोधी खाद्य तथा बिउ भण्डारण आदि प्रोत्साहन गर्ने	जीवकोपार्जनका साधनहरूमा विपद् उत्थानशीलता विकास भएको हुनेछ	दीर्घकालिन	नेपाल सरकारको कृषि, भूमि व्यवस्था तथा सहकारी मन्त्रालय, नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, गैर सरकारी संस्थाहरू, रेडक्रस अभियानका अंगहरू
जलवायु स्मार्ट (Climate Smart) कृषि प्रवर्धन गर्ने	कृषिमा जलवायु जोखिम कम भएको हुनेछ	दीर्घकालिन	नेपाल सरकारको कृषि, भूमि व्यवस्था तथा सहकारी मन्त्रालय, नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, गैर सरकारी संस्थाहरू, रेडक्रस अभियानका अंगहरू
बाढी तथा पहिरो जोखिम न्यूनीकरणका लागि जैविक बाँध, वृक्षरोपण, वन संरक्षण, जलाधार संरक्षण आदि प्रोत्साहन गर्ने	वातावरण संरक्षण मार्फत बाढी तथा पहिरो जोखिम न्यूनीकरण भएको हुनेछ	दीर्घकालिन	नेपाल सरकारको कृषि, भूमि व्यवस्था तथा सहकारी मन्त्रालय, वन तथा वातावरण मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, गैर सरकारी संस्थाहरू, रेडक्रस अभियानका अंगहरू

बाढी जोखिम न्यूनीकरणका लागि संरचनागत प्रविधि अवलम्बन गर्ने (जस्तै तटबन्ध, जलाशय, चेक बाँध आदि)	संरचनागत प्रविधि मार्फत बाढी जोखिम न्यूनीकरण भएको हुनेछ	दीर्घकालिन	नेपाल सरकारको ऊर्जा, जलश्रोत तथा सिंचाई मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
पहिरो जोखिम न्यूनीकरणका लागि संरचनागत प्रविधि अवलम्बन गर्ने (जस्तै भिरालो जमिन सुदृढीकरण, आकार परिमार्जन, सतह क्षयिकरण नियन्त्रण, जलनिकास सुधार आदि)	संरचनागत प्रविधि मार्फत पहिरो जोखिम न्यूनीकरण भएको हुनेछ	दीर्घकालिन	नेपाल सरकारको ऊर्जा, जलश्रोत तथा सिंचाई मन्त्रालय, वन तथा वातावरण मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
जलवायु स्मार्ट गाउँ तथा शहरहरू विकास गर्ने	गाउँ तथा शहरहरूमा जलवायु जोखिम कम भएको हुनेछ	दीर्घकालिन	नेपाल सरकारको संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, शहरी विकास मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु
शहरी ढल निकास प्रणाली निर्माण गर्ने तथा विद्यमान ढल निकास प्रणालीको स्तरोन्नती गर्ने	शहरी बाढी जोखिम न्यूनीकरण भएको हुनेछ	दीर्घकालिन	नेपाल सरकारको शहरी विकास मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु

६.२ विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा सार्वजनिक लगानी वृद्धि

विपद् जोखिम आँकलनको आधारमा वार्षिक तथा आवधिक योजनाहरूको तर्जुमा गरी विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि सार्वजनिक निकायहरूले पर्याप्त बजेटको व्यवस्था गर्नु जरूरी छ। संघ देखि स्थानीय तहसम्म विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनका लागि कोषको व्यवस्था गर्नु पर्ने आवश्यकता छ। यसका लागि निम्न रणनीतिक क्रियाकलापहरू निर्धारण गरीएका छन्।

रणनीतिक क्रियाकलाप	अपेक्षित परिणाम	समयावधि	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय
प्रधानमन्त्री दैवी प्रकोप उद्धार कोषलाई विपद् हुनु अगावै विपद् पूर्व तयारीमा समेत उपयोग गर्न मिल्ने व्यवस्था गर्ने	विपद् पूर्व तयारी तथा प्रतिकार्य प्रभावकारी भएको हुनेछ	अल्पकालिन	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रीपरिषदको कार्यालय, राष्ट्रिय योजना आयोग, गृह मन्त्रालय, अर्थ मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
सबै क्षेत्रगत निकायहरूले कम्तिमा पाँच प्रतिशत वार्षिक बजेट विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि छुट्याउने व्यवस्था गर्ने	विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि क्षेत्रगत रूपमा लगानी सुनिश्चित भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको अर्थ मन्त्रालय, राष्ट्रिय योजना आयोग	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
सडक निर्माण लागतको कम्तिमा दश प्रतिशत रकम सडक सुरक्षाका लागि छुट्याउने व्यवस्था गर्ने	सडक दुर्घटना जोखिम न्यूनीकरणका लागि लगानी सुनिश्चित भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारका भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय, अर्थ मन्त्रालय, राष्ट्रिय योजना आयोग	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार

सडक बोर्ड कोषको रकम सडक सुरक्षाका लागि खर्च गर्न मिल्ने व्यवस्था गर्ने	सडक दुर्घटना जोखिम न्यूनीकरणका लागि लगानी सुनिश्चित भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारका भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय, सडक बोर्ड, अर्थ मन्त्रालय, राष्ट्रिय योजना आयोग	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहहरूले विपद् जोखिम न्यूनीकरणका कार्यक्रम तथा वजेट तर्जुमा गर्दा लैङ्गिक उत्तरदायी वजेट प्रणाली अनुसरण गर्ने	लैङ्गिक उत्तरदायी वजेट प्रणाली अनुसरणगरी विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा लैङ्गिक समानता भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको अर्थ मन्त्रालय, राष्ट्रिय योजना आयोग, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु
सबै क्षेत्रगत निकायहरूले लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणलाई वार्षिक कार्यक्रममा समावेश गरी पर्याप्त बजेटको व्यवस्था गर्ने	विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणको लागी बजेटको व्यवस्था भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको अर्थ मन्त्रालय, राष्ट्रिय योजना आयोग	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
विकास परियोजनाको बजेटबाट विपद् पश्चात पुनः निर्माणमा उपयोग गर्ने अनुमति दिन बजेट रकमान्तरणका लागि प्रक्रिया स्थापित गर्ने	पुनः निर्माणका लागि लगानी उपलब्ध भएको हुनेछ	मध्यकालिन	नेपाल सरकारको अर्थ मन्त्रालय, राष्ट्रिय योजना आयोग	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार

कृषि विकास रणनीतिले व्यवस्था गरे अनुसारको किसान कल्याणकारी कोषको स्थापना गर्ने	किसान कल्याणकारी कोषको स्थापना भै किसानहरूको विपद् उत्थालशीलता वृद्धि भएको हुनेछ	मध्यकालिन	नेपाल सरकारको कृषि, भूमि व्यवस्था तथा सहकारी मन्त्रालय, अर्थ मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
संघ देखि स्थानीय तह र समुदाय स्तरमा वातावरण-मैत्री विपद् जोखिम न्यूनीकरण (Eco-DRR) तथा व्यवस्थापन कोषको व्यवस्था गर्ने	वातावरण-मैत्री विपद् जोखिम न्यूनीकरणको लागि कोष उपलब्ध भएको हुनेछ	दीर्घकालिन	नेपाल सरकारको अर्थ मन्त्रालय, राष्ट्रिय योजना आयोग, गृह मन्त्रालय, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू

६.३ विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा निजी लगानी प्रवर्धन

ब्यापार तथा उद्योगहरूमा विपद् जोखिम निर्धारणको आधारमा व्यवसाय निरन्तरता योजना तयार र कार्यान्वयन गर्नु पर्ने आवश्यकता छ । निजी क्षेत्र, बैंक, सहकारी तथा सामुदायिक संस्थाहरूले विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि लगानी गर्ने सहज व्यवस्था गर्नु जरूरी छ । यसका लागि निम्न रणनीतिक क्रियाकलापहरू निर्धारण गरीएका छन् ।

रणनीतिक क्रियाकलाप	अपेक्षित परिणाम	समयावधि	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय
साना ब्यापार तथा उद्योगहरूलाई विपद्को समयमा व्यवसाय निरन्तरता योजना तयार र कार्यान्वयन गर्न प्रोत्साहन	व्यवसाय निरन्तरता योजना तयार र कार्यान्वयन भै विपद्को समयमा	अल्पकालिन	नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ, निजी क्षेत्र, उद्योग, वाणिज्य तथा	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय

गर्ने	समेत निजी व्यवसायिक क्षेत्रहरू संचालन भएका हुनेछन्		आपूर्ति मन्त्रालय	सरकार
विपद् जोखिम न्यूनीकरण गतिविधिहरूमा निजी क्षेत्रको स्रोत परिचालनलाई बढावा दिन कर छुट गरी प्रोत्साहनको व्यवस्था गर्ने	पूर्वाधार सम्बन्धी विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि निजी लगानी उपलब्ध भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको अर्थ मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि वैकल्पिक तथा सृजनशील आर्थिक साधनहरू (Innovative Financial Instruments) जस्तै पूर्वानुमानमा आधारित लगानी (Forecast Based Financing), साना लगानी, लघु ऋण, बीमा, पुनर्बीमा आदिको विकास तथा प्रवर्धन गर्ने	वैज्ञानिक तथ्याङ्कको आधारमा मानवीय कोष परिचालन भएको हुनेछ साथै विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा निजी क्षेत्रको संलग्नता अभिवृद्धि भएको हुनेछ	मध्यकालिन	नेपाल सरकारको अर्थ मन्त्रालय, नेपाल राष्ट्र बैंक, बीमा समिति, राष्ट्रिय बीमा संस्थान, निजी क्षेत्र	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
विपद् प्रभावित व्यक्ति तथा समुदायहरूलाई लघुवित्त, निर्व्याजी ऋण, ससर्त नगद स्थानान्तरण आदिको व्यवस्था स्थापित गर्ने	विपद् प्रभावित व्यक्ति तथा समुदायहरूको विपद् पुनर्लाभ बृद्धि भएको हुनेछ	मध्यकालिन	नेपाल राष्ट्र बैंक, सहकारीहरू	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
व्यवसायिक सामाजिक जिम्मेवारी (Corporate Social Responsibility)	पुनर्लाभ र पुर्ननिर्माणमा निजी लगानी	मध्यकालिन	नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ, अर्थ मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश

कार्यक्रम मार्फत विपद् पश्चातको पुनर्लाभ र पुर्ननिर्माणमा निजी लगानी बृद्धि गर्ने	बृद्धि भएको हुनेछ			सरकार, स्थानीय सरकार
विश्व सम्पदा, राष्ट्रिय र स्थानीय सम्पदामा पर्ने भवन र स्थानहरूको पुर्ननिर्माणका लागि सार्वजनिक निजी स्रोत परिचालन प्रणालीको विकास गर्ने	सम्पदा भवन र स्थानहरूको पुर्ननिर्माणका लागि सार्वजनिक निजी स्रोत उपलब्ध भएको हुनेछ	मध्यकालिन	नेपाल सरकारको अर्थ मन्त्रालय, संस्कृति, पर्यटन तथा नागरीक उड्डयन मन्त्रालय, नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
राष्ट्रिय विपद् जोखिम लगानी तथा बीमा रणनीति तयार गरी विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा संयुक्त सार्वजनिक निजी लगानी प्रवर्धन गर्ने	विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा निजी लगानी उपलब्ध भएको हुनेछ	दीर्घकालिन	नेपाल सरकारको अर्थ मन्त्रालय, राष्ट्रिय योजना आयोग, निजी क्षेत्र	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
बैंक, सहकारी तथा सामुदायिक संस्थाहरू (वन उपभोक्ता समिती, दुग्ध उत्पादन सहकारी संस्था) मार्फत विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा लगानीको लागि सहज व्यवस्था गर्ने	विपद् जोखिम तथा क्षति कम भएको हुनेछ	दीर्घकालिन	नेपाल राष्ट्र बैंक, राष्ट्रिय सहकारी विकास बोर्ड, सामुदायिक वन उपभोक्ता महासंघ, गरीबी निवारण कोष	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
महत्वपूर्ण पूर्वाधारहरू र सम्पदा भवनहरूको पुनर्निर्माणका लागि द्विपक्षीय, बहुपक्षीय अन्तर्राष्ट्रिय स्रोतहरूको परिचालन गर्ने	महत्वपूर्ण पूर्वाधारहरू र सम्पदा भवनहरूको पुनर्निर्माणका	दीर्घकालिन	नेपाल सरकारको अर्थ मन्त्रालय, परराष्ट्र मन्त्रालय, राष्ट्रिय योजना आयोग	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, विकास

	लागि अन्तर्राष्ट्रिय स्रोत लगानी उपलब्ध भएको हुनेछ			साभेदारहरु
--	---	--	--	------------

६.४ जोखिम हिस्सेदारी, बीमा तथा सामाजिक सुरक्षा मार्फत विपद् उत्थानशीलता अभिवृद्धि

कृषि तथा पशु बीमा, लघु बीमा, आकस्मिक कोष, निम्न व्याजदर ऋण योजना जस्ता जोखिम हिस्सेदारी विधीहरूको विकास गर्नु जरूरी छ । सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रमहरू यथेष्ट भए पनि विभिन्न भौगोलिक क्षेत्रहरूमा ती कार्यक्रमको पहुँच असमान छ । सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रमहरूलाई विपद् उत्थानशीलतासँग जोड्नु पर्ने आवश्यकता छ । यसका लागि निम्न रणनीतिक क्रियाकलापहरू निर्धारण गरीएका छन् ।

रणनीतिक क्रियाकलाप	अपेक्षित परिणाम	समयावधि	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय
विपद् संकटउन्मुख समूह र विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनमा संलग्न ब्यक्ति तथा समुदायको जीवन वीमाको व्यवस्था गर्ने	विपद् संकटउन्मुख समूह र विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनमा संलग्न ब्यक्ति तथा समुदायको विपद् उत्थानशीलता वृद्धि भएको हुनेछ	अल्पकालिन	बीमा समिति, राष्ट्रिय बीमा संस्थान, नेपाल इन्स्युरेन्स संघ	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
कृषि तथा पशु बीमामा जोखिम हिस्सेदारीको विद्यमान अभ्यासको समीक्षा गर्ने	नेपालको कृषि र पशुपालन क्षेत्रको लागि उपयुक्त बीमा व्यवस्थाको पहिचानभएको	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको कृषि, भूमि व्यवस्था तथा सहकारी मन्त्रालय, अर्थ	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, विकास

	हुनेछ		मन्त्रालय	साभेदारहरू
कृषिमा बढ्दो विपद् (बाढी, खडेरी, शीतलहर) जोखिम र खाद्य असुरक्षाको चुनौतिलाई सम्बोधन गर्न कृषि बीमा, कृषक लाभ कार्यक्रम र खाद्य तथा बिउ भण्डारहरूको स्थापना गर्ने	कृषि क्षेत्रको विपद् उत्थानशीलता बृद्धि भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको कृषि, भूमि व्यवस्था तथा सहकारी मन्त्रालय, अर्थ मन्त्रालय, बीमा समिति	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
जीवन बीमा, सवारी साधन बीमामा तेस्रो पार्टि कवरेज आदि बीमा प्रणाली लागू गर्ने	सडक दुर्घटनाका लागि विविध खाले विपद् जोखिम बीमा उपलब्ध हुनेछ	अल्पकालिन	बीमा समिति, राष्ट्रिय बीमा संस्थान, अर्थ मन्त्रालय, नेपाल इन्स्युरेन्स संघ	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
समुदायमा आधारित, योगदानमा आधारित लघु बीमा, पशु बीमा, खेती बीमा, कृषक आरक्षित कोष, जोखिमको समूहकरणको योजनाहरू विकास गर्ने र लागू गर्ने	समुदायमा आधारित विभिन्न स्वरूपमा विपद् जोखिम बीमा योजना उपलब्ध भएको हुनेछ	मध्यकालिन	नेपाल सरकारका अर्थ मन्त्रालय, कृषि, भूमि व्यवस्था तथा सहकारी मन्त्रालय, बीमा समिति	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
विपद् जोखिम बीमा, जोखिम हिस्सेदारी (जस्तै लघु बीमा, आकस्मिक कोष, निम्न व्याजदर ऋण योजना) लगायतका कार्यक्रममा निजी क्षेत्रको सहभागिता र लगानीलाई आकर्षित गर्न	जोखिम हिस्सेदारीमा सार्वजनिक निजी साभेदारीको लागि नीतिगत व्यवस्था भै कार्यान्वयन भएको हुनेछ	मध्यकालिन	नेपाल सरकारको राष्ट्रिय योजना आयोग, अर्थ मन्त्रालय, बीमा समिति, गृह मन्त्रालय, शहरी विकास	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार

सार्वजनिक निजी साभेदारीलाई प्रवर्धन गर्ने			मन्त्रालय, कृषि, भूमि व्यवस्था तथा सहकारी मन्त्रालय	
जीविकोपार्जनका आधार, सीप, औजार र लगानीलाई विपद्को अवस्थाबाट जोगाउन योगदानमा आधारित बीमा प्रणालीलाई विस्तार गर्ने	जीविकोपार्जनका उपायहरूको बीमा मार्फत विपद् उत्थानशीलता बृद्धि भएको हुनेछ	मध्यकालिन	बीमा समिति, राष्ट्रिय बीमा संस्थान, अर्थ मन्त्रालय, नेपाल इन्स्युरेन्स संघ	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
गरीब, भूमिहीन र सीमान्तकृत घर परिवारको एकीकृत अभिलेख प्रणालीको विकास गरी गरीबीको रेखा मुनीका घर परिवारलाई विपद् प्रभावित भएको खण्डमा स्वतः बीमा लाभग्राही हुने व्यवस्था गर्ने	गरीबीको रेखामुनीका घर परिवारहरूको बीमा मार्फत विपद् उत्थानशीलता बृद्धि भएको हुनेछ	मध्यकालिन	राष्ट्रिय बीमा संस्थान, बीमा कम्पनीहरू, अर्थ मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
लक्षित वर्ग, लक्षित समुदाय र लक्षित भौगोलिक क्षेत्रको समाजिक सुरक्षाका विभिन्न कार्यक्रमहरूमा पहुँच र लाभग्रहणको स्थितिको समिक्षा गरी यस्तो कार्यक्रमलाई विपद् उत्थानशीलतासँग जोड्ने	समाजिक सुरक्षा कार्यक्रम मार्फत विपद् उत्थानशीलता बृद्धि भएको हुनेछ	मध्यकालिन	नेपाल सरकारको महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय, राष्ट्रिय दलित आयोग, महिला आयोग, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार

<p>सार्वजनिक भवनहरू, विद्यालय, अस्पताल, स्वास्थ्य चौकी तथा महत्वपूर्ण पूर्वाधारहरू (हाइड्रोलिक संरचना, सम्पदा भवन, पुल, खानेपानी तथा ढल निकास प्रणाली, जलविद्युत संरचना, नहर, ट्रान्समिशन लाइन, सबस्टेशन, विमानस्थल) को विपद् जोखिम बीमा गर्ने र सो सम्बन्धी विद्यमान विमा नीतिको समिक्षा गर्ने</p>	<p>विपद् जोखिम बीमा प्रभावकारी भएको हुनेछ</p>	<p>दीर्घकालिन</p>	<p>राष्ट्रिय बीमा संस्थान, बीमा कम्पनीहरू, शहरी विकास मन्त्रालय</p>	<p>नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार</p>
---	---	-------------------	---	--

अध्याय ७: प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्र ४-प्रभावकारी प्रतिकार्य र पुनर्लाभ, पुनर्स्थापना तथा पुनर्निर्माणमा “अभ्र राम्रो र बलियो निर्माण” का लागि विपद् पूर्वतयारीको सुदृढीकरण

यस प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रले विपद् पूर्वतयारी, प्रतिकार्य, पुनर्लाभ, पुनर्स्थापना र पुनः निर्माणलाई समेट्दछ । पूर्वतयारी अन्तर्गत मूलरूपमा विपद् जोखिमको पूर्वानुमान, पूर्वसूचना प्रणाली, आकस्मिक तयारी योजना, आकस्मिक सामग्रीको जोहो र भण्डारण, सुरक्षित निष्काशन र कृत्रिम पूर्व अभ्यास पर्दछन् । प्रतिकार्यले विपद्को स्थितिमा वा त्यसपछि लगत्तै आपत्कालिन सेवा र सहयोगको कामलाई समेट्दछ । मानवीय जीवनको रक्षा र थप भौतिक क्षति हुनबाट रोक्नु यसचरणको प्राथमिकतायुक्त कार्य हो । खोज, उद्धार, राहत, आपत्कालिन स्वास्थ्य सेवा, अस्थायी आश्रय, सुरक्षित पानी र सफाई तथा खानाको व्यवस्था यस समयका अन्य प्राथमिकतायुक्त कार्यहरू हुन् । आपत्कालिन चरण सकिए पछि विपद् प्रभावित सेवा र सुविधाहरूमा सुधार र सामान्यीकरण, आय आर्जन र जीविकोपार्जन जस्ता पुनर्लाभका कार्यहरू गर्नु पर्दछ । जनचेतनाको व्यापक अभिवृद्धि, सवल योजना, संस्थागत सुदृढीकरण र समन्वयद्वारा पुनःस्थापना र पुनः निर्माणका काम मार्फत “अभ्र राम्रो र बलियो निर्माण” अभियान पनि यही चरणमा शुरू हुन्छ ।

बहु-प्रकोप पूर्वसूचना प्रणालीहरू विपद् पूर्वतयारी प्रवर्धनमा अत्यन्त प्रभावकारी देखिएका छन् । पूर्वसूचना प्रणाली कार्यान्वयनका लागि सम्भावित विपद् घटनाहरूबाट पर्न सक्ने प्रभावको बारेमा पर्याप्त समय अगावै पूर्वसूचना उपलब्ध हुने संस्थागत व्यवस्था गर्नु आवश्यक छ । हालैका बाढीका घटनाहरूबाट बाढीग्रस्त नदी बेसिनहरूमा जनधनको क्षति कम गर्न बाढी पूर्वसूचना प्रणालीले पुऱ्याएका फाईदाहरूले यसको प्रभावकारितालाई पुष्टि गरेको छ । बाढी पूर्व सूचना प्रणालीमा वर्तमान अनुभवलाई अन्य प्रमुख तथा साना नदी बेसिनहरूमा विस्तार गर्नु आवश्यक छ । यसका लागि बहु-प्रकोप पूर्वानुमान तथा पूर्वसूचना प्रणालीमा लगानी, यसको विकास, सञ्चालन र सुदृढीकरण गर्नु आवश्यक हुन्छ ।

संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा सामाजिक तथा सांस्कृतिक आवश्यकताहरू, विशेष रूपमा महिला, वृद्धवृद्धा र बालबालिकाहरू सहित उपभोक्ताहरूको आवश्यकता अनुरूप जोखिम आँकलनबाट प्राप्त जानकारीको उपयोग गर्दै सहभागितामुलक प्रक्रिया मार्फत बहु-प्रकोप पूर्वसूचना प्रणाली विकास गर्नु आवश्यक छ । यसका लागि वेब पोर्टल र मोबाइल एप पनि विकास गर्न सकिन्छ ।

विपद् पूर्वतयारी बढाउन तथा पुनर्लाभ, पुनःस्थापना र पुनर्निर्माणमा “अभ्र राम्रो र बलियो निर्माण” का लागि यस प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्र अन्तर्गत निम्न बमोजिमका प्राथमिकता प्राप्त कार्यहरू निर्धारण गरीएका छन् ।

- क) प्रभावकारी विपद् प्रतिकार्यका लागि विपद् पूर्वतयारीको सुदृढीकरण
- ख) विपद् पूर्वतयारीको लागि बहु-प्रकोप पूर्व सूचना प्रणालीको विकास
- ग) समुदायमा आधारित विपद् जोखिम न्यूनीकरण प्रवर्धन
- घ) विपद् पूर्वतयारीको लागि संचार तथा प्रसारण प्रणाली सुदृढीकरण
- ङ) खोज तथा उद्धारको क्षमता अभिवृद्धि
- च) पुनर्लाभ, पुनःस्थापना र पुनर्निर्माणमा “अभ्र राम्रो र बलियो निर्माण” अवधारणा प्रवर्धन

७.१ प्रभावकारी प्रतिकार्यका लागि विपद् पूर्वतयारीको सुदृढीकरण

विपद् पूर्वतयारीका लागिस्थानीय तहको संस्थागत, नीतिगत र कार्यक्रमिक क्षमता अभिवृद्धि गर्नु पर्ने आवश्यकता छ । विद्यमान आपत्कालिन कार्य संचालन केन्द्रहरूलाई सुदृढ गर्ने र प्रदेश देखि स्थानीय तहसम्म आपत्कालिन कार्यसंचालन केन्द्रहरू विस्तार गरी संचालन गर्नु जरूरी छ । संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहमा भण्डारण गृहहरू स्थापना गरी पर्याप्त मात्रामा खाद्यान्न, पानी, औषधी तथा अन्य राहत सामग्रीहरू र उद्धार उपकरणहरूको भण्डारण गर्नु पर्ने आवश्यकता छ । यसका लागि निम्न रणनीतिक क्रियाकलापहरू निर्धारण गरीएका छन् ।

रणनीतिक क्रियाकलाप	अपेक्षित परिणाम	समयावधि	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय
स्थानीय तहको संस्थागत, नीतिगत र कार्यक्रमिक क्षमता अभिवृद्धि गरी तिनको कार्य क्षेत्रमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनले प्राथमिकता पाउने कुराको प्रत्याभूति गर्ने	स्थानीय तहमा संस्थागत, नीतिगत र कार्यक्रमिक क्षमता अभिवृद्धि भै प्रभावकारी विपद् व्यवस्थापन भएको हुनेछ	अल्पकालिन	स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार
एकीकृत राष्ट्रिय विपद् प्रतिकार्य प्रणाली विकास गरी लागू गर्ने	विपद् प्रतिकार्यमा राष्ट्रियव्यापी रूपमा एकरूपता कायम भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार,

				स्थानीय सरकार
प्रदेश र स्थानीय तहमा आपत्कालिन कार्य संचालन केन्द्रहरू स्थापना गर्ने	आपत्कालिन कार्य संचालन केन्द्रहरू स्थापना भै प्रदेश रस्थानीय तहमा प्रभावकारी आपत्कालिन प्रतिकार्य भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू
प्रत्येक सार्वजनिक, सरकारी र व्यावसायिक भवनमा निकासी मार्ग (Evacuation Route) र भेला हुने स्थान (Area of Assembly) छुट्याई रेखाङ्कन र सिमाङ्कन गर्ने	सार्वजनिक भवन तथा स्थलहरू विपद् प्रतिकार्यका लागि पूर्वतयार भएका हुनेछन्	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, शहरी विकास मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, निजी क्षेत्र
पूर्वानुमानमा आधारित आपत्कालिन पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्यका लागि राष्ट्रिय विपद् प्रतिकार्य कार्यसंरचना र जिल्ला विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजनालाई अद्यावधिक गर्ने	पूर्वानुमानमा आधारित आपत्कालिन पूर्वतयारीको लागि कार्य संचालन विधी अद्यावधिक भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, जल तथा मौसम विज्ञान विभाग	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
अध्यागमन आपत्कालीन कार्ययोजना (Immigration Emergency Action Plan) तयार गर्ने	आपत्कालिन प्रतिकार्यका लागि अध्यागमन स्थलहरू तयारी अवस्थामा	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, नागरीक उड्डयन प्राधिकरण	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार,

	भएका हुनेछन्			स्थानीय सरकार
विमानस्थलहरूमा विपद् पूर्वतयारी सुदृढ गर्ने र विपद्को लागि विमानस्थलहरूको तयारी (Get Airports Ready for Disaster) कृत्रिम अभ्यास नियमित रूपमा गर्ने	आपत्कालिन प्रतिकार्यका लागि विमानस्थलहरू तयारी अवस्थामा भएका हुनेछन्	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, संस्कृति, पर्यटन तथा नागरीक उड्डयन मन्त्रालय, नागरीक उड्डयन प्राधिकरण	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
स्थानीय तहहरूमा पर्याप्त मात्रामा मानव तथा पशुपन्छी आश्रयस्थलहरू स्थापना गर्ने	स्थानीय स्तरमा विपद्को समयमा आश्रयको निम्ति सुरक्षित स्थानहरू उपलब्ध भएका हुनेछन्	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू
प्रदेशहरूमा आपत्कालिन संचार प्रणालीका साथै रसद सुविधाहरू स्थापना गर्ने	प्रदेश स्तरमा सुविधाहरू स्थापना भै प्रभावकारी प्रतिकार्य भएको हुनेछ	मध्यकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, प्रदेश सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, नेपाली सेना, नेपाल प्रहरी, शसस्त्र प्रहरी बल, नेपाल रेडक्रस सोसाईटी, गैर सरकारी संस्थाहरू, संयुक्त राष्ट्र संघीय संस्थाहरू, मानवीय सहयोग

				संस्थाहरू
जल, थल, हवाई लगायतका यातायात सेवा तथा बन्दोवस्ती व्यवस्थापन संयन्त्रको भरपर्दो व्यवस्था गर्ने र दुर्गम क्षेत्रहरूसँगको पहुँच बढाउने	प्रभावकारी बन्दोवस्ती व्यवस्थापन भै सेवाहरू प्राप्त भएको हुनेछ	मध्यकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, नेपाली सेना, नेपाल प्रहरी, शसस्त्र प्रहरी वल, नेपाल रेडक्रस सोसाईटी, गैर सरकारी संस्थाहरू, संयुक्त राष्ट्र संघीय संस्थाहरू, मानवीय सहयोग संस्थाहरू
सुरक्षित पदयात्रा प्रणालीको अवधारणा अनुरूप देशका विभिन्न पर्टकीय गन्तव्यहरूमा विपद् जोखिम कम गर्न आवश्यक संचार सुविधा, आवासको व्यवस्था लगायतका पूर्वाधार र संरचनाको विकास गर्ने	पर्टकीय गन्तव्यहरूमासंचार सुविधा, आवासको व्यवस्था भै विपद् जोखिम कम भएको हुनेछ	मध्यकालिन	नेपाल सरकारको संस्कृति, पर्यटन तथा नागरीक उड्डयन मन्त्रालय, पर्यटन विभाग, नेपाल पर्यटन विकास बोड, पर्यटन व्यवसायी महासंघ, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार

उच्च स्थान हिमाली क्षेत्रमा हुने पर्वतारोहण र ट्रेकिङ समेतको लागि विपद् व्यवस्थापन र उच्च शिखर शिक्षालय तथा उद्धार केन्द्रको स्थापना गर्ने	उच्च स्थानको पर्वतारोहण र ट्रेकिङमा विपद् जोखिम कम भएको हुनेछ	मध्यकालिन	नेपाल सरकारको संस्कृति, पर्यटन तथा नागरीक उड्डयन मन्त्रालय, गृह मन्त्रालय, रक्षा मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
प्रमुख शहरहरूमा घाईते हेरविचार केन्द्रहरू (Trauma Care Centres) स्थापना गर्ने	घाईते उपचारका लागि पर्याप्त सुविधा उपलब्ध भएको हुनेछ	मध्यकालिन	नेपाल सरकारको स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, नेपाल रेडक्रस सोसाईटी
संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहमा खाद्यान्न, पानी, औषधी तथा अन्य राहत सामग्रीहरू र उद्धार उपकरणहरूको गोदाम घर वा भण्डारण गृह स्थापना गर्ने	विपद् संवेदनशील महत्वपूर्ण स्थानहरूमा राहत तथा उद्धार सामग्रीहरूको भण्डारण गृह उपलब्ध भएको हुनेछ	दीर्घकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, नेपाली सेना, नेपाल प्रहरी, शसस्त्र प्रहरी बल, नेपाल रेडक्रस सोसाईटी, गैर सरकारी संस्थाहरू, संयुक्त राष्ट्र संघीय संस्थाहरू, मानवीय सहयोग संस्थाहरू
संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहका भण्डारण गृहहरूमा आपत्कालिन उद्धार	विपद् संवेदनशील महत्वपूर्ण स्थानहरूमा राहत	दीर्घकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, संघीय मामिला	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू,

सामग्रीहरू तथा उपकरणहरू (डुङ्गा, लाइफ ज्याकेट, दमकल, एम्बुलेन्स, स्ट्रेचर आदि) सहित खाद्य, पेय तथा अखाद्य सामग्रीहरू, बीउविजन, पशुपन्छीका दानाहरू पर्याप्त मात्रामा भण्डारण गर्ने	तथा उद्धार सामग्रीहरू उपलब्ध भएका हुनेछन्		तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाली सेना, नेपाल प्रहरी, शसस्त्र प्रहरी वल, नेपाल रेडक्रस सोसाईटी, गैर सरकारी संस्थाहरू, संयुक्त राष्ट्र संघीय संस्थाहरू, मानवीय सहयोग संस्थाहरू
स्थानीय तहका भण्डारण गृहहरूमा महिला, सुत्केरी, बालबालिका, वृद्धवृद्धा, अपाङ्ग तथा विरामीहरूका लागि आवश्यक पर्ने विशेष खाद्यान्न, औषधि, सरसफाईका सामान तथा सहायक उपकरणहरू पर्याप्त मात्रामा भण्डारण गर्ने	आपत्कालिन समयमा संकटउन्मुख समूहको विशेष आवश्यकता सम्बोधन भएको हुनेछ	दीर्घकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, नेपाली सेना, नेपाल प्रहरी, शसस्त्र प्रहरी वल, नेपाल रेडक्रस सोसाईटी, गैर सरकारी संस्थाहरू, संयुक्त राष्ट्र संघीय संस्थाहरू, मानवीय सहयोग संस्थाहरू

७.२ विपद् पूर्वतयारीको लागि बहु-प्रकोप पूर्व सूचना प्रणालीको विकास

विद्यमान पूर्वानुमान तथा पूर्वसूचना प्रणालीको सुदृढीकरण प्रमुख प्रकोपहरूका लागि पूर्वसूचना प्रणाली स्थापना गर्नु आवश्यक छ । प्रमुख प्रकोपहरूको पूर्वानुमानका लागि सम्बन्धित संगठन र संस्थाहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु जरूरी छ । पूर्वसूचना सन्देश प्राप्त भइ सके पछि चाल्नु पर्ने कदमहरू बारे चेतनामूलक तथा प्रशिक्षण कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । पूर्वसूचना प्रणाली सञ्चालनका लागि कार्य सञ्चालन विधी तयार गरी विभिन्न निकायहरूको भूमिका तथा जिम्मेवारीको बारेमा स्पष्ट पार्नु पर्ने आवश्यकता छ । यसका लागि निम्न रणनीतिक क्रियाकलापहरू निर्धारण गरीएका छन् ।

रणनीतिक क्रियाकलाप	अपेक्षित परिणाम	समयावधि	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय
हाल सञ्चालनमा रहेका बाढी तथा हिमताल विस्फोटन बाढी पूर्वसूचना प्रणालीहरूलाई अद्यावधिक र स्तरोन्नति गर्ने	विद्यमान पूर्वसूचना प्रणालीहरू सुधार भएका हुनेछन्	निरन्तर	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
प्रमुख प्रकोपहरूको तथ्याङ्क विश्लेषण र पूर्वानुमान गरी पूर्वसूचनामूलक सन्देशहरूको उत्पादन तथा प्रसारण गर्ने	पूर्वसूचनामूलक सन्देशहरू उत्पादन तथा प्रसारण भएका हुनेछन्	निरन्तर	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय/ राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनिकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन विभाग, भू तथा जलाधार संरक्षण विभाग, वन विभाग, स्वास्थ्य सेवा विभाग/ स्वास्थ्य आपत्कालिन	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार

			कार्यसंचालन केन्द्र, खानी तथा भूगर्भ विभाग	
हरेक सडक सञ्जालका दुर्घटनाग्रस्त खण्डमा पूर्व सूचना प्रणालीको लागि आवश्यक चिन्हहरू तथा उपकरणहरू राख्ने	दुर्घटनाग्रस्त सडकहरूमा पूर्व सूचनाको लागि आवश्यक चिन्हहरू तथा उपकरणहरू भएको हुनेछ	निरन्तर	नेपाल सरकारको भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
पूर्वसूचना सन्देश प्राप्त भइ सके पछि विभिन्न प्रकारका प्रकोपहरूका सम्बन्धमा चाल्नु पर्ने कदमहरू बारे चेतनामूलक तथा प्रशिक्षण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	पूर्वसूचना सन्देश प्राप्त भइ सके पछि उपयुक्त कार्यहरू गरीने सुनिश्चित भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय/ राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, वन विभाग, जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन विभाग, भू तथा जलाधार संरक्षण विभाग, खानी तथा भूगर्भ विज्ञान विभाग, स्वास्थ्य सेवा विभाग, गैर सरकारी संस्थाहरू, रेडक्रस अभियानका अंगहरू,
पूर्वसूचना प्रणाली सञ्चालन र विभिन्न प्रकोप व्यवस्थापनमा संलग्न संस्थाहरूबीच	पूर्वसूचना प्रणाली सञ्चालनको लागि कार्यविधि उपलब्ध	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय/ राष्ट्रिय विपद् जोखिम	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, जल तथा मौसम विज्ञान

<p>पूर्वसूचना सम्प्रेषण सम्बन्धी प्रक्रियालाई मार्गदर्शन गर्न कार्य सञ्चालन विधी (Standard Operating Procedure) तयार गर्ने</p>	<p>भएको हुनेछ</p>		<p>न्यूनिकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार</p>	<p>विभाग, वन विभाग, जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन विभाग, भू तथा जलाधार संरक्षण विभाग, स्वास्थ्य सेवा विभाग, गैर सरकारी संस्थाहरू</p>
<p>पूर्वसूचना प्रणालीमा महिला, बालबालिका, वृद्धवृद्धा, अपाङ्ग, आदिवासी र संकटउन्मुख समुदायको पहुँच, प्रतिनिधित्व र प्रभावकारी सहभागिता सुनिश्चित गर्ने</p>	<p>पूर्वसूचना प्रणाली समावेशी भएको हुनेछ</p>	<p>अल्पकालिन</p>	<p>नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय/ राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनिकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार</p>	<p>नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, वन विभाग, जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन विभाग, भू तथा जलाधार संरक्षण विभाग, स्वास्थ्य सेवा विभाग, गैर सरकारी संस्थाहरू, रेडक्रस अभियानका अंगहरू, राजनीतिक दल तथा भातृ संगठनहरू</p>

<p>ज्येष्ठ नागरीक र आदिवासीहरूको वर्षौं देखिको ज्ञान, सीप, अनुभव र परम्परागत अभ्यासलाई पूर्वसूचना प्रणालीमा सदुपयोग गर्ने</p>	<p>पूर्वसूचना प्रणालीमा मौलिक ज्ञान र अनुभव समेटिएको हुनेछ</p>	<p>अल्पकालिन</p>	<p>नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय/ राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनिकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार</p>	<p>नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, वन विभाग, जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन विभाग, भू तथा जलाधार संरक्षण विभाग, स्वास्थ्य सेवा विभाग, गैर सरकारी संस्थाहरू, रेडक्रस अभियानका अंगहरू, राजनीतिक दल तथा भातृ संगठनहरू</p>
<p>पूर्वसूचना प्रणालीलाई विपद् जोखिम व्यवस्थापन सम्बन्धि तालीम तथा शैक्षिक कार्यक्रमको पाठ्यक्रममा समावेश गर्ने</p>	<p>पूर्वसूचना प्रणालीका बारेमा अध्ययन अध्यापन भएको हुनेछ</p>	<p>अल्पकालिन</p>	<p>विश्वविद्यालयहरू, शैक्षिक संस्थाहरू, तालीम केन्द्रहरू</p>	<p>नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, गैर सरकारी संस्थाहरू, रेडक्रस अभियानका अंगहरू</p>
<p>संघ, प्रदेश एवम् स्थानीय स्तरमा सबै सार्वजनिक भवनहरू, विद्यालयहरू, अस्पतालहरू तथा महत्वपूर्ण पूर्वाधारहरूमा धुँवा डिटेक्टर र आगलागी</p>	<p>आगलागीको पूर्वसूचनाले क्षति कम भएको हुनेछ</p>	<p>मध्यकालिन</p>	<p>शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, स्वास्थ्य</p>	<p>नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू</p>

अलार्मको विकास र जडान गर्ने			तथा जनसंख्या मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	
प्रमुख प्रकोपहरूका लागि गणितीय पूर्वानुमान मोडेलहरूको विकास तथा सञ्चालन गर्ने	पूर्वानुमानले पूर्वसूचनाको लागि अग्रिम समय बढाउँनेछ	मध्यकालिन	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन विभाग, भू तथा जलाधार संरक्षण विभाग, वन विभाग, स्वास्थ्य सेवा विभाग	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
संकटउन्मुख लक्षित समुदायहरू (महिला, बालबालिका, वृद्धवृद्धा, अपाङ्ग, आदिवासी, दलित, विपन्न) को लागि पूर्वसूचना प्रणाली बारे जानकारीमूलक सामाग्रीहरूको (पुस्तिका, पर्चा, सूचनापत्र, विद्युतीय सन्देश इत्यादि) तयारी गर्ने	लक्षित समुदायहरू पूर्वसूचना प्रणाली बारे जानकारी भएका हुनेछन्	मध्यकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय/ राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनिकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, वन विभाग, जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन विभाग, भू तथा जलाधार संरक्षण विभाग, खानी तथा भूगर्भ विभाग, स्वास्थ्य सेवा विभाग, शैक्षिक संस्थाहरू, गैर सरकारी संस्थाहरू, रेडक्रस अभियानका अंगहरु

<p>कार्यशाला, गोष्ठी र आम सञ्चार माध्यमहरूद्वारा पूर्वसूचना प्रणालीबारे सचेतना कार्यक्रमहरूको सञ्चालन गर्ने</p>	<p>पूर्वसूचना प्रणालीबारे सचेतना वृद्धि भएको हुनेछ</p>	<p>मध्यकालिन</p>	<p>नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय / राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनिकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार</p>	<p>नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, वन विभाग, जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन विभाग, भू तथा जलाधार संरक्षण विभाग, खानी तथा भूगर्भ विज्ञान विभाग, स्वास्थ्य सेवा विभाग, गैर सरकारी संस्थाहरू, रेडक्रस अभियानका अंगहरु</p>
<p>पूर्वसूचना प्रचारप्रसार तथा प्रतिकार्यको प्रभावकारिता सम्बन्धमा नियमित परीक्षण तथा अभ्यासहरू सञ्चालन गर्ने</p>	<p>पूर्वसूचना प्रचार प्रसार तथा प्रतिकार्यको प्रभावकारिता परीक्षण भएको हुनेछ</p>	<p>मध्यकालिन</p>	<p>नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय / राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनिकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार</p>	<p>नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, वन विभाग, जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन विभाग, भू तथा जलाधार संरक्षण विभाग, खानी तथा भूगर्भ विभाग, स्वास्थ्य सेवा विभाग, गैर सरकारी संस्थाहरू, रेडक्रस अभियानका</p>

				अंगहरु
विद्यमान बाढी तथा हिमताल विस्फोटन बाढी पूर्वसूचना प्रणालीलाई अन्य नदी वेसिनहरूमा विस्तार गर्ने र पहिरो, खडेरी, चट्याङ, हावाहुरी, तातो हावाको लहर, शीत लहर, आगलागी, महामारी जस्ता प्रमुख प्रकोपहरूका लागि सञ्चालनात्मक पूर्वसूचना प्रणाली स्थापना गर्ने	प्रमुख प्रकोपहरूका लागि पूर्व सूचनामा आधारित पूर्व कार्यले विपद् क्षति कम भएको हुनेछ	दीर्घकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय / राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनिकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, वन विभाग, जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन विभाग, खानी तथा भूगर्भ विभाग, स्वास्थ्य सेवा विभाग / स्वास्थ्य आपत्कालिन कार्यसंचालन केन्द्र, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, गैर सरकारी संस्थाहरू, रेडक्रस अभियानका अंगहरु
मौसम र बाढी पूर्वानुमानका लागि क्षमता अभिवृद्धि गर्ने	बाढी तथा मौसम पूर्वानुमानको अग्रिम समय र विश्वसनियता वृद्धि भएको हुनेछ	दीर्घकालिन	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, विश्व विद्यालयहरु, अनुसन्धान केन्द्रहरु, गैर सरकारी

				संस्थाहरू, रेडक्रस अभियानका अंगहरू, विकास साभेदारहरू
प्राकृतिक प्रकोपबारे बुझ्न र पूर्वानुमान गर्न भौतिक तथा गणितीय मोडेल (Physical and Mathematical Model) को प्रयोग सम्बन्धी अनुसन्धान कार्य गर्ने	प्रकोप पूर्वानुमान क्षमता बृद्धि भएको हुनेछ	दीर्घकालिन	विश्वविद्यालयहरू, अनुसन्धान केन्द्रहरू	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, गैर सरकारी संस्थाहरू, रेडक्रस अभियानका अंगहरू, विकास साभेदारहरू

७.३ समुदायमा आधारित विपद् जोखिम न्यूनीकरण प्रवर्धन

प्रभावकारी विपद् पूर्वतयारी र प्रतिकार्यका लागि विपद् जोखिम, प्रकोप र संकाटउन्मुखताको बारेमा समुदायमा काम गर्ने, सचेतना बढाउने, जनतालाई हरदम सुसूचित राख्ने र परिचालन गर्न सक्ने समुदायमा आधारित संस्थागत संरचनाहरूको स्थापना, विस्तार र त्यसको सञ्चालन गर्नु आवश्यक छ। यसका लागि निम्न रणनीतिक क्रियाकलापहरू निर्धारण गरीएका छन्।

रणनीतिक क्रियाकलाप	अपेक्षित परिणाम	समयावधि	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय
विद्यमान समुदायमा आधारित विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्रणालीको सुदृढीकरण गर्ने	विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा समुदायहरू सशक्तिकरण भएका हुनेछन्	अल्पकालिन	प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन तथा सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, गैर सरकारी संस्थाहरू, रेडक्रस अभियानका

				अंगहरु
विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनका लागि समुदायमा आधारित संस्थाहरूको स्थापना, विस्तार र त्यसको सञ्चालन गर्ने	समुदायमा आधारित संस्थाहरूको स्थापना, विस्तार र त्यसको सञ्चालन भै स्थानीय स्तरमा प्रभावकारी विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन भएको हुनेछ	अल्पकालिन	प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, नेपाली सेना, सशस्त्र प्रहरी बल, नेपाल प्रहरी, नेपाल रेडक्रस सोसाइटी, गैर सरकारी संस्थाहरू
स्थानीय विपद् प्रतिकार्य र खोज तथा उद्धार टोलीको गठन गर्ने	स्थानीय खोज तथा उद्धार कार्य प्रभावकारी भएको हुनेछ	अल्पकालिन	प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, नेपाली सेना, सशस्त्र प्रहरी बल, नेपाल प्रहरी, नेपाल रेडक्रस सोसाइटी, गैर सरकारी संस्थाहरू
विपद् जोखिम व्यवस्थापन र न्यूनीकरणका काममा स्थानीय सरोकार, चासो र सहभागिताको प्रत्याभूतिका लागि समुदायमा आधारित समूहहरू (टोल विकास संस्था, वडा नागरिक मञ्चहरु, नगरिक सचेतना केन्द्रहरु, आमा समूह, युवा क्लब, बाल क्लब), स्थानीय गैरसरकारी संस्थाहरू र नागरिक समूहहरू (ज्येष्ठ नागरिक	स्थानीय निकाय र स्थानीय सामुदायिक तथा गैरसरकारी संस्था बीचको साभेदारीमा विपद् जोखिम व्यवस्थापन र न्यूनीकरणका काममा स्थानीय सरोकार र चासो सम्बोधन भएको	मध्यकालिन	प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, गैरसरकारी संस्थाहरू, रेडक्रस अभियानका अंगहरु

मञ्च) संग साभेदारीको विकास गर्न स्थानीय निकाय र गैरसरकारी संस्था बीच सहकार्यको लागि निर्देशिका बनाई लागू गर्ने	हुनेछ			
स्थानीय स्तरमा हरेक प्रकोपका लागि समुदायमा आधारित पूर्वसूचना प्रणालीको विकास गर्ने	समुदायमा आधारित पूर्वसूचना प्रणालीले पूर्वतयारी सुदृढ भै विपद् क्षति कम भएको हुनेछ	मध्यकालिन	स्थानीय सरकार, प्रदेश सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, नेपाली सेना, सशस्त्र प्रहरी वल, नेपाल प्रहरी, नेपाल रेडक्रस सोसाइटी, गैर सरकारी संस्थाहरु
समुदायमा आधारित, तालिम प्राप्त, पूर्व अभ्यासशील स्वयंसेवकहरुको प्रथम उद्धारक संयन्त्रको विकास र क्षमता अभिवृद्धि गर्ने	समुदायमा तालिम प्राप्त प्रथम उद्धारक स्वयंसेवकहरु उपलब्ध भएका हुनेछन्	मध्यकालिन	प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, नेपाली सेना, सशस्त्र प्रहरी वल, नेपाल प्रहरी, नेपाल रेडक्रस सोसाइटी, गैर सरकारी संस्थाहरु
विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि समुदायमा आधारित संस्थाहरुका कार्यक्रम र नीति निर्माणमा महिला, बालबालिका, वृद्धवृद्धा, अपाङ्ग र संकटउन्मुख समुदायको पहुँच, प्रतिनिधित्व र प्रभावकारी सहभागिता सुनिश्चित गर्ने	समुदायमा आधारित विपद् जोखिम व्यवस्थापन समावेशी भएको हुनेछ	मध्यकालिन	प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, नेपाल रेडक्रस सोसाइटी, गैर सरकारी संस्थाहरु, राजनीतिक दल तथा भातृ संगठनहरु

स्थानीय तहमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन योजना र कार्यविधि तयार गर्ने	स्थानीय तहमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनमा उत्तरदायित्व स्थापित भएको हुनेछ	मध्यकालिन	प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, नेपाल रेडक्रस सोसाइटी, गैर सरकारी संस्थाहरु
---	---	-----------	-----------------------------	---

७.४ विपद् पूर्वतयारीको लागि संचार तथा प्रसारण प्रणाली सुदृढीकरण

आम सञ्चार र सूचना प्रविधिको क्षेत्रमा देशले फड्को मारे पनि यसको प्रयोग विपद् चेतना अभिवृद्धि, पूर्वसूचना प्रणाली, विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्यको क्षेत्रमा अपेक्षित मात्रामा हुन बाँकी छ । विपद् सूचनामा संकटउन्मुख समूहको पहुँच बृद्धि गर्न विशेष प्रकारको संचार तथा प्रसार विधि अनुसरण गर्नु पर्ने आवश्यकता छ । यसका लागि निम्न रणनीतिक क्रियाकलापहरु निर्धारण गरीएका छन् ।

रणनीतिक क्रियाकलाप	अपेक्षित परिणाम	समयावधि	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय
सामुदायिक सूचना केन्द्रहरु स्थापना गर्ने	विपद् जोखिम बारे समुदाय सुसूचितभएका हुनेछन्	अल्पकालिन	प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, नेपाल रेडक्रस सोसाइटी, गैर सरकारी संस्थाहरु
आमसंचार र आधुनिक सूचना प्रविधि (मुद्रण, रेडियो, टेलिभिजन, सामाजिक नेटवर्क, एसएमएस, मोवाइल फोन) लाई विपद् जोखिम सचेतना अभिवृद्धि र पूर्वसूचना प्रणालीसँग व्यवस्थित रूपले जोड्न	विपद् जोखिम जानकारी र पूर्वसूचना प्रणालीमा आमसंचार र आधुनिक सूचना प्रविधिको प्रभावकारी प्रयोग भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारका गृह मन्त्रालय, संचार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, रेडियो नेपाल, एफएम रेडियोहरु, नेपाल टेलिभिजन, नेपाल दुरसंचार प्राधिकरण, एन

संस्थागत, नीतिगत र कार्यक्रमिक साभेदारीको विकास गर्ने				सेल, नेपाल रेडक्रस सोसाइटी, गैर सरकारी संस्थाहरू
स्थानीय समुदायको आवश्यकता र उपयुक्तता अनुसार संचार तथा प्रसार विधि (जस्तै रेडियो, टिभी, फोन, एसएमएस, साईरन, आवाज, सूचना वाहक, भण्डोत्तोलन) अनुसरण गर्ने	स्थानीय स्तरमा प्रभावकारी संचार तथा प्रसार भएको हुनेछ	अल्पकालिन	प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, नेपाल रेडक्रस सोसाइटी, गैर सरकारी संस्थाहरू
संकटउन्मुख समूह (निरक्षर, दृष्टि विहीन, बहिरा) का लागि विशेष प्रकारको संचार तथा प्रसार विधि अनुसरण गर्ने	विपद् सूचनामा संकटउन्मुख समूहको पहुँच बृद्धि भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको संचार तथासूचना प्रविधि मन्त्रालय, गृह मन्त्रालय, राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, नेपाल रेडक्रससोसाइटी, गैर सरकारी संस्थाहरू
विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्यका लागि संचार तथा प्रसार प्रणालीको प्रभावकारीता बढाउन आधुनिक विज्ञान तथा	उन्नत संचार तथा प्रसार प्रणाली उपलब्ध तथा प्रयोग भएको हुनेछ	मध्यकालिन	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, वन विभाग, जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, नेपाल रेडक्रस सोसाइटी, गैर सरकारी

प्रविधि (Web Portal, Mobile Apps, SMS-CB, IVR) को उपयोग र प्रवर्धन गर्ने			विभाग, खानी तथा भूगर्भ विभाग, स्वास्थ्य सेवा विभाग/स्वास्थ्य आपत्कालिन कार्यसंचालन केन्द्र, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	संस्थाहरू
प्रदेश र स्थानीय तहमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण वेब पोर्टल स्थापना गर्ने	प्रदेश र स्थानीय तहमा वेब पोर्टल मार्फत विपद् जोखिम तथा क्षतिको जानकारी भएको हुनेछ	मध्यकालिन	प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, नेपाल रेडक्रस सोसाइटी, गैर सरकारी संस्थाहरू
पुनःस्थापना र पुनर्निर्माणका लागि आधुनिक सूचना प्रविधि उपयोग गरेर द्रुत आँकलन प्रणाली विकास गर्ने	विपद् क्षतिको जानकारी तुरून्त उपलब्ध भएको हुनेछ	मध्यकालिन	प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, नेपाल रेडक्रस सोसाइटी, गैर सरकारी संस्थाहरू

७.५ खोज तथा उद्धारको क्षमता अभिवृद्धि

विपद् पश्चात खोज र उद्धार (Search and Rescue) कार्यको जिम्मेवारी छरिएको अवस्था छ। तीनवटै सुरक्षा निकाय आपत्कालिन खोज तथा उद्धारको कार्यमा संलग्न हुने गरेको र समन्वयात्मक रूपले विपद् पश्चातको खोज र उद्धार (Search and Rescue) काम भएतापनि कार्यगतरूपमा दक्ष र श्रोत साधनयुक्त जिम्मेवारी पाएको एकीकृत संस्थागत व्यवस्थाको विकास हुन बाँकी रहेको छ। विपद्का घटनापछि स्वतःस्फूर्त रूपमा आउने जागरूकता, मानवीय सहयोगको भावना र राहत सहयोगको एकीकृत प्रयोग

हुन नसकी हरेक पटक अलमल, द्विविधा र अन्तरविरोध देखापर्ने गरेको पनि छ । विपद् पश्चात राहतको संकलन र परिचालनमा दोहोरोपना आउन नदिन एक निर्देशिका वा कार्यसंचालन विधी(Standard Operating Procedure) तर्जुमा गरी लागु गर्नु पर्ने आवश्यकता छ । आपत्कालीन परिस्थितिमा काम गर्नसक्ने अभ्यस्तताको विकासको निमित्त समय-समयमा गरीरहनु पर्ने पूर्वाभ्यासका कामहरू निरन्तर गर्न नसकिएको अवस्था छ । आगलागी, वनडढेलो जस्ता प्रकोपहरू निरन्तर हुने गरकोले आगलागी नियन्त्रणका लागि तालिम प्राप्त श्रोत साधनयुक्त सेवाको प्रत्याभूति गर्नु आवश्यक छ । यसका लागि निम्न रणनीतिक क्रियाकलापहरू निर्धारण गरीएका छन् ।

रणनीतिक क्रियाकलाप	अपेक्षित परिणाम	समयावधि	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय
संघ, प्रदेश र स्थानीय आपत्कालीन कार्य संचालन केन्द्रहरूको कार्य संचालन विधी तयार गर्ने र संघ, प्रदेश एवम् स्थानीय स्तरमा नीति निर्माता र पेशाकर्मीहरूलाई अभिमुखीकरण गर्ने	आपत्कालीन कार्य संचालन केन्द्रहरूको कार्य संचालनका लागि कार्यविधी उपलब्ध भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनिकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, गैर सरकारी संस्थाहरू, रेडक्रस अभियानका अंगहरू
आपत्कालीन कार्य सञ्चालन केन्द्रहरूको (EOCs) क्षमता अभिवृद्धि गर्ने	आपत्कालीन कार्य संचालन केन्द्रहरूको क्षमता अभिवृद्धि भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनिकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, गैर सरकारी संस्थाहरू, रेडक्रस अभियानका अंगहरू
सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूको सहभागितामा प्रत्येक बर्ष मनसुन अगाडी विपद् पूर्वतयारी कार्यशाला र	विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्यको परिक्षण भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनिकरण	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, गैर सरकारी संस्थाहरू,

मनसुन पछि समीक्षा गोष्ठी गर्ने			तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	रेडक्रस अभियानका अंगहरु
राहत संकलन र परिचालनमा दोहोरोपना आउंन नदिन कार्यविधी बनाई एकद्वार प्रणाली अवलम्बन गर्ने	विपद् प्रतिकार्यमा एकरूपता तथा पारदर्शिता भएको हुनेछ र दोहोरोपना हट्नेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनिकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, गैर सरकारी संस्थाहरु, रेडक्रस अभियानका अंगहरु
स्थानीय तहमा समुदायमा आधारित खोज र उद्धार टोली स्थापना गर्ने	स्थानीय तहमा खोज र उद्धार टोली स्थापना भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनिकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, नेपाली सेना, सशस्त्र प्रहरी वल, नेपाल प्रहरी, नेपाल रेडक्रस सोसाइटी, गैर सरकारी संस्थाहरु
वडा स्तरमा तालिम प्राप्त प्रथम उद्धारकर्हरू (First Responders) तयार गर्ने	वडा तहमा प्रथम उद्धारकर्हरूको टोली स्थापना भएको हुनेछ	अल्पकालिन	स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, नेपाली सेना, सशस्त्र प्रहरी वल, नेपाल

				प्रहरी,नेपाल रेडक्रस सोसाइटी, गैर सरकारी संस्थाहरू, राजनीतिक दल तथा भातृ संगठनहरू
प्रमुख राजमार्ग, शहरी तथा ग्रामीण सडकहरू सगै रहेका एम्बुलेन्स सेवाहरूको सञ्जाल बनाउने	विपद्को समयमा एम्बुलेन्स सेवा सहज उपलब्ध भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, गृह मन्त्रालय, राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनिकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण	प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, नेपाल रेडक्रस सोसाइटी, गैर सरकारी संस्थाहरू
सडक दुर्घटनाको उपचारमा प्रत्येक स्तर (प्राथमिक, माध्यमिक र उच्च) का स्वास्थ्य कर्मीहरूलाई दक्षता वृद्धिको लागि तालिम प्रदान गर्ने	सडक दुर्घटनाको उपचारमा स्वास्थ्य कर्मीहरूको क्षमता अभिवृद्धि भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय /स्वास्थ्य आपत्कालिन कार्यसंचालन केन्द्र, गृह मन्त्रालय, राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनिकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण	प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, नेपाल रेडक्रस सोसाइटी, गैर सरकारी संस्थाहरू
संघीय तहमा हल्का र मध्यम खोज र उद्धार टोलीको स्थापना गरी क्षमता अभिवृद्धि गर्ने	संघीय तहका खोज र उद्धार टोलीहरू सक्षम भएका हुनेछन्	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, रक्षा मन्त्रालय, राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनिकरण तथा व्यवस्थापन	प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकार, नेपाल रेडक्रस सोसाइटी, गैर सरकारी संस्थाहरू

			प्राधिकरण, सशस्त्र प्रहरी बल, नेपाली सेना, नेपाल प्रहरी	
सशस्त्र प्रहरी बल, नेपाली सेना र नेपाल प्रहरीका संघ, प्रदेश र जिल्ला स्तरिय इकाईहरूमा खोज र उद्धार टोली स्थापना गरी आवश्यक उपकरण तथा जनशक्तिको व्यवस्था गर्ने	सशस्त्र प्रहरी बल, नेपाली सेना र नेपाल प्रहरी खोज र उद्धारको लागि सक्षम भएका हुनेछन्	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनिकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, सशस्त्र प्रहरी बल, नेपाली सेना, नेपाल प्रहरी	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, नेपाल रेडक्रस सोसाइटी, गैर सरकारी संस्थाहरू
सशस्त्र प्रहरी बल, नेपाली सेना र नेपाल प्रहरीका खोज र उद्धार टोलीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने	सशस्त्र प्रहरी बल, नेपाली सेना र नेपाल प्रहरी खोज र उद्धारको लागि सक्षम भएका हुनेछन्	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनिकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, सशस्त्र प्रहरी बल, नेपाली सेना, नेपाल प्रहरी	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
खोज र उद्धार (SAR) टोलीको एकीकृत नेतृत्व स्थापित गरी त्यसलाई अन्तर्राष्ट्रिय खोज तथा उद्धार सल्लाहकार समूह (International Search and Rescue Advisory Group) को मापदण्ड वमोजिम विकास गर्ने	खोज र उद्धारको एकीकृत नेतृत्व स्थापित भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, रक्षा मन्त्रालय, राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनिकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, सशस्त्र प्रहरी बल, नेपाली सेना, नेपाल प्रहरी	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार

विपद्बाट प्रभावित व्यक्ति तथा समुदायलाई मानवीय सहायता उपलब्ध गराउनुंदा आधारभूत मानवीय मापदण्ड (Core Humanitarian Standard) को अनुसरण गर्ने, गराउने	मानवीय सहायता गुणस्तरिय भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनिकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु,
आधुनिक सूचना प्रविधिको प्रयोग गरी विपद् हानि र क्षतिको द्रुत आँकलन विधी विकास गर्ने र विपद् क्षतिको छुट्टाछुट्टै (Disaggregated) तथ्याङ्क संकलन गर्ने	द्रुत आँकलन विधी प्रयोग भै आपत्कालिन प्रतिकार्य कुशल र प्रभावकारी भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनिकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
विपद् पश्चात आपत्कालिन रूपमा शिक्षा, स्वास्थ्य, पोषण तथा खानेपानीको प्रबन्ध गर्ने कार्य सुनिश्चित गर्ने	विपद् पश्चात शिक्षा, स्वास्थ्य, पोषण तथा खानेपानीको आपत्कालिन व्यवस्था भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, खानेपानी मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
विपद्पश्चात सरकारी तथा गैरसरकारी क्षेत्रहरूबाट प्रदान गरीने राहत, उद्धार र पुनर्स्थापनाका सेवा सुविधाहरूमा संकटउन्मुख र सिमान्तकृत वर्गको प्राथमिकता र पहुँचमा	राहत, उद्धार र पुनर्स्थापनाका सेवा सुविधाहरूमा सिमान्तकृत वर्गको पहुँच भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार,	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, गैरसरकारी संस्थाहरू, नेपाल रेडक्रस सोसाईटी, राजनीतिक दल तथा भातृ

बृद्धि सुनिश्चित गर्ने				संगठनहरु
प्रदेश तथा स्थानीय तहमा विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना तयार गर्ने	स्थानीय तहमा विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना उपलब्ध भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, गैरसरकारी संस्थाहरु, रेडक्रस अभियानका अंगहरु
विभिन्न तह (संघ, प्रदेश, स्थानीय, समुदाय) तथा क्षेत्र (विद्यालय, अस्पताल) मा प्रभावकारी पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्यका लागि नियमित रूपमा कृत्रिम घटना अभ्यास गर्ने	कृत्रिम घटना अभ्यास भै पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य प्रभावकारी भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार,	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, नेपाली सेना, नेपाल प्रहरी, शसस्त्र प्रहरी बल, नेपाल रेडक्रस सोसाईटी, गैर सरकारी संस्थाहरु, संयुक्त राष्ट्र संघीय संस्थाहरु, मानवीय सहयोग संस्थाहरु
आगलागी नियन्त्रण क्षमता अभिवृद्धि गर्न एकीकृत अग्नी नियन्त्रक समूह खडा गरी श्रोत, साधन र तालिम मार्फत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने	आगलागी नियन्त्रण क्षमता अभिवृद्धि भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार,	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, नेपाल वारूण यन्त्र, नेपाल अग्नि नियन्त्रक स्वयंसेवक संघ, रेडक्रस अभियानका अंगहरु

सबै तहमा खोज तथा उद्धार र प्रतिकार्यका लागि तालिम प्राप्त जनशक्ति तयार गर्ने	सबै तहमा प्रभावकारी खोज तथा उद्धार र प्रतिकार्य भएको हुनेछ	मध्यकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार,	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, नेपाली सेना, नेपाल प्रहरी, शसस्त्र प्रहरी वल, नेपाल रेडक्रस सोसाईटी, गैर सरकारी संस्थाहरु, संयुक्त राष्ट्र संघीय संस्थाहरु, मानवीय सहयोग संस्थाहरु
विपद् पश्चात आवश्यक सामाजिक परामर्श र मानसिक स्वास्थ्यको प्रवर्धन गर्न तालिम प्राप्त र दक्ष मानवीय श्रोतको विकास गर्ने	सामाजिक परामर्श र मानसिक स्वास्थ्यको प्रवर्धनको लागि दक्ष मानवीय श्रोत उपलब्ध भएको हुनेछ	मध्यकालिन	नेपाल सरकारको स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मनोविज्ञान केन्द्रीय विभाग, नेपाल रेडक्रस सोसाईटी	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
प्रभावकारी प्रतिकार्यका लागि संघ देखि स्थानीय तहसम्म क्षेत्रगत कार्यसमूह अवधारणा (Cluster Approach) लाई सुदृढीकरण गर्ने	सबै तहमा प्रभावकारी प्रतिकार्य भएको हुनेछ	मध्यकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार,	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, नेपाली सेना, नेपाल प्रहरी, शसस्त्र प्रहरी वल, नेपाल रेडक्रस सोसाईटी, गैर सरकारी संस्थाहरु, संयुक्त राष्ट्र संघीय संस्थाहरु,

				मानवीय सहयोग संस्थाहरू
महिला, बालबालिका, बृद्धबृद्धा र अपाङ्ग व्यक्तिहरूको खोज, उद्धार र प्रतिकार्यको क्रममा सुरक्षा र अन्य आवश्यकताहरूको लागि विशेष व्यवस्था गर्ने	विपद्को समयमा संकटउन्मुख समूहको सुरक्षा भएको हुनेछ	दीर्घकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, नेपाली सेना, नेपाल प्रहरी, शसस्त्र प्रहरी बल, नेपाल रेडक्रस सोसाईटी, गैर सरकारी संस्थाहरू, संयुक्त राष्ट्र संघीय संस्थाहरू, मानवीय सहयोग संस्थाहरू, राजनीतिक दल तथा भातृ संगठनहरू
सामुदायिक संस्थाहरू (बाल क्लब, युवा क्लब, आमा समूह, वरिष्ठ नागरीक मञ्च, नागरीक सरोकार केन्द्र, वन उपभोक्ता समिती आदि) को विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य क्षमता अभिवृद्धि गर्ने	सामुदायिक संस्थाहरूको विपद् प्रतिकार्य क्षमता विकास भएको हुनेछ	दीर्घकालिन	स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, नेपाल रेडक्रस सोसाईटी, गैर सरकारी संस्थाहरू

७.६ पुनर्लाभ, पुनःस्थापना र पुनर्निर्माणमा “अभ्र राम्रो र बलियो निर्माण” अवधारणा प्रवर्धन

विपद् पश्चात अभ्र राम्रो र बलियो निर्माणको सम्भावनालाई चरितार्थ गर्न पुनः निर्माण र पुनः स्थापनाका लागि स्तरीय निर्माण सामग्रीको आपूर्ति गर्ने र निर्माण कार्यलाई जोखिम प्रतिरोधक बनाउने संस्कृतिको विकास गर्नु पर्नेछ । निर्माण कार्यमा संलग्न व्यवसायी तथा प्राविधिकहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु आवश्यक छ । विपद् जोखिमको आधारमा जमिनको वर्गिकरण गरी उच्च जोखिमयुक्त क्षेत्रमा संरचना निर्माणमा रोक लगाउनु जरूरी छ । “अभ्र राम्रो र बलियो निर्माण” का लागि आधुनिक प्रविधि सम्बन्धि अनुसन्धान र विकास गर्नु आवश्यक छ । यसका लागि निम्न रणनीतिक क्रियाकलापहरू निर्धारण गरिएका छन् ।

रणनीतिक क्रियाकलाप	अपेक्षित परिणाम	समयावधि	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय
विपद् प्रभावित परिवारको पुनर्वास र पूर्वाधारको पुनर्स्थापनाका लागि पुनर्वास निर्देशिका तयार पारी कार्यान्वयन गर्ने	पुनर्वास र पूर्वाधारको पुनर्स्थापनाका लागि निर्देशिका तयार भई कार्यान्वयन भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको शहरी विकास मन्त्रालय, शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू
पुनर्लाभ, पुनःस्थापना र पुनर्निर्माणमा “अभ्र राम्रो र बलियो निर्माण” का लागि निर्देशिका तयार गर्ने	“अभ्र राम्रो र बलियो निर्माण” का लागि निर्देशिका उपलब्ध भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको शहरी विकास मन्त्रालय, जल तथा ऊर्जा आयोग सचिवालय, भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
पुनर्लाभ, पुनःस्थापना र पुनर्निर्माणमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणका कार्यहरूलाई समावेश गर्ने	भविष्यमा विपद् जोखिम कम भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको शहरी विकास मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू

			सरकार	
पुनःस्थापना र पुनः निर्माणमा स्थानीय श्रोत, साधन, श्रम, प्रविधि, ज्ञान तथा सीपको विकास र उपयोग गर्ने	पुनःस्थापना र पुनः निर्माण मितव्ययी तथा दिगो भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको शहरी विकास मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु
ठूला प्रकोप पछि पुनर्निर्माणको कार्यलाई प्रकोप प्रतिरोधक र अभ्य बलियो बनाउन नीतिगत र संस्थागत व्यवस्था गर्ने	पुनर्निर्माण अभ्य बलियो बनाउन नीतिगत र संस्थागत व्यवस्था भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, शहरी विकास मन्त्रालय, राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनिकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
भूकम्पपछिको पुनर्निर्माण अभियानमा देखिएको नीतिगत, संस्थागत, श्रोत परिचालन र समन्वयको अनुभवका आधारमा चालु विपद् पश्चातको पुनर्लाभ कार्यढाँचा (Post-Disaster Response Framework), २०७३ को समिक्षा र परिमार्जन गर्ने	विपद् पश्चातको पुनर्लाभ प्रभावकारी भएको हुनेछ	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनिकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
विपद् प्रभावित क्षेत्रमा भौतिक पूर्वाधार जस्तै बृद्धाश्रम, अनाथालय, सामुदायिक भवन आदिको पुनर्निर्माण तथा मर्मत सम्भार गर्दा महिला, जेष्ठ	भौतिक पूर्वाधार जस्तै बृद्धाश्रम, अनाथालय, सामुदायिक भवन आदिमहिला, जेष्ठ नागरीक, अपाङ्गता	अल्पकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, शहरी विकास मन्त्रालय, राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनिकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, प्रदेश	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु

नागरीक, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू र बालबालिकाको विशेष आवश्यकताको सम्बोधन गर्ने	भएका व्यक्तिहरू र बालबालिका मैत्री भएका हुनेछन्		सरकार, स्थानीय सरकार	
भवन निर्माण, प्रवलीकरण र मर्मतसम्भारका बारेमा तालिम पुस्तिका र जानकारी, शिक्षा तथा संचार (Information, Education and Communication) का सामग्रीको विकास र वितरण गर्ने	भवन निर्माण, प्रवलीकरण र मर्मतसम्भारका बारेमा क्षमता सामग्रीको विकास र वितरण भएको हुनेछ	मध्यकालिन	शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग, विश्वविद्यालय, ईन्जिनियरिङ्ग अध्ययन संस्थान	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
विपद् जोखिम न्यूनीकरण र पुनर्निर्माणमा “अभ्र राम्रो र बलियो निर्माण” तथा जलवायु परिवर्तन अनुकूलनका लागि निर्माण प्रविधि, सामग्री, पूर्वाधारहरूको डिजाइन र व्यवस्थापन सम्बन्धी अनुसन्धान तथा विकास गर्ने	नयाँसुधारिएको प्रविधिको विकासले “अभ्र राम्रो र बलियो निर्माण” भएको हुनेछ	मध्यकालिन	विश्वविद्यालय, ईन्जिनियरिङ्ग अध्ययन संस्थान, शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग, जलउत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन विभाग	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार
प्रकोप प्रतिरोधी भ्रनै राम्रो पुनर्निर्माणका लागि ईन्जिनियर, निर्माणकर्मी, डकर्मी, सिकर्मी, ठेकेदार र आपूर्तिकर्ताको तालिम र चेतनामूलक कार्यक्रम	भ्रनै राम्रो पुनर्निर्माणका लागि क्षमता अभिवृद्धि भएको हुनेछ	मध्यकालिन	नेपाल सरकारका श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालय, शहरी विकास मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार, नेपाल निर्माण व्यवसायी महासंघ

मार्फत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने			मन्त्रालय, भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय	
राष्ट्रिय एवं स्थानीय स्तरमा रहेका रेडियो, टेलिभिजन, छापा र अनलाईन मिडिया मार्फत प्रकोप प्रतिरोधी निर्माण विधि र विपद् जोखिम न्यूनीकरण बारे जनचेतनामूलक कार्यक्रम तयार गरी सञ्चालन गर्ने	प्रकोप प्रतिरोधी निर्माण विधि र विपद् जोखिम न्यूनीकरण बारे जनचेतना बृद्धि भएको हुनेछ	मध्यकालिन	नेपाल सरकारको संचार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय, गृह मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु, मिडियाहरु
पुनः निर्माणमा भूकम्प, बाढी, पहिरो तथा अन्य प्राकृतिक प्रकोप प्रतिरोधी निर्माण विधी अवलम्बन गर्ने	संरचनाहरू प्राकृतिक प्रकोप प्रतिरोधी भएको हुनेछ	मध्यकालिन	नेपाल सरकारको शहरी विकास मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु
पुनः निर्माणमा “अभ्र राम्रो र बलियो निर्माण” तथा हरित विकासको सिद्धान्त अवलम्बन गर्ने	पुनः निर्माण गरीएका संरचनाहरू अभ्र बलियो र वातावरण मैत्री भएका हुनेछन्	मध्यकालिन	नेपाल सरकारको शहरी विकास मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु
पूर्वाधार र भवनहरूको पुनर्निर्माणमा निर्माण संहिताको पालना गराउने र निर्माण सामग्रीको गुणस्तर सुनिश्चित गर्ने, यसका लागि संयुक्त अनुगमनको व्यवस्था	पुनः निर्माण गरीएका संरचनाहरू अभ्र बलियो भएका हुनेछन्	मध्यकालिन	नेपाल सरकारको शहरी विकास मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु र

मिलाउने				
भू-उपयोग नीति लाई परिमार्जन गरी जमिनको वर्गिकरण गर्दा प्रकोप जोखिम र संकटउन्मुखतालाई एउटा आधारको रूपमा ग्रहण गर्ने व्यस्था गर्ने र उच्च जोखिमयुक्त क्षेत्रमा वस्ती विकास, ठूला संरचना निर्माण र उद्योग खोल्न प्रतिवन्ध लगाउने	जमिनको वर्गिकरण विपद् जोखिमको आधारमा भएको हुनेछ र उच्च जोखिमयुक्त क्षेत्रमा संरचना निर्माण भएका हुनेछैन	मध्यकालिन	नेपाल सरकारको कृषि, भूमि व्यवस्था तथा सहकारी मन्त्रालय, कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय, शहरी विकास मन्त्रालय,संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु
आन्तरिक रूपमा विस्थापित व्यक्तिहरूलाई कम जोखिम क्षेत्रमा पुनर्वास गराउने	पुनर्वास गरीएका बस्तीहरू विपद् जोखिम बाट सुरक्षित भएका हुनेछन्	मध्यकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, कृषि, भूमिव्यवस्था तथा सहकारी मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु
उच्च जोखिम क्षेत्रका बस्तीहरू कम जोखिम क्षेत्रमा सार्ने	उच्च जोखिम क्षेत्रका बस्तीहरू विपद् जोखिम बाट सुरक्षित भएका	दीर्घकालिन	नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, कृषि,	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरु

	हुनेछन्		भूमि व्यवस्था तथा सहकारी मन्त्रालय, शहरी विकास मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	
पुनर्निर्माण गर्दा भौतिक पूर्वाधारहरूको योजना सहित एकीकृत बस्ती विकास गर्ने	योजनाबद्ध बस्ती विकासले अझ राम्रो पुनर्निर्माण भएको हुनेछ	दीर्घकालिन	नेपाल सरकारको शहरी विकास मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार	नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू

नोट: माथि उल्लेखित विभागहरूको नाम नेपाल सरकारको निर्णय अनुसार स्वतः परिवर्तन हुने छन ।

अध्याय ८: रणनीतिक कार्ययोजना कार्यान्वयनका लागि वित्तीय व्यवस्था

यस रणनीतिक कार्ययोजनाको प्रभावकारी तथा दक्षतापूर्ण कार्यान्वयनका लागि आवश्यक आर्थिक स्रोतको व्यवस्था निम्न प्रकारले गरीनेछः

१. औपचारिक स्रोत बाँडफाँड प्रक्रिया

- क) विषयगत मन्त्रालय वा विभागहरूको नियमित बजेट
- ख) विषयगत मन्त्रालय वा विभागहरूमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन आयोजनाहरू वा कार्यक्रमको लागि बजेट
- ग) प्रमुख विपद् घटनापछि पुनर्लाभ र पुर्ननिर्माणका लागि हरेक विभागमा विशेष बजेटको व्यवस्था
- घ) प्रमुख विपद् घटनापछि अन्य आयोजनाको बजेटबाट सोहि विषयगत क्षेत्रको लागि पुनर्लाभ र पुर्ननिर्माणमा उपयोग गर्ने गरी “बजेट रकमान्तर” गर्ने व्यवस्था

२. प्रदेश तथास्थानीय तहको सार्वजनिक व्यय व्यवस्थापन

- क) प्रदेश तथा स्थानीय तहमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन आयोजनाहरू वा कार्यक्रमको लागि बजेट
- ख) विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनको क्षेत्रमा उपलब्धिमा आधारित अनुदान
- ग) विपद् जोखिम न्यूनीकरणको अतिरिक्त व्ययभारको लागि थप अनुदान

३. नियामक प्रक्रियाबाट प्राप्त स्रोत

- क) शहरी र क्षेत्रिय योजना, जग्गा प्लटिङ्ग र अन्य भौतिक तथा पर्यावरणीय योजना नियमन
- ख) निर्माण नियमहरू, निर्माण संहिता र निर्माण उद्योग लाइसेन्सका शर्तहरू
- ग) खरिद सम्भौताका शर्तहरू
- घ) शैक्षिक पाठ्यक्रम र सार्वजनिक सूचना अभियानमा प्राप्त विज्ञापन शुल्क
- ङ) बीमा, बैकिङ्ग कारोबार र कर्जाका शर्तहरू
- च) सम्पत्तिको मूल्याङ्कन र खरिद विक्री दस्तुर

छ) प्राकृतिक श्रोतसाधनहरू (वन, जंगल, वन्यजन्तु, चराचुरूङ्गी, जल उपयोग, गिटी, बालुवा, खानी तथा खनिज, माछा आदि) बाट प्राप्त रोयल्टी

४. संघ, प्रदेश, स्थानीय तथा सामुदायिक तहमा समर्पित “विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन कोष”
५. निजी संस्थाहरू, नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ, सहकारी, बैंक, वित्तीय संस्था तथा बीमा कम्पनीहरूको लगानी
६. विकास साभेदारहरू (द्विपक्षीय, बहुपक्षीय, संयुक्त राष्ट्र संघ अन्तर्गतका निकायहरू) बाट सहयोग
७. बीमा सुविधाहरूको व्यापक कवरेज र पहुँचमा सहजताका साथै विपद् पश्चातको दावीहरूको द्रुत फर्छ्यौट
८. भवन निर्माण संहिताको पालना र अभ्र राम्रो निर्माण तथा हरित विकास अवधारणामा आधारित प्रवलीकरणका लागि कर प्रोत्साहन
९. विपद् जोखिम न्यूनीकरण र जलवायु परिवर्तन अनुकूलनका गतिविधिहरूको वित्तपोषणका लागि पेट्रोलियम उत्पादनहरूमा कर र लेभी
१०. व्यवसायिक सामाजिक जिम्मेवारी (Corporate Social Responsibility) र अन्य पहलहरू मार्फत निजी क्षेत्रबाट सहायता
११. अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थाहरू एवं रेडक्रस अभियानका अंगहरूबाट सञ्चालन हुने आयोजना तथा कार्यक्रम बजेट
१२. विश्व जलवायु लगानी संयन्त्र, हरित जलवायु कोष
१३. विकास साभेदारहरू जस्तै एसियाली विकास बैंक, विश्व बैंकबाट विकास सहायता
१४. अन्तर सरकारी संगठनहरूको सहायता (जस्तै अन्तर्राष्ट्रिय एकीकृत पर्वतीय विकास केन्द्र (ICIMOD), दक्षिण एशियाली क्षेत्रीय सहयोग संगठन (SAARC), अफ्रिका र एशियाको लागि क्षेत्रीय एकीकृत बहुप्रकोप पूर्वसूचना प्रणाली (RIMES) आदि)

अध्याय ९: रणनीतिक कार्ययोजनाको कार्यान्वयन, अनुगमन, समीक्षा र संशोधन

विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि सरकार तथा सरकारी एवं गैर सरकारी सरोकारवालाहरू, विकास साझेदारहरू, राजनीतिक दल तथा भातृ संगठनहरू तथा निजी क्षेत्रहरूको साझा प्रयासको आवश्यकता पर्दछ। विपद् जोखिम न्यूनीकरण विकास प्रक्रियाको एक भाग भएकोले सरकारका सबै विकाससँग सम्बन्धित निकायहरूले सहकार्य र समन्वय गरेर काम गर्नु आवश्यक छ। विपद् जोखिम न्यूनीकरणका क्रियाकलापहरू आवधिक योजना तथा कार्यक्रममा एकीकृत गर्न र प्रगति नियमित अनुगमन गर्न जरूरी छ। विपद् जोखिम न्यूनीकरण रणनीतिक कार्ययोजना कार्यान्वयनको लागि देहाय बमोजिमका उपायहरू अवलम्बन गरीनेछन्।

१. यस कार्ययोजनाको योजनाबद्ध कार्यान्वयनका लागि आवधिक तथा वार्षिक योजना तर्जुमा गरी लागु गरीनेछ साथै कार्ययोजनालाई परियोजनाको रूपमा विस्तृतीकरण गरी लागु गरीनेछ।
२. विषयगत मन्त्रालय तथा विभागहरूको कार्यक्रम तर्जुमा एवं कार्यान्वयन गर्दा यस कार्ययोजनालाई मार्गदर्शनका रूपमा लिइनेछ।
३. विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्बन्धि आयोजना तथा कार्यक्रम निरन्तर कार्यान्वयनका लागि प्राथमिकताका आधारमा बहुवर्षीय कार्यक्रम र बजेटको तर्जुमा गरी श्रोत व्यवस्थापन गरीनेछ।
४. यस कार्ययोजनाको कार्यान्वयन तथा व्यवस्थापन पद्धतीमा सुधार गर्नका लागि सम्बन्धित विषयगत मन्त्रालय तथा विभागहरूको संगठन तथा व्यवस्थापन अध्ययन गरी सो को प्रतिवेदन अनुसार विषयगत मन्त्रालय तथा विभागहरूको पुनः संरचना गरीनेछ।
५. यस कार्ययोजना कार्यान्वयनको लागि आवश्यक नीतिगत व्यवस्था गरिनेछ। साथै क्षेत्रगत रणनीति तथा कार्ययोजनाहरूलाई यस कार्ययोजनासँग सामन्जस्य हुने गरी परिमार्जन गरीनेछ।

उत्थानशिल समुदायको निर्माणमा संघ, प्रदेश, र स्थानीय तहका संस्थाहरूको निर्दिष्ट र विशिष्ट भूमिका रहेको हुनाले ती संस्थाहरूको गुणात्मक एवम् परिमाणात्मक कार्यसम्पादनमा नै विपद् जोखिम न्यूनीकरण कार्ययोजनाको कार्यान्वयन र यसको प्रभावकारिता भर पर्दछ। यसको लागि विभिन्न स्तरमा अनुगमनको आवश्यकता पर्दछ।

विपद् पश्चात गरीने पुर्ननिर्माण कार्यलाई “अभै राम्रो र बलियो निर्माण”मार्फत भविष्यमा हुन सक्ने विपद् जोखिमको न्यूनीकरण सँग जोड्नु जरूरी छ। संघीय स्तरमा रणनीतिक कार्ययोजना

कार्यान्वयनको अनुगमन “वार्षिक प्रतिवेदन र अनुगमन प्रणाली” मार्फत गरीनेछ । विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन, २०७४ अनुसार गठित विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनराष्ट्रिय परिषद्ले संघीय स्तरमा यस रणनीतिक कार्ययोजना कार्यान्वयनको प्रगतिको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने । प्राधिकरणले विपद् जोखिम न्यूनीकरण, पूनर्लाभ, पुनः स्थापना तथा पुनर्निर्माण कार्यको समन्वय गर्नेछ ।

प्रभावकारी पूर्वतयारीले विपद् प्रतिकार्यलाई चुस्त दुरूस्त बनाउनुका साथै जनधनको क्षतिलाई कम गर्न महत्वपूर्ण भूमिका खेल्छ । यसर्थ विपद् प्रतिकार्यलाई पूर्वतयारीसँग जोड्न जरूरी छ । विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन, २०७४ अनुसार गठित कार्यकारी समितिले विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्यको समन्वय गर्नेछ ।

यी उच्च स्तरीय समितिहरूको बैठक कम्तीमा वर्षको एकपटक फाल्गुण महिनामा बसी रणनीतिक कार्ययोजना कार्यान्वयनको वार्षिक प्रगतिको समीक्षा गर्नेछन् । प्रदेश र स्थानीय तहमा यस रणनीतिक कार्ययोजना कार्यान्वयनको अनुगमन, मूल्याङ्कन र समन्वयसम्बन्धित प्रदेश र स्थानीय तहमा गठित विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन समितिहरूले गर्नेछन् ।

सिद्धान्तत स्वतन्त्र र निष्पक्ष मूल्यांकनका लागि तेस्रो पक्षद्वारा पनि अनुगमन गर्नुपर्ने हुन्छ । यसका लागि छोटो अवधिको लागि परामर्शदाता नियुक्त गरेर तेस्रो पक्षको अनुगमन अवधारणालाई मूर्त रूप दिइनेछ ।

रणनीतिक कार्य योजना हरेक पाँच वर्षमा पुनरावलोकन गरीनेछ । परिवर्तित अवस्था अनुसार सान्दर्भिक बनाउन आवश्यकता अनुसार रणनीतिक कार्य योजना अद्यावधिक गरीनेछ । रणनीतिक कार्य योजना अद्यावधिक गर्नको लागि सबै सम्बद्ध निकायहरू सहभागी हुनेछन् । रणनीतिक कार्य योजना निम्न अवस्थामा अद्यावधिक गरीनेछः

- सरकारको कानून र नीति परिवर्तन भएमा
- विश्वव्यापी संरचना र विकासक्रमसँग तालमेल मिलाउनु आवश्यक भएमा
- प्रमुख विपद् घटना पछिको सिकाईलाई समेट्न जरूरी भएमा
- पाँच वर्षे समीक्षाको निष्कर्ष र सिफारिसहरूका आधारमा

यो रणनीतिक कार्य योजना विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ८(ग) बमोजिम कार्यकारी समितिबाट स्वीकृत भै लागु गरिएको छ ।

सन्दर्भ सामग्री

- Bhandari GP, Dixit SM, Ghimire U and Maskey MK, 2009. Outbreak Investigation of Diarrheal Diseases in Jajarkot, J Nepal Health Res Counc 2009 Oct; 7(15):66-8
- Bilham, R., Larson, K. and Freymueller, J., 1997. GPS Measurements of Present day Convergence Rates in the Nepal Himalaya, Nature, Vol. 336, pp. 61-64
- DWIDP, 1993. Annual Disaster Review, 1993, Department of Water Induced Disaster Prevention, His Majesty's Government of Nepal
- Gautam, D.K. and Regmi, S.K., 2013. Recent trends in the onset and withdrawal of summer monsoon over Nepal, Ecopersia 2013, 1, 353-367
- GON, 2015. Post Disaster Needs Assessment, National Planning Commission, Government of Nepal
- Karki, R., Hasson, S., Schickhoff, U., Scholten, T. and Boehner, J., 2017. Rising precipitation extremes across Nepal, Climate 2017, 5, 4; doi:10.3390/cli5010004
- LRMP, 1986. Agriculture/Forestry Report, Land Resource Mapping Project, HMG/Nepal
- MOAC, 2006. Agriculture and Environment, Deserts and Desertification: Don't Desert Dry lands, Government of Nepal, Ministry of Agriculture and Cooperatives, Gender Equity and Environment Division, Agri-Environment and Biodiversity Section, Kathmandu
- MOHA, 2009. Nepal Disaster Report 2009, Government of Nepal, Ministry of Home Affairs
- MOHA, 2011. Nepal Disaster Report 2011, Government of Nepal, Ministry of Home Affairs
- MOHA, 2016. Disaster Risk Reduction in Nepal: Achievements, Challenges and Ways Forward, National Position Paper for the AMCDRR 2016, Government of Nepal, Ministry of Home Affairs
- NPC, 2007. Three Year Interim Plan (2007/08-2009/10), National Planning Commission Government of Nepal, Kathmandu
- Shanker K., 1985. Water Resources, In Majupuria, T. C. (ed.), Nepal: Nature's Paradise, pp. 25-31, White Lotus Co., Bangkok.
- Sthapit K. M., 1995. Sedimentation-A Great Threat to Hydro-Power Generation in Nepal, WECS Bulletin, Vol. 6, No. 1 and 2, pp. 17-26, Water and Energy Commission Secretariat, Kathmandu
- UNDP/BCPR, 2004. UNDP/BCPR, 2004, Reducing Disaster Risk: A Challenge for Development, A Global Report, United Nations Development Programme, Bureau for Crisis Prevention and Recovery, New York, USA
- UNDP, 2013. Disaster Risk Governance: Issue Brief, UNDP, New York
- UNDP, 2015. Strengthening Disaster Risk Governance, UNDP Support during the HFA Implementation Period 2005-2015, United Nations Development Programme, New York

UNICEF, 2006. Situation of Children and Women in Nepal, United Nation's Children Fund, UN House, Kathmandu

Wang, S.-Y., B. Fosu, R. R. Gillies, and P. M. Singh, 2015. The Deadly Himalayan Snowstorm of October 2014: Synoptic Conditions and Associated Trends. *Bulletin of the American Meteorological Society*, 96, S89-94

World Bank, 2005. Natural Disaster Hotspots, A Global Risk Analysis, The World Bank